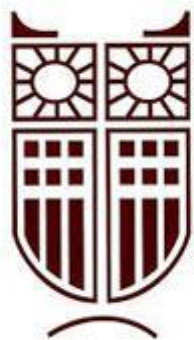


**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**



ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΜΕΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ

«Μελέτη κοινωνικού και πολιτισμικού αντικτύπου καλλιτεχνικών φεστιβάλ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Βαρβεράκη Ελένη

A.M.: 4119M026

Ιούλιος, 2021

Τριμελής Επιτροπή

Μιχαηλίδου Μάρθα, Επίκουρη καθηγήτρια, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Γκαζή Ανδρομάχη, Αναπληρώτρια καθηγήτρια, Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού Παντείου Πανεπιστημίου Παντείου Πανεπιστημίου

Βασίλης Αυδίκος, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Περιφερειακής και Οικονομικής Ανάπτυξης Παντείου Πανεπιστημίου



Copyright © Ελένη Βαρβεράκη, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απογορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δε δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα

Ευχαριστίες

Θα ήθελα πρώτα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια Μάρθα Μιαχαλίδου, για την επαφή με νέα πεδία και νέες οπτικές που μου πρόσφερε μέσω των μαθημάτων της Κοινωνιολογίας του Πολιτισμού και της Μεθοδολογίας της έρευνας στον πολιτισμό και τις πολιτισμικές σπουδές, τα οποία αποτέλεσαν το ερέθισμα για τη συγγραφή της παρούσας διπλωματικής εργασίας αλλά και για την υποστήριξή της κατά τη διαδικασία διερεύνησης και συγγραφής της διπλωματικής μου εργασίας σε ένα θέμα που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για εμένα αλλά παράλληλα αποτελεί μια περίπλοκη περίπτωση μελέτης.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και τους καθηγητές και τις καθηγήτριες του προγράμματος του ΠΜΣ της κατεύθυνσης «Πολιτιστική Διαχείριση», Δήμητρα Ιορδάνογλου, Γιώργο Κλήμη, Μαρίνα Μαρκέλλου, Μάρθα Μιαχαλίδου, Μαρία Παραδείση, και Μπέττυ Τσακαρέστου καθώς με τα μαθήματά τους είχα τη δυνατότητα να γνωρίσω νέους, άγνωστους σε εμένα ως τότε, κόσμους.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στους πέντε ανθρώπους που μου παραχώρησαν συνεντεύξεις σχετικά με το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου και την κοινότητα της Επιδαύρου: Κατερίνα Ευαγγελάτου, Τάσο Χρόνη, Βαγγέλη Καζολιά, Βαρβάρα Λαζαρίδου, Λεωνίδα Λιακόπουλο. Η συνεισφορά τους στη διερεύνηση του θέματος ήταν ανεκτίμητη καθώς και μέσα από τις δικές τους οπτικές είχα την ευκαιρία διερευνήσω εκτενώς το θέμα της διπλωματικής μου εργασίας.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω και σε όσους κατοίκους της Επιδαύρου, έστω και ασυνείδητα, μέσα από τις συζητήσεις μας, μου δημιούργησαν την ανάγκη να μελετήσω τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο που μπορεί να έχει η διοργάνωση του Φεστιβάλ στον τόπο και μου μίλησαν για τα προσωπικά τους βιώματα, βοηθώντας με να κατανοήσω και να ερμηνεύσω καλύτερα τη μοναδική ταυτότητα του τόπου.

Περιεχόμενα

Εικόνες.....	6
Πίνακες	6
Περίληψη	7
Abstract.....	9
Εισαγωγή	11
1. Θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο μελετών αντικτύπου	14
1.1. Η πολιτιστική πολιτική και η σύνδεσή της με τη δράση των πολιτιστικών οργανισμών	14
1.2.Μελέτες μέτρησης αντικτύπου των τεχνών και των πολιτιστικών γεγονότων ..	26
1.2.1. Οι τέχνες.....	26
1.2.2. Η μεταβολή στην προσέγγιση των τεχνών και των πολιτιστικών εκδηλώσεων και γεγονότων.	28
1.2.3. Κοινωνικός και πολιτιστικός αντίκτυπος των «τεχνών» και των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων.	30
1.3.1.Φεστιβάλ και place branding.....	35
1.3.2.Φεστιβάλ και διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας.	36
1.3.3.Φεστιβάλ, κοινότητα, ταυτότητα και προσωπική ανάπτυξη.	38
1.3.4.Αρνητικές επιπτώσεις.....	40
1.4.Η «κοινότητα».....	40
2.Μεθοδολογία ερευνών αντικτύπου.....	45
2.1.Μεθοδολογικά Ζητήματα.....	45
2.2.Παραδείγματα ερευνών αξιολόγησης αντικτύπου	49
3.Συμπεράσματα ερευνών αντικτύπου	58
4.Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδάουρου – «Επιδάουρια»	64
4.1.Επίδαυρος-Φεστιβάλ «Μια κοινή πορεία»	64
4.2.Φεστιβάλ	71
5.Πρόταση έρευνας αξιολόγησης-μέτρησης αντικτύπου Φ.Α.Ε.-Ερωτήματα- Μεθοδολογία.....	79
6. Πρόταση έρευνας αξιολόγησης-μέτρησης αντικτύπου Φ.Α.Ε.-Συμπεράσματα	87
6.1.Διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς - Προώθηση σύγχρονου πολιτισμού	92
6.2. Ενδυνάμωση πολιτισμού ως παράγοντα ανάπτυξης - Ενίσχυση ανταγωνιστικότητας πολιτιστικού τομέα περιοχής.....	94
6.3. Ενίσχυση διεθνούς χαρακτήρα/εξωστρέφειας - Διεθνής προσανατολισμός.....	96

6.4. Ενίσχυση παιδευτικού χαρακτήρα	98
6.6. Αντισυμβατικό βίωμα φεστιβαλικών χώρων - Πρωτοτυπία στις καλλιτεχνικές παραγωγές - Ενίσχυση καλλιτεχνών/καλλιτεχνικής παραγωγής	103
6.7. Συνεργασία κοινότητας-Φ.Α.Ε.	103
Επίλογος.....	106
Πηγές-Βιβλιογραφία	108
Πηγές.....	108
Διαδικτυακές πηγές	108
Βιβλιογραφία	108
Ελληνόγλωσση	108
Ξενόγλωσση	109
Παραρτήματα.....	121
Παράρτημα Α: Οδηγός συνέντευξης	121

Εικόνες

Εικόνα 1. Αποτελέσματα Ερωτηματολογίου

Εικόνα 2. Αποτελέσματα Ερωτηματολογίου

Πίνακες

Πίνακας 1. Πρότυπο αξιολόγησης

Περίληψη

Στην εποχή μας, που η πολυεπίπεδη κρίση που δημιουργήθηκε με το ξέσπασμα της πανδημίας του κορονοϊού, δεν άφησε ανεπηρέαστη καμία πτυχή της καθημερινότητάς μας, δημιουργήθηκαν πολλά ερωτήματα σχετικά με την επόμενη μέρα για όλους. Πώς θα διαμορφωθεί, η νέα καθημερινότητα με το πέρας αυτής της κατάστασης και ποια θα είναι τα νέα δεδομένα τα οποία θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε; Ποια θα είναι τα εφόδια μας για να αντιμετωπίσουμε την κρίση που προέκυψε και τις συνέπειές της; Πώς θα ξεφύγουμε από την στατικότητα που δημιούργησε αυτή η κατάσταση και θα αρχίσουμε να δημιουργούμε ξανά; Αυτά τα ερωτήματα δεν αφορούν μόνο την παρούσα κρίση αλλά γεννιούνται μετά από κάθε κρίση που προκύπτει και επηρεάζει το σύνολο της κοινωνίας.

Έτσι λοιπόν, ο καθένας μας ξεχωριστά αλλά και συλλογικά αναζητούμε πλέον τρόπους αντιμετώπισης των νέων συνθηκών. Σε αυτό το πλαίσιο ένα ερώτημα που προέκυψε και σχετίζεται άμεσα τόσο με τη φύση του μεταπτυχιακού προγράμματος όσο και με το αντικείμενο της εργασίας είναι ποια μπορεί να είναι η συμβολή του πολιτισμού στην προσωπική και συλλογική μας εξέλιξη. Ποιος είναι ο αντίκτυπός της εμπλοκής των ατόμων με τον πολιτισμό για κοινωνία και πως η συμμετοχή στα πολιτιστικά δρώμενα συμβάλλει στην προσπάθεια των ατόμων να εξελιχθούν. Άλλωστε, όπως ήδη γνωρίζουμε η δύναμη των τεχνών και του πολιτισμού έχει αναδειχθεί σε πολλές περιπτώσεις ως αναπτυξιακό εργαλείο, το οποίο συμβάλλει στην αναδιαμόρφωση και την εξέλιξη της κοινωνίας ανάλογα με τις ανάγκες της. Ο τρόπος που επιλέξαμε να απαντήσουμε σε αυτά τα ευρεία και διαχρονικά ερωτήματα, τα οποία όμως σήμερα είναι και πάλι επίκαιρα, είναι μέσω της μελέτης του αντικτύπου, ενός ελληνικού παραδείγματος, του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου.

Η παρούσα εργασία στην ουσία αποτελείται από δύο ξεχωριστά σκέλη. Αρχικά, αποτελεί μια προσπάθεια καταγραφής ενός σημαντικού μέρους της υπάρχουσας θεωρίας σχετικά με τις πολυθεματικές πολιτιστικές εκδηλώσεις γενικά και τα φεστιβάλ ειδικότερα. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της εργασίας είναι να μελετηθεί ο αντίκτυπος αυτών των εκδηλώσεων στην κοινωνία, σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας με επίκεντρο τον κοινωνικό και πολιτιστικό τους αντίκτυπο στις κοινότητες υποδοχής των γεγονότων. Παράλληλα, γίνεται προσπάθεια να αποτυπωθούν οι λόγοι που καθιστούν απαραίτητη την κατανόηση, τη μελέτη και την

αξιολόγηση της μακροπρόθεσμης επιρροής των συγκεκριμένων γεγονότων. Μέσα από τη διαδικασία της βιβλιογραφικής επισκόπησης αναδεικνύονται οι επιδράσεις, που φαίνονται να έχουν τη μεγαλύτερη σημασία για την κοινωνία και απαντώνται συχνότερα. Εντοπίζονται τα βασικά σημεία ενδιαφέροντος αλλά και τα κενά στην συμβολή των πολιτιστικών εκδηλώσεων στις κοινότητες ενδιαφέροντος.

Αφού λοιπόν μελετήθηκαν τα στοιχεία των σχετικών ερευνών, στο πρώτο σκέλος της εργασίας, επικεντρωθήκαμε στη μελέτη του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου και πιο συγκεκριμένα στα Επιδαύρια και στον αντίκτυπό τους στην τοπική κοινωνία. Σκοπός ήταν να διαμορφωθεί μια όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη πρόταση όσον αφορά την ολιστική αξιολόγηση του αντίκτυπου των Επιδαύριων. Το ελληνικό παράδειγμα μπορεί να προσθέσει επιπλέον στοιχεία στην υπάρχουσα βιβλιογραφία σχετικά με την αξιολόγηση των πολιτιστικών γεγονότων. Η περιπλοκότητα που παρουσιάζει το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου ως θεσμός θεωρούμε ότι έχει πολλά στοιχεία να προσφέρει στην έρευνα λόγω της συνθετότητας των παραγόντων που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τη μελέτη και αξιολόγησή του. Η συγκεκριμένη προσπάθεια βασίστηκε τόσο στα ευρήματα της βιβλιογραφίας, όσο και στις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν με πρόσωπα-κλειδιά της τοπικής κοινότητας της Επιδαύρου και του Φεστιβάλ. Θεωρούμε ότι η διερεύνηση των συνθηκών, όπως αυτές αποτυπώνονται στο σήμερα, από την τοπική κοινωνία και το θεσμό, θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε καλύτερα το ρόλο και τη σημασία που έχει ο πολιτισμός ως αναπτυξιακό εργαλείο τόσο όσον αφορά την προσωπική πολυεπίπεδη ανάπτυξη των ατόμων όσο και της κοινότητας.

Λέξεις Κλειδιά: Πολυθεματικές πολιτιστικές εκδηλώσεις, Φεστιβάλ, Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, κοινωνικός και πολιτισμικός αντίκτυπος, κοινότητα,

A study of the social and cultural impact of cultural festivals

Varveraki Eleni

Abstract

Nowadays, the multidimensional crisis provoked by the COVID-19 breakout has influenced all aspects of our lives, while questions have been raised regarding the post-COVID-19 period: What will the new reality be by the end of the crisis, and what kind of new circumstances will we have to deal with? How will we be equipped to confront the crisis and its impacts? How will we move out of stagnation, caused by that situation, and begin to create again? These questions do not concern only the on-going crisis, but they are typically raised after every crisis that affects the society as a whole. Hence, each one of us, individually or collectively, is looking for ways to deal with the new circumstances. Within this context, a question that is directly linked to the nature of the current master program and to the topic of this thesis is what the contribution of culture is to our personal and collective development. How does engaging with culture impact the society and how does involvement in cultural events and activities contribute to people's efforts for development? As we all know, the power of arts and culture have been leveraged in many cases as a development tool, which can contribute to the regeneration and evolution of the society, depending on its needs. The way we decided to answer those wide and timeless questions, that are currently topical, is through the study of the impacts of a Greek example, the Athens and Epidaurus Festival.

The present study consists of two separate parts. The first one is an attempt to bring together an important part of the existing literature regarding multidisciplinary cultural events in general, and festivals in particular. More specifically, the purpose of the present study is to examine the impacts of those events in the society, in all aspects of human activity, with a focus on the social and cultural impacts on the host communities. In parallel, an attempt was made to point out the significance of the comprehension, study, and evaluation of the long-term effects of those events. The literature review highlighted the effects that seem to have the greatest influence on the society and those that seem to be more common. The main points of interest were identified as well as the gaps in terms of the contribution of cultural events to the host communities.

Once the relevant studies were reviewed in the first part of the essay, we then focused on the study of the Athens and Epidaurus Festival and, more specifically, to the events taking place in Epidaurus (Epidaurians) and their impact on the local community. Our purpose was to create a proposal, as complete as possible, for the holistic evaluation of the impacts of the Epidaurians. The Greek example can contribute more data to the existing literature regarding the evaluation of cultural events. The complexity of the Athens and Epidaurus Festival as an institution is deemed to have a lot to add to the relevant literature, due to the complex composition of the factors that should be taken into account for its study and evaluation. The present attempt was based not only on literature findings, but also on interviews conducted with people in key-roles at the local community of the Epidaurus or the Festival. We firmly believe that the investigation of the current circumstances, through the eyes of the host community and the institution, will allow us to have a better understanding of the role and importance of culture, as a development tool, not only for the personal multidimensional development of the individuals but also of the society.

Key-words: Multi-topical cultural events, Festival, Athens and Epidaurus Festival, social and cultural impact, community

Εισαγωγή

Αντικείμενο της εργασίας είναι η μελέτη και η αξιολόγηση του κοινωνικού και πολιτιστικού αντικτύπου των πολυθεματικών καλλιτεχνικών πολιτιστικών εκδηλώσεων και των φεστιβάλ, με αναφορά στην ελληνική περίπτωση του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου (Φ.Α.Ε.) και πιο συγκεκριμένα στα «Επιδαύρια». Το γεγονός ότι η Επίδαυρος δεν αποτελεί ένα μεγάλο αστικό κέντρο καθιστά τη μελέτη πιο εύκολα υλοποιήσιμη και στοχευμένη ως ένα βαθμό, καθώς ο πληθυσμός της τοπικής κοινότητας είναι πιο περιορισμένος και η μελέτη των αντιλήψεών του σχετικά με τη διοργάνωση μπορεί να οδηγήσει σε πιο μετρήσιμα δεδομένα και αξιόπιστα συμπεράσματα. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η εργασία έχει επηρεαστεί από τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος που έχει προκύψει τα τελευταία χρόνια προς την μελέτη της επίδρασης των πολιτιστικών γεγονότων ως παράγοντα ανάπτυξης της περιφέρειας.

Η επιλογή του θέματος σχετίζεται με το ενδιαφέρον μου για τη διοργάνωση και την πραγματοποίηση πολυθεματικών πολιτιστικών εκδηλώσεων και τη διερεύνηση των επακόλουθων συνεπειών και αποτελεσμάτων τους στις κοινότητες υποδοχής σε βάθος χρόνου. Σύμφωνα με την Quin (2005), από τη δεκαετία του '90 και έπειτα έχει παρατηρηθεί ραγδαία αύξηση των φεστιβάλ και των πολιτιστικών διοργανώσεων ευρύτερα, είτε μικρής είτε μεγάλης εμβέλειας. Ο πολλαπλασιασμός των εκδηλώσεων οφείλεται σε πολλούς συσχετιζόμενους παράγοντες όπως είναι για παράδειγμα, οι δομικές αλλαγές στην οικονομική παραγωγή, η αξιοποίηση της κουλτούρας ως παράγοντα αύξησης του πλούτου και των θέσεων εργασίας σε συνδυασμό με τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του πολιτισμού και των φεστιβάλ, ως χρήσιμη στρατηγική, ώστε η πόλη να διαφοροποιηθεί και να καθορίσει τη θέση και το «brand name» της σε έναν πλέον ανταγωνιστικό και παγκοσμιοποιημένο κόσμο.

Τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα που ανακύπτουν ευθύς αμέσως είναι ποιές από αυτές τις αλλαγές εντοπίζονται στην ελληνική πραγματικότητα και ποιές είναι οι συνέπειές τους; Πώς αυτές μπορούν να εξεταστούν μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα; Πως εκφράζεται και πως γίνεται αντιληπτός ο αντίκτυπος των πολιτιστικών γεγονότων στις κοινότητες και τι σημαίνει γι' αυτές; Ενώ λοιπόν φαίνεται, οι λόγοι που οδήγησαν στην αύξηση των φεστιβάλ να είναι σαφείς έως ένα βαθμό, τα αποτελέσματα από την εμπλοκή και τη συμμετοχή της κάθε πόλης-υποδοχής

και των πολιτών της με την εκάστοτε διοργάνωση δεν είναι ξεκάθαρα και δεν έχουν μελετηθεί σε βάθος. Έρευνες τέτοιου είδους απαιτούν πολύ χρόνο και πόρους, επομένως καθίσταται εν μέρει κατανοητός ο λόγος που δεν έχουν ήδη διενεργηθεί σε μεγάλο βαθμό ακόμη και μέχρι πρόσφατα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αντίστοιχων ερευνών αποτελούν οι έρευνες αξιολόγησης του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης (ΠΠΕ), οι οποίες υλοποιούνται με βάση το πρότυπο που έχει καθιερωθεί από την ευρωπαϊκή επιτροπή.

Ενώ λοιπόν, έχουν πραγματοποιηθεί πολλές μελέτες που διερευνούν τις οικονομικές συνέπειες των πολιτιστικών διοργανώσεων αποκλειστικά, λιγότερο βάρος έχει δοθεί στις κοινωνικές και πολιτιστικές τους συνέπειες και στον αντίκτυπό τους. Θεωρώ ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη του συγκεκριμένου ζητήματος καθώς νέα στοιχεία που ενδεχομένως προκύψουν για κάποιον άλλο τόπο και για μια άλλη διοργάνωση πιθανώς θα λειτουργήσουν ως ενίσχυση των μελετών που έχουν ήδη πραγματοποιηθεί.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε 6 κεφάλαια και ακολουθεί μία γραμμική πορεία. Στο πρώτο μέρος επιδιώκεται η διερεύνηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικά με τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο των τεχνών και των πολυθεματικών πολιτιστικών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ ευρύτερα στην κοινότητα. Σκοπός της βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι να επισημανθεί η αιτία ανάδυσης αλλά και η ανάγκη για διεξαγωγή έρευνας αξιολόγησης των γεγονότων και να εξεταστούν περαιτέρω οι αιτίες, οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες αλλά και οι αλλαγές στο πολιτικό, κοινωνικό και πολιτιστικό συγκείμενο που οδήγησαν προς αυτή την κατεύθυνση. Η ενδελεχής μελέτη της βιβλιογραφίας οδήγησε στην ανάγκη για διερεύνηση των ορισμών αλλά και των απόψεων που έχουν διατυπωθεί στο πεδίο, έτσι ώστε να είναι εφικτό να καθοριστεί το εννοιολογικό και θεωρητικό πλαίσιο που θα συμβάλλει στην κατανόηση της συνθετότητας που ενυπάρχει στο πολιτιστικό πεδίο. Η ορθή εννοιολόγηση αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για μια όσο το δυνατόν πιο ολιστική προσέγγιση στην αξιολόγηση των πολιτιστικών γεγονότων.

Έπειτα, ύστερα από τη μελέτη της βιβλιογραφίας σχετικά με τις μεθόδους που έχουν εφαρμοστεί από άλλες μελέτες ώστε να μετρηθεί και να αξιολογηθεί ο κοινωνικός και πολιτιστικός αντίκτυπος των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και πιο συγκεκριμένα των διαφόρων ειδών καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και φεστιβάλ, περιγράφονται οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν από αυτές, οι οποίες είχαν παρόμοια

ερευνητικά ερωτήματα με την παρούσα εργασία. Πραγματοποιείται μια κριτική αξιολόγηση αυτών ώστε αφενός να εντοπιστούν οι περιορισμοί και τα σημεία εστίασης τους και αφετέρου να επιλεγθεί το μοντέλο ή ο συνδυασμός αυτών που θα είναι πιο κατάλληλο για την παρούσα εργασία.

Στη συνέχεια, αναφέρονται κάποιες έρευνες, με συγκεκριμένα παραδείγματα πολυθεματικών πολιτιστικών εκδηλώσεων, τα οποία παρουσιάζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου. Ωστόσο η εργασία δεν μπορεί να βασιστεί εξ' ολοκλήρου σε αυτά τα παραδείγματα ως πρότυπα, διότι πρέπει να ληφθούν υπόψη τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της ελληνικής πραγματικότητας και πιο συγκεκριμένα τα χαρακτηριστικά της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής, εθνικής και περιφερειακής, αλλά και της ελληνικής πολιτιστικής σκηνής και κοινωνίας. Πρέπει να επισημανθεί ότι τα παραδείγματα επιλέχθηκαν με σκοπό την άντληση σχετικών πληροφοριών και δεδομένων, ώστε να αποτελέσουν οδηγό για τη μελέτη.

Στα τελευταία κεφάλαια γίνεται μία αναδρομή στην ιστορία και την κοινή πορεία του Φ.Α.Ε. με την κοινότητα της Επιδαύρου, βήμα απαραίτητο για να ακολουθήσει η πρόταση αξιολόγησης του αντικτύπου της διοργάνωσης στην κοινότητα. Σκοπός είναι να καταστεί σαφές το συγκεκριμένο, πολιτικό, πολιτιστικό και κοινωνικό, εντός του οποίου λαμβάνει χώρα η συγκεκριμένη διοργάνωση και να γίνουν σαφείς οι σκοποί, οι στόχοι και οι επιδιώξεις που τίθενται από τον ίδιο το φορέα αλλά και από την κοινότητα σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Έτσι θα διαπιστωθεί αφενός κατά πόσο αυτοί οι στόχοι συμπλέουν και συνδέονται με την ευρύτερη πολιτιστική πολιτική και αφετέρου πώς γίνονται αντιληπτοί και επηρεάζουν τα μέλη της κοινότητας και την εξέλιξή τους.

Τέλος, παρουσιάζεται η πρόταση αξιολόγησης, η οποία βασίζεται τόσο στη βιβλιογραφική μελέτη όσο και στα συμπεράσματα που εξήχθησαν από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν με πρόσωπα-κλειδιά στο διερευνητικό στάδιο της αξιολόγησης. Ο σκοπός της διενέργειας των συνεντεύξεων είναι να συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας πιο ξεκάθαρης εικόνας του τόπου και της έως τώρα επίδρασης του θεσμού σε αυτόν ώστε να καθοριστούν με μεγαλύτερη σαφήνεια οι κατευθυντήριες γραμμές της αξιολόγησης που προτείνεται και θα μπορούσε να ακολουθήσει την παρούσα εργασία, λαμβάνοντας υπόψη όλους τους παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση της κοινότητας με το θεσμό και την εξέλιξή της στο χρόνο.

1. Θεωρητικό και εννοιολογικό πλαίσιο μελετών αντικτύπου

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο επιχειρείται η διευκρίνηση των ορισμών και των εννοιών εκείνων, των οποίων η κατανόηση κρίνεται απαραίτητη για την παρούσα εργασία. Η τοποθέτηση εντός ενός συγκεκριμένου εννοιολογικού και θεωρητικού πλαισίου αποτελεί το πρώτο στάδιο για τη διεξαγωγή μιας μελέτης προκειμένου να ακολουθήσει η εμπειρική έρευνα και η ανάλυση των αποτελεσμάτων της. Ακόμα και αν από τη συγκεκριμένη εργασία δεν επιχειρείται η διεξαγωγή πρωτογενούς έρευνας μεγάλης εμβέλειας αυτό το στάδιο είναι απαραίτητο προκειμένου να μελετηθούν έννοιες-κλειδιά ώστε να καταλήξει στην υποβολή πρότασης για μια ολοκληρωμένη έρευνα μέτρησης και αξιολόγησης αντικτύπου για την Επίδαυρο.

Οι έννοιες και οι όροι που κρίνεται αναγκαίο να μελετήσουμε στο πρώτο στάδιο, βάσει των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν εξ' αρχής, είναι αυτές των «τεχνών», των «κοινοτήτων», των «φεστιβάλ», της «πολιτιστικής πολιτικής» και του «κοινωνικού και πολιτιστικού αντικτύπου». Πρέπει να διευκρινήσουμε ότι ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο, το ενδιαφέρον και τα ερευνητικά ερωτήματα της εκάστοτε μελέτης δύναται να αποδοθούν διαφορετικοί ορισμοί και ερμηνείες στους ίδιους όρους.

1.1.Η πολιτιστική πολιτική και η σύνδεσή της με τη δράση των πολιτιστικών οργανισμών

Κατά την προσπάθεια να γίνει κατανοητό το πλαίσιο δράσης ενός πολιτιστικού οργανισμού και να μελετηθεί η συμβολή του τόσο στον πολιτιστικό τομέα όσο και στο κοινωνικό σύνολο είναι απαραίτητο να ορίσουμε και να κατανοήσουμε τι εννοούμε με τον όρο πολιτιστική πολιτική, οι κατευθυντήριες γραμμές και οι στρατηγικοί στόχοι της οποίας εφαρμόζονται και ακολουθούνται, ως ένα σημείο, από τον οργανισμό, προσαρμοζόμενοι στις ανάγκες και τις επιδιώξεις του. Η σύμπλεση και ο διάλογος με την εθνική, περιφερειακή αλλά και την ευρωπαϊκή πολιτιστική πολιτική εντοπίζεται και στην περίπτωση του Φ.Α.Ε. και μάλιστα η εναρμόνιση με τους στόχους της αποτελεί παράλληλα έναν από τους στόχους του οργανισμού. Επομένως προκειμένου να κατανοήσουμε την πορεία του θεσμού και την εξέλιξη της σχέσης του με την κοινότητα πρέπει να γνωρίζουμε ποιες αλλαγές συντελούνταν σε επίπεδο πολιτιστικής πολιτικής, πως επηρέαζαν τον οργανισμό και τη διαμόρφωση της ταυτότητάς του. Έτσι

θα μπορούσαμε να ερμηνεύσουμε με μεγαλύτερη ακρίβεια τις αλλαγές στο πρόγραμμα του φεστιβάλ και τον αντίκτυπό του στην τοπική κοινωνία της Επιδαύρου.

Σύμφωνα με τη Χαμπούρη-Ιωαννίδου Αικ. (2002, σ.17) «πολιτιστική πολιτική είναι ένα σύστημα σκοπών, μέσων και φορέων οι οποίοι συνδυάζονται σε ένα πρόγραμμα για να επιτύχουν τη γνώση, ενίσχυση και διάδοση του πολιτιστικού φαινομένου μιας κοινότητας για μια δεδομένη χρονική περίοδο (Κόνσολα, 1988, σ.15)». Βασικοί στόχοι του συστήματος αυτού είναι η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ταυτότητας, η ενίσχυση της σύγχρονης καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και η συμμετοχή των πολιτών στην απόλαυση και δημιουργία των πολιτιστικών αγαθών.

Κατά κύριο λόγο το κράτος παρεμβαίνει σε πεδία όπως είναι η προστασία και η ανάδειξη των πολιτιστικών αξιών, η ενίσχυση της τρέχουσας πολιτιστικής παραγωγής αλλά και της κατανάλωσης, η δημιουργία υλικής και θεσμικής παραγωγής, η βελτίωση της λειτουργίας της αγοράς, η εκπαίδευση του κοινού και των καλλιτεχνών, η μελέτη η έρευνα και η προβολή του πολιτιστικού έργου, οι ανταλλαγές ιδεών με το εξωτερικό και η χρηματοδότηση των πολιτιστικών οργανισμών (Κόνσολα, 1988) . Σε όποιο βαθμό και αν φθάνει η κρατική παρέμβαση είναι ξεκάθαρο ότι επηρεάζει και καθορίζει μερικώς τη λειτουργία ενός πολιτιστικού οργανισμού αλλά και τις συνέπειες που μπορεί να έχουν οι δράσεις του στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και στο ειδικό κοινό του. Αυτός είναι και ο βασικός λόγος που από μία μελέτη αξιολόγησης δε θα μπορούσε να απουσιάζει μια ακόμα και σύντομη αναφορά στην πολιτιστική πολιτική.

Ο πολιτισμός φαίνεται πως επηρεάζει τις ζωές των σύγχρονων ανθρώπων σε πολλαπλά επίπεδα, χωρίς να αποτελεί απλά μια δίοδο διαφυγής από την καθημερινότητα και ένα μέσο ψυχαγωγίας. Η αξία του πολιτισμού είναι δυσδιάστατη καθώς αποτελεί παράλληλα ένας αγαθό της αγοράς και ένα αγαθό που ανήκει στο κοινωνικό σύνολο. Η οικονομική αξία συνίσταται στην αξία χρήσης και στη μη χρηστική αξία. Η πρώτη αναφέρεται ουσιαστικά στο αντίτιμο που καταβάλλεται για τα πολιτιστικά αγαθά και τις υπηρεσίες ενώ η δεύτερη συνδέεται με την αξία που τα άτομα και η κοινωνία αποδίδουν στα πολιτιστικά αγαθά (Thorsby, 2001, σ.645). Γίνεται λοιπόν, κατανοητό ότι η συμμετοχή των πολιτών στον πολιτισμό και η στόχευση στην ικανοποίηση και την εξέλιξή τους μέσω της συμμετοχής σε πολιτιστικές διοργανώσεις, αποτελεί βασική προϋπόθεση όχι μόνο για λόγους οικονομικούς αλλά και για λόγους δημοκρατίας, συμπεριληπτικότητας και εξάλειψης του κοινωνικού αποκλεισμού και

της απομόνωσης. Δε γίνεται λοιπόν να μη παραδεχτούμε ότι οι πολυδιάστατες ικανότητες του πολιτισμού και των τεχνών χρήζουν μελέτης προκειμένου να αξιολογηθεί η αξιοποίησή τους. Αυτό άλλωστε επιδιώκει να κάνει και η παρούσα εργασία για την Επίδαυρο.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ορισμένα σημεία καμπής στην ευρωπαϊκή αλλά και την εθνική πορεία της πολιτιστικής πολιτικής, τα οποία αν μελετηθούν σε σύγκριση με τα στάδια της ιστορίας του θεσμού του Φ.Α.Ε., ενδεχομένως θα συμβάλλουν στον εντοπισμό των συνδέσεων που υπάρχουν ανάμεσα στους βασικούς άξονες της πολιτιστικής πολιτικής, στη λειτουργία του οργανισμού και στη θέση του στην πολιτιστική σκηνή και απέναντι κοινωνία. Σύμφωνα με τη Ζορμπά (2004, σ.62), με το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου όχι μόνο η Ευρώπη αλλά και η διεθνής κοινότητα έπρεπε να αποστασιοποιηθεί από αυτό που έως τότε νοούνταν ως «πολιτισμός», καθώς ήταν άρρηκτα συνδεδεμένος με μια εθνικιστική και ρατσιστική ιεραρχική αντίληψη και χρησιμοποιούνταν από τα εκάστοτε πολιτικά καθεστώτα για να επιτύχουν τους σκοπούς τους.

Λίγο μετά το πέρας του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου αναδύθηκε και υιοθετήθηκε η ιδέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της εθνικής ισοτιμίας. Μέσα σε αυτό το μεταπολεμικό κλίμα άρχισαν οι διαδικασίες θεσμοποίησης της κουλτούρας. Εκείνη την περίοδο, ίσως με μία μικρή καθυστέρηση εντοπίζεται και η έναρξη του Φ.Α.Ε., το 1955. Πιο συγκεκριμένα, αν και η πρώτη παράσταση των «Επιδαύριων», όπως θα αναφέρουμε πιο αναλυτικά στη σχετική ενότητα, πραγματοποιήθηκε το 1938, αυτό δε σήμανε και την επίσημη έναρξη του θεσμού. Επηρεασμένος από τις συνθήκες της εποχής ο θεσμός δε κατόρθωσε να συνεχίσει τη λειτουργία του. Αυτή η παράσταση όμως αποτέλεσε το προοίμιο για όσα ακολούθησαν όταν το επέτρεψε η αλλαγή πλεύσης που συντελέστηκε μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Το Φ.Α.Ε. όμως δεν αποτελεί το μαναδικό ελληνικό παράδειγμα που επιβεβαιώνει την αλλαγή παραδείγματος που παρατηρούνταν εκείνη την περίοδο σχετικά με την αξία και τη συμβολή του πολιτισμού σε διεθνές επίπεδο. Η ανάδυση νέων οργανισμών και η δημιουργία νέων θεσμών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων αποτελεί κύριο μέλημα για την πολιτεία τις δεκαετίες '50 και '60. Σχεδόν παράλληλα με το Φ.Α.Ε., ξεκινάει και το Φεστιβάλ Φιλίππων, το 1957, το δεύτερο παλαιότερο φεστιβάλ αρχαίου δράματος στην Ελλάδα. Φαίνεται και αυτό το ελληνικό φεστιβάλ να ακολουθεί στο χρόνο μια ανοδική εξελικτική πορεία, καθώς επεκτείνεται τόσο χωρικά

όσο και χρονικά, εμπλουτίζεται καλλιτεχνικά, διευρύνει τις ευρωπαϊκές του επαφές και αναπτύσσει ολο και περισσότερες κοινωνικές δράσεις προκειμένου να προσεγγίσει την τοπική κοινωνία και να συνομιλήσει με αυτή.¹

Από εκείνη την περίοδο και έπειτα παρατηρείται ευρύτερη άνθηση των φεστιβάλ στη χώρα με την αναβίωση του αρχαίου δράματος να κυριαρχεί στην αρχή. Αυτό το στοιχείο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς υποδηλώνει την ανάγκη στη νέα πραγματικότητα που έρχεται, να συνδεθεί η παράδοση και η ιστορία του κάθε τόπου με τη νεωτερικότητα και το σύγχρονο πολιτισμό. Ίσως ήταν απαραίτητο βήμα στα πρώτα στάδια η σύνδεση με την αρχαία πολιτιστική κληρονομιά ώστε να προωθηθεί και να εντυπωθεί πιο εύκολα στη συνείδηση των ατόμων η ανάγκη επαφής με τον πολιτισμό. Ωστόσο αυτή η διαπίστωση πρέπει να εξεταστεί παραπάνω για να εξετάσουμε αν ισχύει ή όχι. Βλέπουμε όμως σίγουρα πως η αλλαγή κατεύθυνσης της πολιτιστικής πολιτικής τροφοδοτεί της εξελίξεις στον πολιτιστικό τομέα.

Η πολιτιστική πολιτική επινοήθηκε ως μια νέα δημόσια πολιτική που ήρθε για να ενισχύσει τις παλιότερες. Η ιδέα της διεύρυνσης των κοινωνικών δικαιωμάτων με το δικαίωμα στην κουλτούρα και τον πολιτισμό βρήκε γρήγορα γενική απήχηση στην μεταπολεμική κοινωνία. Όσα ειπώθηκαν παραπάνω αποτελούν και το πλαίσιο ανάδυσης και διαμόρφωσης της νέας μεταπολεμικής πολιτιστικής πολιτικής καθώς και το εφαλτήριο για την αξιοποίηση του πολιτισμού και των δυνατοτήτων του προς όφελος του κοινωνικού συνόλου.

Στην χώρα μας, η πολιτιστική πολιτική διαμορφώνεται και εφαρμόζεται κυρίως από το κράτος, με κεντρικό φορέα το Υπουργείο Πολιτισμού και βασικούς της άξονες την ενίσχυση και ανάδειξη του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού και τη διατήρηση και προώθηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς (Χαμπούρη-Ιωαννίδου, 2002, σ.19). Το συγκεκριμένο δίπολο φαίνεται να διατρέχει την ιστορία της ελληνικής πραγματικότητας, στο πεδίο του πολιτισμού, πότε λειτουργώντας ευνοϊκά το ένα προς το άλλο και πότε όχι.

Η παρουσία του διπόλου θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι παρατηρείται και στην περίπτωση του Φ.Α.Ε. ως ένα βαθμό μέσω της ενδιαφέρουσας προσέγγισης του αρχαίου δράματος από τους σύγχρονους καλλιτέχνες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να παρατηρούνται και αρκετές διαφοροποιήσεις στις στάσεις και τις συμπεριφορές των

¹<https://philippifestival.gr/%cf%84%ce%bf%cf%86%ce%b5%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%b2%ce%ac%ce%bb%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%87%cf%81%cf%8c%ce%bd%ce%bf/>

ατόμων. Αφενός υπάρχουν εκείνοι που θεωρούν ότι οποιοδήποτε στοιχείο νεωτερικότητας αλλοιώνει την εικόνα του θεάτρου και δεν αρμόζει στο αρχαίο δράμα. Αφετέρου υπάρχει μια άλλη μερίδα ατόμων που βλέπουν τις σύγχρονες καλλιτεχνικές παρεμβάσεις στο αρχαίο δράμα ως στοιχείο προόδου και εξέλιξης θεωρώντας ότι ο συνδυασμός της παράδοσης με το σύγχρονο πολιτισμό μπορεί να έχει θετικές συνέπειες τόσο για τον τόπο όσο και για το θεσμό. Ωστόσο αυτές οι απόψεις θα σχολιαστούν εκτενέστερα στα σχετικά κεφάλαια.

Ένα ερώτημα που προκύπτει σε αυτό το πλαίσιο, σχετικά με την έρευνα για το Φ.Α.Ε. είναι πώς προωθείται και πως γίνεται αντιληπτή η συνύπαρξη της αρχαίας πολιτιστικής κληρονομιάς και της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας, σε έναν χώρο όπως είναι το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της αρχαίας ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και άρρηκτα συνδεδεμένο με το αρχαίο δράμα. Ποια είναι η υπόσταση που δίνεται στο χώρο; Με ποιους τρόπους γίνεται προσπάθεια διεύρυνσης του καλλιτεχνικού προγράμματος ώστε να συμβαδίζει με τις τάσεις της σύγχρονης εποχής και της καλλιτεχνικής δημιουργίας και παράλληλα να διατηρεί τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με το αρχαίο δράμα; Πως αναστοχάζεται πάνω σε αυτό; Πως προωθείται προς την κοινότητα; Πως γίνεται αντιληπτό και ποιές είναι οι επιπτώσεις του στη συνείδηση των πολιτών;

Η ανάγκη μεθοδικής σχεδίασης και προγραμματισμού της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής αναδύθηκε με την ίδρυση του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών το 1971, ωστόσο δεν μπορεί κανείς να αρνηθεί την ύπαρξη αξιόλογης παρουσίας στην πολιτιστική ζωή της χώρας εως τότε ακόμα κι αν αυτή δεν ήταν σαφώς οριοθετημένη αλλά αποτελούνταν από μεμονωμένες προσπάθειες που στόχευαν να προετοιμάσουν τους πολίτες και να καλλιεργήσουν την ανάγκη επαφής τους με τον πολιτισμό, προβάλλοντας τα οφέλη που μπορεί να έχει τόσο για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο όσο και για την προσωπική τους ανάπτυξη. Σε αυτές τις προσπάθειες εντάσσεται και το Φ.Α.Ε. μαζί με άλλα ελληνικά παραδείγματα.

Η ίδρυση του ΥΠΠΟ σηματοδότησε την ύπαρξη ενός πολιτιστικού φορέα, στον οποίο ήταν δυνατό να συγκεντρωθούν όλες οι εως τότε διάσπαρτες στον κρατικό μηχανισμό υπηρεσίες και οργανισμοί (Κόνσολα, 1990, σ. 37). Τα οφέλη που φάνηκε να έχει ο πολιτισμός για την κοινωνία σε διεθνές επίπεδο υπέδειξαν την ανάγκη για συστηματικότερη οργάνωση του πεδίου και στην Ελλάδα. Πρέπει να επισημάνουμε ότι βασικά χαρακτηριστικά της πολιτιστικής πολιτικής που ασκήθηκε από το ελληνικό

κράτος κατά το 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα ήταν η προσήλωση στα ιδεώδη της αρχαίας ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και σε εκείνα της υψηλής αισθητικής, ιδεώδη που έως σήμερα εξακολουθούν να κατέχουν κυριάρχη θέση στην προβολή του ελληνικού πολιτισμού (Brown & Hamilakis, 2003, σ.222). Γίνεται λοιπόν, κατανοητό ότι αυτή η προσκόλληση στο εθνικό παρελθόν, με βάση τον τρόπο με τον οποίο γινόταν αντιληπτή, αποτελούσε εμπόδιο για την ανάδειξη του σύγχρονου πολιτισμού και της σύγχρονης καλλιτεχνικής δραστηριότητας ακόμα και αν επεδίωκε να αναστοχαστεί πάνω στα στοιχεία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Υπήρχαν αρκετοί περιορισμοί γι' αυτό και εκείνη την περίοδο δε συναντάμε πολλές προσπάθειες που προσπαθούν να ξεφύγουν από τις καθιερωμένες αντιλήψεις, όπως θα δούμε αργότερα.

Μια δεκαετία πριν την ίδρυση του ΥΠΠΟ, το '60, παρατηρείται η ανάγκη για έντονη παρουσία του πολιτισμού στη δημόσια σφαίρα, στις κοινωνίες και την καθημερινότητα, άλλωστε αυτός ήταν και ένας από τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στην ίδρυσή του. Κατά κύριο λόγο, εκείνη την εποχή, η καλλιτεχνική όσμωση γινόταν στο Φεστιβάλ Κινηματογράφου Θεσσαλονίκης, στις παραστάσεις του αρχαίου θεάτρου της Επιδαύρου, στο Θέατρο Τέχνης και στο Εθνικό Θέατρο. Το κοινό προετοιμαζόταν και γαλουχιζόταν ώστε να μπορεί να είναι πιο ανοιχτό απέναντι στη διαφορετικότητα και τις νέες ιδέες. Η χούντα διέλυσε κάθε προσπάθεια πολιτιστικής παραγωγής και έκφρασης που είχε λάβει χώρα έως τότε. Στην πραγματικότητα μόνο μετά τη μεταπολίτευση διαμορφώθηκαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις για άσκηση αποτελεσματικής κρατικής παρέμβασης στα πολιτιστικά. Αυτό το σημείο καμπής αποτελεί την πραγματική αφετηρία για τη χάραξη της ελληνικής πολιτιστικής πολιτικής. Αυτή την εποχή παρατηρούμε και μία άνθηση των κινηματογραφικών λεσχών και των φεστιβάλ, κυρίως με πρωτοβουλίες από τη νεολαία της χώρας (π.χ. Φεστιβάλ Ταινιών Μικρού Μήκους Δράμας).² Όπως θα δούμε στη συνέχεια στα σχετικά κεφάλαια οι φάσεις της πολιτιστικής πολιτικής φαίνεται να ταυτίζονται ως ένα βαθμό με τις φάσεις του Φ.Α.Ε.

Στο θέατρο την ίδια εποχή υπήρξε μια έξαρση προβληματισμού σχετικά με τον κοινωνικό του ρόλο, τη σχέση του με το πολιτικό στοιχείο, τη λαϊκή του χροιά, τη σχέση σκηνής θεατών και την αποκέντρωση. Η αναζήτηση ταυτότητας αποκτά πλέον κυρίαρχο ρόλο. Κατά τη δεκαετία του '80 παρατηρείται ένα δυνατό κύμα κοινωνικού και πολιτιστικού μετασχηματισμού.

² <https://www.dramafilmfestival.gr/presentation/>

Συνοψίζοντας λοιπόν, την πορεία της πολιτιστικής πολιτικής της χώρας αναφερόμαστε σε κάποια σημεία-σταθμούς ώστε να εξετάσουμε αργότερα την διαδρομή του Φ.Α.Ε., το διάλογο του θεσμού με την πολιτιστική πολιτική και το βαθμό στον οποίο η λειτουργία του επηρεάζεται από τις ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες. Τα ερωτήματα που σχετίζονται με αυτή την επισκόπηση είναι: Ποιες αλλαγές παρατηρούνται ιστορικά στη λειτουργία, την οργάνωση και το καλλιτεχνικό πρόγραμμα του Φ.Α.Ε.; Πώς συνομιλεί με τις εξελίξεις; Ποιος είναι ο ρόλος του στις νέες συνθήκες ως το μακροβιότερο φεστιβάλ της χώρας και πως εκμεταλλεύεται τη δυναμική του; Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα θα συνέβαλε στη διερεύνηση του αντικτύπου του Φ.Α.Ε. στην κοινότητα στις διάφορες φάσεις που διένυσε ο οργανισμός αλλά και στην κατανόηση του.

Από τη δεκαετία του 1980 περίπου, άρχισε να αμφισβητείται η αποτελεσματικότητα του οικονομοκεντρικού μοντέλου στον πολιτιστικό τομέα, καθώς η υποβάθμιση του πολιτισμού καθαρά ως παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης είχε ήδη αρχίσει να δημιουργεί προβλήματα. Σταδιακά, άρχισε ο πολιτισμός να συνδυάζεται με την παραγωγική διαδικασία και παρατηρήθηκε μια μετατόπιση προς ένα πολιτισμοκεντρικό μοντέλο. Ο πολιτισμός άρχισε να αξιοποιείται προς όφελος και αλλαγή των τοπικών κοινωνιών και άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Δίνεται πλέον σημαντική έμφαση στην ανάπτυξη «από τα κάτω» και στη συμβολή της κοινωνίας στη διαδικασία αναβάθμισης των κοινοτήτων της.

Το ΥΠΠΟ που πλέον ταυτίζεται με το πρόσωπο της Μελίνας Μερκούρη, Υπουργός Πολιτισμού, μετατρέπεται σε χώρο ζύμωσης και ανάπτυξης νέων ιδεών. Αυτές οι εξελίξεις στη χώρα φαίνεται να συμβαδίζουν και με τις ευρωπαϊκές εξελίξεις στο πεδίο του πολιτισμού και της καλλιτεχνικής δραστηριότητας καθώς και εκεί, σύμφωνα με τη μελέτη της βιβλιογραφίας, παρατηρείται αύξηση πολιτιστικών εκδηλώσεων. Όπως είναι αναμενόμενο, η έξαρση της διοργάνωσης πολιτιστικών δρώμενων υποδεικνύει άμεση ανάγκη για έρευνα και μελέτη αυτών των γεγονότων ώστε να εξετάσουμε πως επιδρούν στην διαμόρφωση της κοινωνίας ευρύτερα αλλά και της εκάστοτε κοινότητας στην οποία λαμβάνουν χώρα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κάποια χρόνια αργότερα και πιο συγκεκριμένα κατά την πενταετία (1983-1987) προέβαλε έντονη η ανάγκη για πολιτιστική αποκέντρωση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα και σημαντικό για την κατανόηση της πορείας του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, είναι ότι εκείνη την περίοδο αν και η Αθήνα

εξακολουθεί να συγκεντρώνει τον μεγαλύτερο αριθμό θεάτρων παρατηρείται η δημιουργία του δικτύου Δημοτικών Περιφερειακών Θεάτρων (ΔΗΠΕΘΕ), το 1983, με τα οποία το Φ.Α.Ε θα συνεργαστεί στενά τα επόμενα χρόνια. Ο σχεδιασμός αυτών των δικτύων αποσκοπούσε στην ενίσχυση, ανάπτυξη, προώθηση και διάδοση του σύγχρονου πολιτισμού στην περιφέρεια (Ζορμπά, 2014, σ. 321). Οι συνεργασίες αυτές συμβάλλουν στη διαμόρφωση της ταυτότητας για τους υφιστάμενους πολιτιστικούς οργανισμούς καθώς εισάγονται νέες ιδέες και παρατηρείται διάθεση ανανέωσης.

Η μετατόπιση ενδιαφέροντος προς την περιφέρεια αποτελεί σημείο άξιο αναφοράς καθώς τα δίκτυα αυτά προσδοκούν ως ένα βαθμό να αποτελέσουν ένα σαφές πλαίσιο αναφοράς που βασίζεται σε γερά θεμέλια και διέπεται από κάποιους βασικούς κανόνες, για οργανισμούς που υπήρχαν ήδη σε τοπικό επίπεδο αλλά και για νέους. Ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα αυτών των θεάτρων είναι η εξοικείωση του κοινού της επαρχίας, των απλών, λαϊκών ανθρώπων, με το «ποιοτικό» θέατρο.

Σημαντική προτεραιότητα της πολιτιστικής πολιτικής πλέον γίνεται η στροφή προς την περιφέρεια, η αποκέντρωση και η συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση για την τόνωση της πολιτιστικής ζωής σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Μερικά από τα ΔΗΠΕΘΕ, λειτουργούν ως «πολιτιστικά κέντρα», με την οργάνωση και άλλων πολιτιστικών εκδηλώσεων που συνδέονται με το θέατρο. Αν και στην περίπτωση της Επιδαύρου δεν υπάρχει η ίδρυση ενός ΔΗΠΕΘΕ, λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων του τόπου, παρατηρείται εκείνη την περίοδο πολιτιστική αναζωογόνηση μέσω του Φεστιβάλ στην κοινότητα, καθώς είχε την ευκαιρία να έρθει σε επαφή με πρωτότυπα για την εποχή καλλιτεχνικά έργα και καθιστώντας τον πολιτισμό ένα ισχυρό όπλο στα χέρια της κοινότητας ώστε να επιτύχει πιο γρήγορη και ουσιαστική ανάπτυξη.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το μέγεθος της περιφέρειας είναι ικανό να αναδείξει την πολιτιστική ταυτότητα μιας κοινότητας. Η περιφέρεια μπορεί να αποτελέσει και το ανοιχτό πεδίο υποδοχής των διεθνών τάσεων στους τομείς της πολιτιστικής δράσης. Ένα ακόμα πλεονέκτημα που προσφέρει η περιφέρεια είναι ότι διευκολύνει τις διοικητικές ρυθμίσεις και τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, με την απαραίτητη αυτονομία που διαθέτει. Η άνθηση των φεστιβάλ εκείνη την περίοδο στις περιφέρειες όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε ολόκληρη την Ευρώπη επιβεβαιώνει αυτή τη διαπίστωση. Είναι κατανοητό ότι η πολιτιστική πολιτική της Ελλάδας υπάγεται στην ευρύτερη ομπρέλα της ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής καθώς καταβάλλεται

προσπάθεια να συμπορεύονται και να έχουν ως κοινό παρονομαστή τις ίδιες αξίες και τους ίδιους στόχους.

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος προς την πολιτιστική ζωή της περιφέρειας και τις επιδράσεις του πολιτισμού στις τοπικές κοινωνίες, η οποία ισχύει ως σήμερα, συνέβαλε σημαντικά στην επιλογή του τόπου της Επιδαύρου, ως τόπο μελέτης, για την παρούσα εργασία. Το μέγεθος του τόπου, όπως αναφέραμε και στην εισαγωγή, πιθανώς θα συμβάλει στην καλύτερη μελέτη και κατανόηση του κοινωνικού και πολιτιστικού αντικτύπου, δεδομένων των ιδιαιτεροτήτων και των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών που παρουσιάζει η περιφέρεια.

Η προσπάθεια να διενεργηθεί η ίδια μελέτη συμπεριλαμβάνοντας και την πόλη της Αθήνας θα αντιμετώπιζε πιθανώς περισσότερους περιορισμούς και θα προϋπέθετε σημαντικά μεγαλύτερους πόρους και χρόνο. Οι παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την μελέτη ενός μεγάλου αστικού κέντρου είναι διαφορετικοί από αυτούς της περιφέρειας, όχι απαραίτητα περισσότεροι, καθώς οι κοινωνικοπολιτικές συνθήκες μεταβάλλονται με άλλους ρυθμούς και έχουν διαφορετικές συνέπειες.

Στις αρχές της δεκαετίας του '90 η χώρα βρέθηκε και πάλι αντιμέτωπη με μια πολιτισμική κρίση και οι συνθήκες άρχισαν να δυσχεραίνουν ξανά για τον πολιτισμό. Στη διάρκεια των ετών ως το '95 η πολιτική κρίση, που επικρατούσε στη χώρα, είχε δημιουργήσει όπως θα ήταν αναμενόμενο και κοινωνική κρίση με αποτέλεσμα να κλονιστούν οι ταυτότητες που είχαν ήδη αρχίσει να διαμορφώνονται αλλά η θέληση και η προσπάθεια για αλλαγή και εξέλιξη εξακολουθούσε να υπάρχει.

Από το 1994 ως το 2000 ο πολιτισμός αντιμετωπιζόταν κατά κύριο λόγο ως ένα εργαλείο στη φαρέτρα της πολιτικής για την προσέλκυση τουριστών και την αύξηση των οικονομικών ροών. Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί να ερμηνευτεί και ο προσανατολισμός των περισσότερων μελετών που διενεργούνταν ως τότε και είχαν ως βασικότερη στόχευση τη μελέτη της οικονομικής πλευράς των πολιτιστικών δραστηριοτήτων τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο.

Η εστίαση στις οικονομικές επιπτώσεις αν και έχει κατακριθεί από αρκετές μελέτες ήταν ενδεχομένως αναπόφευκτη με βάση τα δεδομένα της περιόδου, ειδικότερα για τις περιφέρειες. Ίσως όμως η ανάγκη για οικονομική ανάπτυξη και για την κάλυψη ορισμένων πρωταρχικών αναγκών τα πρώτα χρόνια να μην επέτρεπε να γίνουν αντιληπτές εξ' αρχής οι επιδράσεις αυτών των γεγονότων σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο. Άλλωστε, αυτή η τάση στις έρευνες ταυτίζεται με την αξιοποίηση

του πολιτισμού ως όχημα οικονομικής ανάπτυξης, όπως προβάλλεται από την πολιτιστική πολιτική και δε χαρακτηρίζει αποκλειστικά την ελληνική πραγματικότητα αλλά εντοπίζεται και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Στο Γ'ΚΠΣ (2000-2006) γίνεται μια προσπάθεια για τόνωση του σύγχρονου πολιτισμού ωστόσο τα μουσεία και οι αρχαιολογικοί χώροι είναι και πάλι στο επίκεντρο, χωρίς μάλιστα να εντοπίζεται κάποια προσπάθεια ανανέωσης τους, καθώς στρατηγικός στόχος του ΥΠΠΟ είναι «κάθε πόλη και νησί να αποκτήσει τουλάχιστον έναν επισκέψιμο αρχαιολογικό χώρο» (Μενδώνη, 2006). Όπως αναφέρεται από το Υπουργείο Πολιτισμού βασική προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των χωρών είναι η διατήρηση και η ανάδειξη της ιδιαίτερης πολιτιστικής φυσιογνωμίας τους. Ο προσανατολισμός της πολιτιστικής πολιτικής προς τη διαφύλαξη και την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι κάτι παραπάνω από ορατός με αποτέλεσμα οι προσπάθειες της σύγχρονης πολιτιστικής κληρονομιάς να παραμένουν μετέωρες σε ορισμένες περιπτώσεις.

Διαφαίνεται σταδιακά ότι το πολιτιστικό προϊόν είναι πολλαπλά αξιοποιήσιμο αφενός ως εργαλείο οικονομικής συνοχής και μείωσης του κοινωνικού αποκλεισμού και αφετέρου ως δημιουργός προστιθέμενης αξίας και απασχόλησης και έτσι δε γίνεται να αποκλειστεί από οποιαδήποτε αναπτυξιακή προσπάθεια ο σύγχρονος πολιτισμός (Ζορμπά, 2014 σ.371). Ο πολιτισμός αδιαμφισβήτητα αποτελεί ένα συγκριτικό πλεονέκτημα της Ελλάδας και εφόσον πλέον έχει τεκμηριωθεί η συμβολή που μπορεί να έχει στην ανάπτυξη μιας κοινότητας γίνεται προσπάθεια να εντοπιστεί ο καλύτερος δυνατός τρόπος ώστε να αξιοποιηθεί τόσο οικονομικά όσο και κοινωνικά και πολιτιστικά. Αυτό είναι το συγκείμενο στο οποίο καλείται ο πολιτισμός να αναπτυχθεί και οι πολιτιστικοί οργανισμοί να οργανωθούν στην Ελλάδα ως τις αρχές του 21^{ου} αι.

Σε διευρωπαϊκό επίπεδο, οι στόχοι και οι προτεραιότητες που έχουν θέσει τα κεντρικά όργανα και οι φορείς ανάπτυξης και προώθησης του πολιτισμού συμβάλλουν σημαντικά και επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό τη διαμόρφωση της εθνικής πολιτιστικής πολιτικής κάθε κράτους-μέλους. Οι επιδιώξεις και οι στόχοι της Ε.Ε. όσον αφορά στον πολιτισμό ορίζουν τις βασικές κατευθυντήριες γραμμές και αποτελούν συστάσεις όσον αφορά στα πολιτιστικά ζητήματα, τα οποία ακόμη και σήμερα παραμένουν σε μεγάλο βαθμό στην δικαιοδοσία του κάθε κράτους. Αυτό σημαίνει πως το αν και σε ποιο βαθμό ένα κράτος-μέλος θα ακολουθήσει πιστά τους άξονες πολιτιστικής δράσης και

ανάπτυξης που έχει θέσει η Ε.Ε. είναι στη ευχέρεια της εκάστοτε κυβέρνησης και εξαρτάται από το ισχύον θεσμικό πλαίσιο και τις εσωτερικές δομές του.

Τα τελευταία χρόνια, βασικοί στόχοι της Ε.Ε. είναι ο διαπολιτισμικός διάλογος και η ενθάρρυνση της πολιτιστικής πολυμορφίας (πρόγραμμα Πολιτισμός 2000). Πιο πρόσφατα, ως στόχοι τέθηκαν η δημιουργικότητα, η καινοτομία και η επιχειρηματικότητα ως πηγή αειφόρου ανάπτυξης για τον Ευρωπαϊκό πολιτισμό (πρόγραμμα Πολιτισμός 2007-2013). Το Πρόγραμμα Δημιουργική Ευρώπη (2014-2020) διασφαλίζει και προωθεί την πολιτιστική και γλωσσική πολυμορφία και ενισχύει την ανταγωνιστικότητα του πολιτιστικού και του δημιουργικού τομέα, στοχεύοντας στην ενίσχυση των πολιτιστικών και δημιουργικών τομέων της Ευρώπης. Επιπλέον, στους βασικούς σκοπούς του είναι να συμβάλλει στους στόχους της Ευρώπης για ευφυή, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς οικονομική ανάπτυξη, να βοηθήσει τους πολιτιστικούς και δημιουργικούς τομείς να προσαρμοστούν στην ψηφιακή εποχή και στην παγκοσμιοποίηση και να δημιουργήσει νέες διεθνείς ευκαιρίες αγορές και ακροατήρια.

Η σύντομη επισκόπηση της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτιστικής πολιτικής και των βασικών σημείων αυτής συνείσφερε στη διαμόρφωση μιας πληρέστερης εικόνας του πολιτιστικού πεδίου και στην καλύτερη κατανόηση του πλαισίου δράσης και οργάνωσης των πολιτιστικών οργανισμών στην Ελλάδα. Επιπλέον, συνέβαλε στην αναγνώριση της ανάγκης διενέργειας μελετών μέτρησης αντικτύπου των πολιτιστικών γεγονότων καθώς οι διαρκείς αλλαγές στην εστίαση του ενδιαφέροντος της πολιτιστικής πολιτικής δημιουργούν νέες ανάγκες, οι οποίες όπως είναι φυσικό έχουν διαφορετικές επιδράσεις στο κοινωνικό σύνολο και όχι μόνο.

Συνοψίζοντας λοιπόν, ο σκοπός αυτού του κεφαλαίου είναι διττός. Αφενός, να εξετάσει την πρότερη υπόθεση σχετικά με την αναγκαιότητα διενέργειας μελετών αξιολόγησης αντικτύπου των πολιτιστικών γεγονότων καθώς και τον βαθμό στον οποίο αυτές σχετίζονται με τη χάραξη της πολιτιστικής πολιτικής.

Αφετέρου, συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης πρότασης αξιολόγησης καθώς τα στάδια που διένυσε η ελληνική πολιτιστική πολιτική επιχειρείται να εξεταστούν σε αντιπαραβολή με τα σημεία καμπής στην ιστορία του Φ.Α.Ε. αλλά και με τις στάσεις και τις αντιλήψεις των κατοίκων απέναντι στις δυνατότητες του πολιτισμού και των τεχνών και στη διοργάνωση. Λόγου χάρη, η συνειδητοποίηση της αξίας του πολιτισμού, ως αναπτυξιακού παράγοντα για μία

περιοχή, ιδιαίτερα στο γύρισμα του 21^{ου} αιώνα και η χάραξη πιο στοχευμένων στρατηγικών πολιτιστικής πολιτικής αποτυπώνεται στη χώρα μέσω της ίδρυσης νέων πολιτιστικών οργανισμών.

Επιπλέον, όσον αφορά το Φ.Α.Ε., προς το τέλος της δεκαετίας του '90 παρατηρείται η επέκταση των δράσεών του με τη συμπερίληψη του μικρού θεάτρου της Επιδαύρου στους χώρους του και με την καθιέρωση του «μουσικού Ιούλιου» εκεί, ένας θεσμός που καθιερώθηκε και συνεχίζεται ως και σήμερα. Αυτή η κίνηση θα μπορούσε να ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως ανάλογα με την οπτική από την οποία θα επιλέξουμε να την προσεγγίσουμε αλλά το βέβαιο είναι ότι αποτελεί μια ακόμη επιβεβαίωση της στροφής του ενδιαφέροντος προς την πολιτιστική ανάπτυξη της περιφέρειας. Σχεδόν σίγουρο είναι το γεγονός ότι οι κάτοικοι αντιλαμβανόμενοι τα οφέλη που είχε ο θεσμός για την κοινότητα ως τότε διεκδίκησαν την επέκταση και τη διευρυνση των δράσεων του. Έτσι λοιπόν, εκτός από την ανάδυση νέων πολιτιστικών οργανισμών και διεύρυνση του κλάδου παρατηρείται και περαιτέρω ανάπτυξη των υπαρχόντων, η οποία έχει ως απώτερο σκοπό την πολυεπίπεδη «αναγέννηση» των περιοχών.

Γνωρίζοντας πλέον, την περιρρέουσα κοινωνικοπολιτική κατάσταση είμαστε σε θέση να αντιληφθούμε καλύτερα τους σκοπούς και τους στόχους που τίθενται από τον εκάστοτε πολιτιστικό οργανισμό, από που αυτοί πηγάζουν και πρέπει να εξετάσουμε κατά πόσο μπορούν να επηρεάσουν την τοπική κοινωνία. Όπως φάνηκε και από τα παραπάνω ο πολιτισμός είναι ένας ζωντανός οργανισμός, ο οποίος συνεχώς εμπλουτίζεται, εξελίσσεται και δε μένει στάσιμος. Επομένως, προβάλλει αδήρητη η ανάγκη μελέτης του αντικτύπου, των πολιτιστικών δράσεων που πραγματοποιούνται, στο κοινωνικό σύνολο.

1.2.Μελέτες μέτρησης αντικτύπου των τεχνών και των πολιτιστικών γεγονότων

1.2.1. Οι τέχνες. Από την παρούσα εργασία, η οποία αποσκοπεί να μελετήσει τον αντίκτυπο των πολιτιστικών διοργανώσεων θα ήταν αδύνατο να απουσιάζει μία αναφορά στις απόψεις και τους ορισμούς που έχουν αποδοθεί στον πολυδιάστατο όρο των «τεχνών». Ο Matarasso ισχυρίζεται ότι ο «πραγματικός σκοπός των τεχνών» είναι «να συμβάλουν σε μία σταθερή και δημιουργική κοινωνία » (Matarasso, 1997, σελ. 5). Αυτή η παρατήρηση είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς υποδεικνύει μία νέα τάση που προβάλλεται σχετικά με την «αναγέννηση» των πόλεων στο πλαίσιο των στρατηγικών χάραξης πολιτικής τους (Merli, 2002).

Στο πλαίσιο της συζήτησης περι των τεχνών ανακύπτει και ένα πολύ σημαντικό ερώτημα, το οποίο σχετίζεται με την ίδια τη φύση των τεχνών; Τι θεωρείται τέχνη, ποιοι τομείς υπάγονται υπό την ομπρέλα της έννοιας των «τεχνών» και ποια είναι τα κριτήρια εκείνα που το καθορίζουν; Μέσα σε ποιες πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες οι τέχνες αναδύονται ως δύναμη των πολιτών, πότε το αντιλαμβάνονται και πώς τις αξιοποιούν;

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε ότι χωρίς τη σαφή κατανόηση της οντολογικής φύσης και των εσωτερικών λειτουργιών κάθε μορφής τέχνης, θα ήταν αδύνατο να προσδιοριστούν εκείνα τα χαρακτηριστικά που μπορούν να έχουν αντίκτυπο τόσο στα ίδια τα άτομα όσο και στις κοινότητες αυτών αλλά και σε ολόκληρη την κοινωνία.

Η έννοια των τεχνών εξελίσσεται με την πάροδο των αιώνων και έχουν πραγματοποιηθεί μακροχρόνιες φιλοσοφικές συζητήσεις για την οντολογική τους φύση. Σε μια δημοσίευση τους οι Belfiore & Bennett (2008), κατέγραψαν πολλές προσπάθειες που έγιναν μέσα στην αισθητική φιλοσοφία για να δώσουν μια πειστική απάντηση στο ερώτημα «Τι είναι η τέχνη;» Το παραπάνω ερώτημα ενδέχεται να μοιάζει πολύ βασικό και απλό ωστόσο πρέπει να αναγνωριστεί το γεγονός ότι πολλά μπορεί να είναι τα εννοιολογικά προβλήματα που αποτελούν το υπόβαθρο μιας φαινομενικά απλής ερώτησης. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την πληθώρα απόψεων που έχουν διατυπωθεί από πολλούς μελετητές σχετικά με το περιεχόμενο και την αξία των τεχνών.

Χωρίς μια κανονιστική αντίληψη για το τι συνιστά τις τέχνες, είναι πολύ δύσκολο να δούμε πώς θα μπορούσε να παραχθεί μια ολιστική ανάλυση και

αξιολόγηση των επιπτώσεών τους. Ακόμα κι αν μια τέτοια έννοια θα μπορούσε να κατασκευαστεί, εντοπίζεται ένα ακόμη πρόβλημα, το οποίο σχετίζεται με το ευρύ φάσμα αισθητικών εμπειριών που παράγεται μέσα από τις τέχνες. Φαντάζει σχεδόν αδύνατο λοιπόν κάποιος ερευνητής να ισχυριστεί ότι επιδιώκει να μελετήσει τις επιπτώσεις όλων των τεχνών ευρύτερα, καθώς ενυπάρχουν πολλές διαφοροποιήσεις στις διάφορες μορφές τεχνών. Αυτός είναι και ο λόγος που κάθε μελέτη επικεντρώνεται σε ένα συγκεκριμένο πολιτιστικό γεγονός ώστε να καταστεί πιο πιθανό να προκύψουν έγκυρα ευρήματα, τα οποία σε συνδυασμό αλλά και σε αντιπαραβολή με άλλες έρευνες θα μπορούσαν να δημιουργήσουν μία πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το πεδίο των τεχνών. Η επιλογή ενός και μόνο γεγονότος βέβαια δε συνεπάγεται ότι αυτό δεν μπορεί να ενσωματώνει πολλές διαφορετικές μορφές τέχνης και ότι δε θα πρέπει να ληφθούν υπόψη πολλοί παράγοντες για την αξιολόγησή του.

Η διερεύνηση των διάφορων εννοιολογικών πλαισίων και ορισμών συμβάλλει στην περαιτέρω σκιαγράφηση του πολύπλοκου πεδίου γύρω από τις τέχνες και τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες αλλά και στην τελική επιλογή του ορισμού εκείνου ή του συγκεκριμένου αυτών που θα κριθούν ως οι πλέον καταλληλότεροι για τους σκοπούς της εργασίας που θα ακολουθήσει, καθώς θα πρέπει να καταστήσουμε σαφές τι ακριβώς μελετάμε.

Για παράδειγμα, πρέπει να αναφέρουμε ότι οι τέχνες έχουν διαιρεθεί σε πολλές κατηγορίες με βάση διαφορετικά κριτήρια, έχουν ταξινομηθεί σε είδη όπως είναι η μουσική, ο χορός ή το θέατρο, έχουν χαρακτηριστεί με βάση την απτότητα τους ή την απουσία αυτής, έχουν ταυτιστεί με το κοινό τους και έχουν μεταβληθεί οι αντιλήψεις σχετικά με την αξία τους στο πέρασμα του χρόνου. Μία τέχνη που στο παρελθόν πιθανώς θεωρούνταν σπουδαία, σήμερα μπορεί να έχει χάσει την «αξία» της, γιατί δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις απαιτήσεις της εποχής και των ατόμων.

Ο Throsby (1999) παρέχει έναν λειτουργικό ορισμό του πολιτισμού και των πολιτιστικών δραστηριοτήτων, που θεωρεί ότι αποτελείται από τρία βασικά χαρακτηριστικά, «ότι οι σχετικές δραστηριότητες περιλαμβάνουν κάποια μορφή δημιουργικότητας στην παραγωγή τους που σχετίζονται με τη δημιουργία και την επικοινωνία συμβολικής σημασίας και ότι η παραγωγή τους ενσωματώνει, τουλάχιστον δυνητικά, κάποια μορφή πνευματικής ιδιοκτησίας» (Throsby, 1999, σ. 6).

Η «τέχνη» λοιπόν κατανοούμε ότι, είναι μια αμφίσημη και πολυδιάστατη έννοια που σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους και

κοινωνίες και εκεί εντοπίζονται μερικά από τα προβλήματα στην κατανόηση της. Χαρακτηριστικό παραδείγμα, το οποίο επιβεβαιώνει έως ένα βαθμό όσα ειπώθηκαν παραπάνω, αποτελούν οι διακρίσεις που κάνουν ο Bourdieu (1984) και ο Peterson (2005) ακόμα και στο ίδιο το κοινό της τέχνης, αναφερόμενοι σε αυτούς με τους όρους «ελιτ» και «μάζα» ανάλογα με το αν επιλέγουν να καταναλώνουν αυτό που αποκαλείται «υψηλή» ή «λαϊκή» κουλτούρα. Πως θα μπορούσαμε λοιπόν πλέον, έπειτα από όλες τις διχογνωμίες που εντοπίζονται σχετικά με την ουσία των τεχνών, να ισχυριστούμε ότι μόνο η οικονομική προσέγγιση στη μελέτη τους, που εφαρμοζόταν μέχρι πρόσφατα, θα μπορούσε να είναι αρκετή ώστε να αποδοθεί μία σαφής εικόνα για τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία.

Με βάση λοιπόν, όλους τους παραπάνω ορισμούς γίνεται κατανοητό ότι όποιον από αυτούς και αν επιλέξει κάποιος, οι τέχνες -με τις πολύπλευρες ικανότητες τους- μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο τόσο για τα ίδια τα άτομα, όσο και για τις κοινότητες αυτών. Επιλέγοντας λοιπόν, να μελετήσουμε τις κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις ενός καλλιτεχνικού φεστιβάλ, το οποίο είναι βέβαιο εξ' ορισμού ότι προβάλλει και ενσωματώνει πολλές μορφές τέχνης, καθίσταται σαφές ότι ενώ πολλοί διαχωρισμοί μπορεί να ενυπάρχουν στον όρο «τέχνες», δεν μπορεί να υπάρξει ένας καθολικός ορισμός, ο οποίος θα αντικατοπτρίζει πλήρως τη δυναμική των «τεχνών», καθώς θα ήταν περιοριστικό. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης εργασίας, με βάση τους παραπάνω ορισμούς, ως τέχνη ορίζεται οτιδήποτε περιέχει μια μορφή καλλιτεχνικής και πνευματικής δημιουργίας και απευθύνεται στο κοινωνικό σύνολο με σκοπό να συμβάλλει στην εξέλιξή του.

1.2.2. Η μεταβολή στην προσέγγιση των τεχνών και των πολιτιστικών εκδηλώσεων και γεγονότων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι κάθε άποψη που διατυπώνεται συνδέεται άμεσα με τους σκοπούς του μελετητή και την οπτική του. Για παράδειγμα, όπως ήδη αναφέρθηκε, οι περισσότερες μελέτες που έχουν επικεντρωθεί στη μελέτη των επιπτώσεων και του αντικτύπου των τεχνών αλλά και των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων έτειναν να εξετάζουν το ζήτημα συσχετίζοντας το άμεσα με τη δημόσια χρηματοδότηση του καλλιτεχνικού τομέα κάτι το οποίο όπως θα εξηγηθεί περαιτέρω στη συνέχεια αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα εννοιολογικά προβλήματα των εν λόγω μελετών. Παράλληλα, δυσχεραίνει τη διεξαγωγή έρευνας αξιολόγησης καθώς δεν είναι εφικτό να γίνει σωστή επιλογή μεθόδων, λόγω της ελλείψης σαφούς εννοιολογικού πλαισίου (Snowball, 2005).

Ωστόσο, μπορούμε να αντιληφθούμε ότι αυτό δε συνιστά καθαρή επιλογή των ερευνητών αλλά υποβάλλεται έμεσα εξαιτίας της άρρηκτης σύνδεσης του πολιτισμού με την οικονομική ανάπτυξη, στο πλαίσιο της πολιτιστικής πολιτικής, ιδιαίτερα από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και έπειτα. Άλλωστε αυτό έγινε φανερό και στην ελληνική περίπτωση μέσα από τη σύνδεση του πολιτισμού με τον τουρισμό στα τέλη της δεκαετίας του '90.

Οι ραγδαίες αλλαγές που σημειώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες, στην αστική διακυβέρνηση και οικονομία, στη δικτύωση των πόλεων σε διεθνές επίπεδο και στις τεχνολογίες της πληροφορικής και των επικοινωνιών δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων και τόνισαν τη σημασία της εικόνας τους ως παράγοντα καθοριστικού για την ανάπτυξή τους. Συνεπώς, η στρατηγική διαχείριση της «εικόνας» ενός τόπου στη σύγχρονη εποχή είναι απαραίτητη. Η «εικόνα» είναι ένα άυλο κεφάλαιο που επηρεάζει τον τουρισμό, τις επενδύσεις και κάθε άλλη πτυχή της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής ζωής του ίδιου του τόπου και των κατοίκων του (Metaxas & Liapis, 2017). Η έννοια της ταυτότητας ενός τόπου είναι ένα θέμα που χρήζει ορισμού, ώστε να αποφεύγονται παρερμηνείες. Ένας από τους πιο εμπεριστατωμένους ορισμούς για το «place branding» έχει δοθεί από τους Zenker & Braun (2010) ως «ένα δίκτυο ενώσεων στο μυαλό του καταναλωτή».

Είναι απαραίτητο να διασαφηνιστεί ότι σε αυτόν τον ορισμό το «brand» δεν αντιπροσωπεύει τα εγγενή φυσικά χαρακτηριστικά του τόπου, αλλά την αντίληψη των χαρακτηριστικών του όπως σχηματίζονται στη νόηση των ομάδων στόχων. Οι αντιλήψεις αυτές οδηγούν σε επιρροές του brand, όπως είναι η αναγνωρισιμότητα (Zenker & Braun, 2010, σ.3). Αυτές οι αντιλήψεις, με τον τρόπο που καλλιεργούνται και προωθούνται είναι φυσικό να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στο πως οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον εαυτό του ως μέλη μιας κοινότητας και να τους βοηθούν να σχηματίσουν μία πιο ξεκάθαρη εικόνα. Σταδιακά λοιπόν, άρχισε να δημιουργείται η ανάγκη διερεύνησης των επιπτώσεων των πολιτιστικών γεγονότων και σε άλλες πτυχές εκτός από την οικονομική.

Η έλλειψη λοιπόν μελετών που εστιάζουν στον κοινωνικοπολιτιστικό αντίκτυπο των πολιτιστικών εκδηλώσεων είναι που οδήγησε και τη συγκεκριμένη εργασία προς αυτή την κατεύθυνση καθώς πλέον, το κοινωνικό προφίλ των

πολιτιστικών οργανισμών αλλά και η προώθηση της κοινωνικής συνοχής και σταθερότητας μέσω της πολιτιστικής παραγωγής κατέχουν πρωταγωνιστικό ρόλο.

Τα τελευταία χρόνια, έχουν πραγματοποιηθεί αρκετές μελέτες σε δυτικές χώρες, οι οποίες αποδεικνύουν ότι η εμπλοκή με τις τέχνες έχει θετικές επιπτώσεις στα άτομα και τις κοινωνίες ευρύτερα (Reeves, 2002, σ. 106–115). Ωστόσο, αυτό που χαρακτηρίζει τις πρόσφατες μελέτες επιπτώσεων, όπως προαναφέρθηκε, είναι ότι απώτερος σκοπός τους είναι να αποδείξουν τη σημασία των τεχνών για την οικονομική ανάπτυξη ενός τόπου. Σχεδόν όλοι οι πολιτιστικοί οργανισμοί προσπαθούν να εξασφαλίσουν όσο το δυνατόν περισσότερες χρηματοδοτήσεις από ποικίλους φορείς και αυτό είναι το βασικό κίνητρο για να διεξάγουν μία έρευνα, όταν διεξάγουν. Ωστόσο τα ευρήματα των ερευνών, πέρα από τις οικονομικές επιπτώσεις, εντόπισαν ισχυρό αντίκτυπο των τεχνών σε πολλά επίπεδα της ανθρώπινης δραστηριότητας και αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι έρευνες να κατευθυνθούν προς νέες κατευθύνσεις και να οριστούν νέα σημεία εστίασης. Οι τέχνες πρέπει να αναγνωριστούν για τη συμβολή τους και σε άλλους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας και αυτό είναι ένα πεδίο που σαφώς χρήζει εκτενέστερης μελέτης.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι μελέτες επιπτώσεων, λόγω της ρευστότητας που χαρακτηρίζει το πεδίο του πολιτισμού, έχουν παρουσιάσει αρκετά κενά εξαιτίας των μεθοδολογιών που εφαρμόζονται από την κάθε έρευνα. Οι συγκεκριμένες ελλείψεις που θα αναλυθούν περαιτέρω στη συνέχεια, σχετίζονται ακριβώς με τα εννοιολογικά ζητήματα που αναφέρθηκαν και κατά συνέπεια έχουν υποβληθεί σε αρκετά εκτεταμένη επιστημονική κριτική (π.χ. Hansen, 1995· Belfiore, 2002· Merli, 2002).

1.2.3. Κοινωνικός και πολιτιστικός αντίκτυπος των «τεχνών» και των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων. Σε αυτό το σημείο θα ήταν σκόπιμο να εξηγήσουμε ποιο είναι το αντικείμενο μελέτης της εργασίας. Ποια λοιπόν, είναι η κύρια διαφορά του αντικτύπου με τα άμεσα αποτελέσματα ενός πολιτιστικού γεγονότος σε μία κοινωνία. Ο αντίκτυπος ενός έργου «τέχνης» είναι το άθροισμα των αποτελεσμάτων και των επιπτώσεών του: σε αντίθεση με τα αποτελέσματα, ο αντίκτυπος ενός έργου μπορεί να αλλάξει με την πάροδο του χρόνου καθώς εκτυλίσσονται τα επόμενα γεγονότα (Matarasso, 1999β).

Για παράδειγμα, αναφερόμενοι στην περίπτωση του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, μπορούμε να υποστηρίξουμε με σχετική βεβαιότητα πως η πρώτη

διοργάνωση του, το 1955, δεν είναι δυνατόν να είχε τις ίδιες επιδράσεις στην τοπική κοινότητα συγκριτικά με τη συνεχιζόμενη παρουσία του φεστιβάλ στον τόπο. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε γίνεται και ο διαχωρισμός μεταξύ επιπτώσεων - αποτελεσμάτων και αντικτύπου. Η πρώτη παράσταση των Επιδαύριων στο αρχαίο θέατρο αποτέλεσε για το κοινό της τοπικής κοινότητας μια πρωτόγνωρη και μοναδική εμπειρία, ήταν ένα «σοκ», ενώ η συστηματική καθιέρωση της διοργάνωσης του Φεστιβάλ έχει επηρεάσει σε σημαντικό βαθμό τον τρόπο ζωής και οργάνωσης των πολιτών. Άλλωστε το 1955, μπορούσαμε να μιλήσουμε για αποτελέσματα ενώ σήμερα είναι σαφές ότι μιλάμε για αντίκτυπο, χωρίς όμως να μπορούμε να τον αξιολογήσουμε ακόμη.

Ωστόσο, παρά τον αυξανόμενο αριθμό μελετών τα τελευταία χρόνια, που ισχυρίζονται ότι παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία για τη συμβολή των τεχνών και του πολιτισμού στην κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη, λίγες μελέτες καθορίζουν τι εννοούν με τον όρο αντίκτυπο. Υπάρχει μία ευρύτερη σύγχυση σχετικά με τον όρο. Οι Lingayah et al. (1997) υποστηρίζουν ότι υπάρχει συχνά έλλειψη σαφήνειας σχετικά με το σκοπό της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, ενώ ο Coalter (2001) υποστηρίζει ότι η αποτυχία να προσδιοριστούν επακριβώς τα επιθυμητά αποτελέσματα των πολιτιστικών υπηρεσιών και οργανισμών εκ των προτέρων και να εκτιμηθεί ο βαθμός στον οποίο επιτυγχάνονται είναι ένα βασικό εμπόδιο που περιορίζει την ικανότητα των πολιτιστικών υπηρεσιών να καθορίζουν τη φύση της συμβολής τους. Επομένως, το πρόβλημα εντοπίζεται ήδη από τη διαδικασία σχεδιασμού των δράσεων, όχι μόνο κατά τη μετέπειτα αξιολόγησή του.

Αναγνωρίζεται, ωστόσο, ότι ο ορισμός και η μέτρηση των αποτελεσμάτων και του αντίκτυπου από τις περισσότερες πολιτιστικές υπηρεσίες και οργανισμούς είναι σε αρχικό στάδιο ακόμη. Αυτή η κατάσταση έχει αρχίσει να αλλάζει με την πάροδο του χρόνου καθώς οι πολιτιστικοί οργανισμοί αντιλαμβάνονται πλέον τη σημασία που έχει το έργο που παράγουν για το κοινωνικό σύνολο. Η έλλειψη χαρτογράφησης του πεδίου δράσης των πολιτιστικών οργανισμών και των δημιουργικών βιομηχανιών και κατά συνέπεια η απουσία αξιολόγησης του αντίκτυπου των ενεργειών τους εντοπίζεται και στην ελληνική πολιτιστική σκηνή.³

Επιπρόσθετα, εκτός από την έλλειψη στοιχείων, οι αντιτιθέμενες απόψεις σχετικά με τις «τέχνες» καθώς και το χώρο των δημιουργικών βιομηχανιών αποτελούν

³ Μελέτη για την χαρτογράφηση της Πολιτιστικής Δημιουργικής Βιομηχανίας στην Ελλάδα Πρώτο Παραδοτέο Νοέμβριος 2016

ένα ακόμη βασικό εμπόδιο στην εύρεση ενός και μόνο καθολικού ορισμού καθώς αυτός ενδέχεται να μην είναι αντιπροσωπευτικός και συμπεριληπτικός.

Αν και ο κοινωνικός αντίκτυπος των τεχνών έχει γίνει μια ολοένα και πιο γνωστή φράση στις επιστημονικές συζητήσεις τα τελευταία χρόνια, και πάλι, λίγες μελέτες προσπάθησαν να τον ορίσουν. Μια αξιοσημείωτη εξαίρεση είναι η μελέτη της Comedia, The Social Impact of the Arts (1995) η οποία έως ένα βαθμό αποτέλεσε και το έναυσμα για τη διεξαγωγή ανάλογων ερευνών, καθώς παρουσίασε έναν λειτουργικό ορισμό του κοινωνικού αντίκτυπου των τεχνών, σύμφωνα με τον οποίο αυτός ορίζεται ως: «εκείνα τα αποτελέσματα που ξεπερνούν τα υλικά αντικείμενα της τέχνης, το ίδιο το γεγονός ή την παράσταση και τα άυλα πολιτιστικά προϊόντα, έχουν συνεχή επιρροή στην κοινωνία και άμεσα αγγίζουν τη ζωή των ανθρώπων». Ο κοινωνικός αντίκτυπος λοιπόν είναι εκείνες οι επιπτώσεις που διατηρούνται πέρα από την άμεση εμπειρία που βιώνει το κοινό των τεχνών και σχετίζονται με τις δραστηριότητες ζωής τους. Ο συγκεκριμένος ορισμός είναι ιδιαίτερα σημαντικός και υιοθετείται από την παρούσα εργασία για την πρόταση σχετικά με το Φ.Α.Ε. που θα ακολουθήσει. Αν αποδεχτούμε αυτό τον ορισμό μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα το λόγο για τον οποίο οι μεθοδολογίες αντίστοιχων ερευνών προτείνουν ότι μια έρευνα σε βάθος χρόνου και επαναλαμβανόμενη θα ήταν ο καλύτερος και ο πιο ενδεδειγμένος τρόπος μέτρησης του κοινωνικού και πολιτισμικού αντίκτυπου.

Η συνέχεια της επιρροής και η διάρκεια στο χρόνο είναι αυτό που διαφοροποιεί τη μελέτη του αντίκτυπου από εκείνη των αποτελεσμάτων μιας καλλιτεχνικής διοργάνωσης ή ενός «έργου τέχνης». Η αξιολόγηση αυτής της συνέχειας και ο εντοπισμός των διαφοροποιήσεων που έχουν προκύψει αποτελεί και έναν από τους σκοπούς της αξιολόγησης που θα προταθεί. Εικάζουμε πως το ότι δεν πρόκειται για ένα γεγονός που πραγματοποιήθηκε μία και μόνο φορά -το Φεστιβάλ Επιδαύρου- αλλά έχει μία συνεχιζόμενη πορεία, η οποία μάλιστα έχει διανύσει διάφορες φάσεις θα συμβάλλει στην ακριβέστερη και πιο στοχευμένη μέτρηση του αντίκτυπου του. Παράλληλα όμως εντοπίζεται και ένας σημαντικός περιορισμός που σχετίζεται ακριβώς με τη μακρά ιστορία του θεσμού καθώς αυτό μπορεί να δημιουργεί σύγχυση στις αντιλήψεις των ατόμων. Για παράδειγμα, ενδέχεται οι κάτοικοι επηρεασμένοι από τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ και τις σημαντικές επιπτώσεις που είχε τότε για την κοινότητα να μην είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τα σημερινά χαρακτηριστικά της σχέσης κοινότητας-φεστιβάλ. Σίγουρα κατά τη διαδικασία αξιολόγησης πρέπει να εξεταστούν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (π.χ. εκπαίδευση, απασχόληση,

επιχειρηματικότητα, είδος εργασίας) των κατοίκων του τόπου σε βάθος χρόνου και όχι μόνο.

Για τους Lingayah et al (1997), ένας τρόπος για να εξετάσουμε τις κοινωνικές επιπτώσεις μιας πολιτιστικής δραστηριότητας είναι να εξετάσουμε τις «επιπτώσεις της στους ανθρώπους και τον τρόπο με τον οποίο σχετίζονται». Οι Lingayah et al (1997) πρότειναν ότι η διάκριση μεταξύ οικονομικών, χρηματοοικονομικών, περιβαλλοντικών και κοινωνικών επιπτώσεων που προκύπτουν από μια καλλιτεχνική δραστηριότητα είναι πιθανό να είναι ασαφής στην πραγματικότητα καθώς ενδέχεται να υπάρχει αλληλοκάλυψη μεταξύ των διαφορετικών πεδίων. Η πολυπλοκότητα των κοινωνικών επιπτώσεων επαναλαμβάνεται και από την Annabel Jackson Associates (2000) στην έκθεσή τους σχετικά με τις κοινωνικές επιπτώσεις των Millennium Awards.

Σύμφωνα με τους Fredline, Jago & Deery (2003) οι κοινωνικές επιπτώσεις ορίζονται ως τυχόν επιπτώσεις που ενδέχεται να έχουν αντίκτυπο στην ποιότητα ζωής, έναν ακόμα αμφιλεγόμενο όρο, των κατοίκων μιας περιοχής. Έτσι, περιλαμβάνονται σε αυτές τόσο τα οικονομικά αποτελέσματα των γεγονότων όσο και οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, καθώς και αυτές είναι πιθανό να συμβάλουν στη συνολική στάση των κατοίκων μιας κοινότητας απέναντι σε ένα γεγονός (Myerscough, 1988).

Για παράδειγμα, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι ευκαιρίες απασχόλησης, οι οποίες προκύπτουν κατά τη διοργάνωση ενός φεστιβάλ δεν επηρεάζουν άμεσα την ποιότητα ζωής των ατόμων και παρά το γεγονός ότι με μια πρώτη προσέγγιση φαίνεται να έχουν άμεσο οικονομικό αντίκτυπο, δε σημαίνει ότι δεν μπορεί αυτό να προσμετρηθεί και στον κοινωνικό αντίκτυπο καθώς έχει άμεση σχέση με τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Γίνεται κατανοητό πως ένα αποτέλεσμα δεν μπορεί σαφώς να υπαχθεί σε μία μεμονωμένη κατηγορία, οικονομική, κοινωνική ή πολιτιστική, λόγω της αλληλεπίδρασης που παρατηρείται μεταξύ τους.

Έπειτα από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι ίσως ο πιο αντιπροσωπευτικός ορισμός για αυτό που ονομάζεται «κοινωνικός αντίκτυπος» ενός γεγονότος, όπως προκύπτει από τα σημεία που συγκλίνουν οι απόψεις των ερευνητών, είναι οτιδήποτε συνδέεται με το γεγονός και δύναται να επηρεάσει με οποιοδήποτε τρόπο την ποιότητα ζωής των κατοίκων της κοινότητας στην οποία το γεγονός λαμβάνει χώρα. Ο ορισμός είναι αρκετά ευρύς και ενδέχεται να δημιουργήσει κένα στην έρευνα αλλά αυτό είναι κάτι αναπόφευκτο. Δεν μελετάμε κάτι σταθερό και μετρήσιμο αλλά ζωντανούς οργανισμούς που συνεχώς μεταβάλλονται και αλλάζουν οι αντιλήψεις των ατόμων απέναντί τους. Πρέπει να υπολογίζουμε ότι ο βαθμός στον οποίο ένα αποτέλεσμα

μπορεί να χαρακτηριστεί ως σημαντικό ενδέχεται να ποικίλλει καθώς τα άτομα ανάλογα με τα κοινωνικά τους χαρακτηριστικά, τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους αξιολογούν διαφορετικά ένα γεγονός και έχουν άλλες προσδοκίες από αυτό.

1.3.Ανάδυση των φεστιβάλ – Κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις

Για τους σκοπούς της συγκεκριμένης εργασίας ήταν αδύνατο να ισχυριστούμε ότι επιδιώκουμε να μελετήσουμε τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο των τεχνών, και των πολιτιστικών εκδηλώσεων ευρύτερα, χωρίς να στηριχθούμε σε κάποιο παράδειγμα. Έτσι λοιπόν επιλέχθηκε το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, και πιο συγκεκριμένα τα Επιδαύρια. Κρίνεται σκόπιμο λοιπόν, να προβούμε σε μία σύντομη μελέτη των ορισμών και των μελετών που έχουν διεξαχθεί σχετικά με τα φεστιβάλ και τις καλλιτεχνικές διοργανώσεις προκειμένου να καθοριστούν οι άξονες γύρω από τους οποίους θα κινηθεί η συγκεκριμένη εργασία.

Επειδή τόσες πολλές έννοιες μπορούν να συνδεθούν με την εμπειρία των φεστιβάλ, σε προσωπικό, κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο, δύναται να θεωρηθούν ως κοινωνικές κατασκευές που διαφέρουν από περιοχή σε περιοχή με την πάροδο του χρόνου. Επιπλέον, εμφανίζουν διαφορές από πόλη σε πόλη και αυτό είναι κάτι που καθιστά ακόμα πιο ενδιαφέρουσα τη μελέτη τους καθώς μπορεί να προκύψουν νέα συμπεράσματα με βάση τα ιδιαίτερα γνωρίσματα κάθε πόλης.

Τα πολιτιστικά φεστιβάλ γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και είχαν κύριο στόχο την ανασυγκρότηση των κοινωνιών, την αναπτέρωση του ηθικού των πολιτών ώστε να αναπτυχθούν εκ νέου οι πόλεις με κίνητρο να παράγουν καλλιτεχνικά προϊόντα (Rolfe, 1992, σ.7). Αξιοσημείωτο παράδειγμα είναι το φεστιβάλ του Εδιμβούργου, ένα φεστιβάλ με μακρά ιστορία το οποίο συνδέεται πολύ στενά με την τοπική κοινότητα.

Βασικός μοχλός για την ανάπτυξη των φεστιβάλ και των εκδηλώσεων διεθνώς ήταν η δυνατότητά τους να προσφέρουν μια σειρά αναπτυξιακών αποτελεσμάτων όσον αφορά την οικονομική αναδιάρθρωση και την αναζωογόνηση μιας περιοχής. Για παράδειγμα, ο Schuster (2001) υποστήριξε ότι τα φεστιβάλ αποφέρουν οικονομικά οφέλη δημιουργώντας ένα ακόμα πιο ελκυστικό προφίλ για ορισμένους τόπους προσελκύοντας ροές τουριστών, κεφαλαίων και εσωτερικών επενδύσεων.

Μετά τη δεκαετία του '80 έλαβε χώρα μια ραγδαία ανάπτυξη των φεστιβάλ στην Ευρώπη που περιγράφηκε ως «festival booming» (Frey, 1994, σ.1). Τα φεστιβάλ συνιστούσαν πλέον μία χρήσιμη στρατηγική για την πόλη που πρέπει να υιοθετήσει στην προσπάθεια εξέλιξης και διαφοροποίησης της σε έναν όλο και πιο ανταγωνιστικό κόσμο. Έχουν αναδυθεί ως μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες μορφές τουριστικών αξιοθέατων και έτσι λοιπόν οι πόλεις, άρχισαν να αναπτύσσουν και τις στρατηγικές της πολιτιστικής πολιτικής τους γύρω από αυτό τον άξονα (Mayfield & Crompton, 1995).

Τι είναι όμως το φεστιβάλ; Είναι κάτι εξαιρετικό, κάτι ασυνήθιστο ... κάτι που πρέπει να δημιουργήσει μια ξεχωριστή ατμόσφαιρα που πηγάζει όχι μόνο από την ποιότητα της τέχνης και της παραγωγής, αλλά από τον ίδιο τον τόπο, την ατμόσφαιρα μιας πόλης και τις παραδόσεις μιας περιοχής (Isar, 1976, σ.131).

Με αυτόν τον ορισμό γίνεται πλήρως κατανοητή η πολυπλοκότητα του όρου φεστιβάλ. Δεν περιορίζεται αποκλειστικά στα καλλιτεχνικά φεστιβάλ καθώς ένα φεστιβάλ μπορεί να αποτελεί έναν ειδικό εορτασμό, με ποικίλες και πολυδιάστατες δράσεις, ενός γεγονότος για μία κοινότητα. Το ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από τους παραπάνω ορισμούς είναι ότι τα φεστιβάλ δεν είναι απλά συνυφασμένα με τις τέχνες που προβάλλουν αλλά και με τον τόπο στον οποίο διενεργούνται. Τον καθορίζουν και καθορίζονται από αυτόν, είναι κομμάτι της ταυτότητάς του. Το βέβαιο είναι ότι αυτό ισχύει και στην περίπτωση του Φ.Α.Ε. Σύμφωνα με τους Robertson, Rogers & Leask (2009) τα φεστιβάλ και οι εκδηλώσεις, ως μορφές επιχειρηματικότητας, έχουν εκληφθεί ως ζωτικά στοιχεία για την προσέλκυση και την απόκτηση της επένδυσης που απαιτείται για την αναδιάρθρωση και την αναγέννηση μίας περιοχής.

1.3.1. Φεστιβάλ και place branding. Οι Kavaratzis & Asworth (2005) δέχονται τις πόλεις ως εμπορεύσιμα προϊόντα, αν γίνουν κατανοητά τα διακριτά και εγγενή χαρακτηριστικά τους. Τα τελευταία φιλοξενούνται και αξιοποιούνται από μία ειδική μορφή μάρκετινγκ που αναπτύχθηκε για το σκοπό αυτό, μία τάση του place branding, το city branding. Το city branding προτείνεται ως ο πιο κατάλληλος τρόπος για να περιγραφεί και να εφαρμοστεί το μάρκετινγκ της πόλης (Kavaratzis, 2008). Μια πόλη μπορεί να αναδειχθεί μέσω διάφορων τομέων, αλλά ο πολιτισμός και η ψυχαγωγία αποτελούν από τους πιο αποτελεσματικούς, καθώς έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη βαρύτητα στην σύγχρονη οικονομία. Ακόμη, η δημιουργία αναγνωρίσιμης ταυτότητας

πόλεων ενδυναμώνει και αναπτύσσει την τοπική κοινότητα της περιοχής κάνοντας τους κατοίκους να αισθάνονται πιο σίγουροι και ασφαλείς στον τόπο τους.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί ότι οι αρχές της πόλης φαίνεται ορισμένες φορές να παρανοούν την κοινωνική αξία των φεστιβάλ και να τα ερμηνεύουν απλά ως οχήματα οικονομικής παραγωγής ή ως λύσεις «γρήγορης επιδιόρθωσης» σε ζητήματα που σχετίζονται με την εικόνα της πόλης (Richards & Wilson, 2004). Σε αυτό το πλαίσιο των στρατηγικών του city branding πολλά φεστιβάλ λαμβάνουν χρηματική υποστήριξη από την τοπική αυτοδιοίκηση ή και από την κεντρική διοίκηση καθώς πολλές φορές δεν θα ήταν δυνατή η ύπαρξή τους χωρίς αυτή.

Η χρηματική υποστήριξη των τοπικών φεστιβάλ αντικατοπτρίζει και τις απόψεις της τοπικής αυτοδιοίκησης για τη σημασία των τεχνών γενικότερα αλλά και ειδικότερα για το ρόλο που μπορούν να διαδραματίσουν ως πόλος τουριστικής έλξης για την περιοχή στην οποία λαμβάνουν χώρα. Μερικοί από τους στόχους της χρηματικής υποστήριξης των φεστιβάλ, εκτός από την οικονομική ενίσχυση του τόπου, από τους κρατικούς πόρους μπορεί να είναι: να παράσχει την ευκαιρία στους κατοίκους της περιοχής να παρακολουθήσουν παραστάσεις που διαφορετικά δεν θα μπορούσαν, να προωθήσει την τοπική συνοχή μέσω της συμμετοχής, να βελτιώσει την εικόνα της περιοχής και να κάνει αισθητή διεθνώς την παρουσία της πόλης στην οποία διεξάγεται το φεστιβάλ.

Ωστόσο, αν και οι στρατηγικές «αναδιάρθρωσης» της πόλης επικεντρώνονται στην οικονομική εκμετάλλευση των πολιτιστικών γεγονότων που διοργανώνονται στην περιοχή, στη βιβλιογραφία συναντάμε πολλές αναφορές και στην κοινωνική και πολιτιστική αξία των φεστιβάλ τεχνών.

1.3.2. Φεστιβάλ και διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας. Σίγουρα, το μέγεθος και το εύρος τους τα χαρακτηρίζουν ως μια μοναδική μορφή εμπειρίας αναψυχής (Gorney & Busser, 1996· Linko & Silvanto, 2011). Τα φεστιβάλ ανάμεσα στις προοπτικές που προσφέρουν έχουν τη δυνατότητα να διαμορφώσουν την εικόνα και την ταυτότητα μιας κοινότητας. Άλλωστε αυτό μπορεί να γίνει εύκολα αντιληπτό αν μελετήσει κανείς την εξέχουσα θέση που κατέχει ο πολιτισμός στις στρατηγικές branding μιας πόλης, όπως αναφέρθηκε (Kerr, 2006). Για παράδειγμα το «moto» της τοπικής αυτοδιοίκησης της Επιδάυρου είναι «Τόπος να δεις, τόπος να ζεις». Όταν αναφέρεται στο «Τόπος να δεις», εκτός από τη φυσική ομορφιά του τόπου, επικεντρώνεται και προβάλλει κυρίως τα πολιτιστικά αξιοθέατα και τον τρόπο με τον

οποίο προσπαθεί να τα αξιοποιήσει. Την ίδια θέση κατέχει ο πολιτισμός και στη στρατηγική city-branding της Αθήνας. Ως εκ τούτου, η σχέση μεταξύ των φεστιβάλ και της κοινότητας υποδοχής εξετάζεται και θα πρέπει να εξεταστεί στενότερα (Getz, 1991).

Σύμφωνα με τον Turner (1982, σ. 11), οι άνθρωποι σε όλους τους πολιτισμούς από τα παλαιότερα ακόμη χρόνια αναγνωρίζουν την ανάγκη να οριστούν ορισμένοι χρόνοι και χώροι για κοινοτική δημιουργικότητα και γιορτή, και τα φεστιβάλ αποτελούν από καιρό ένα όχημα για την έκφραση της στενής σχέσης μεταξύ ταυτότητας, κοινότητας και τόπου. Ο Ekman (1999), χαρακτήρισε τα φεστιβάλ ως περιπτώσεις έκφρασης συλλογικής συμμετοχής σε μια ομάδα ή σε έναν τόπο, ως ευκαιρίες για δημιουργία ισχυρών δεσμών, για δημιουργία ευκαιριών, για αξιοποίηση κοινών ιστοριών, κοινών πολιτιστικών πρακτικών και ιδανικών. Τα φεστιβάλ δημιουργούν μία συνέχεια τόσο στην ιστορία του τόπου όσο και στις σχέσεις των ανθρώπων. Αποτελούν χώρους όπου η τοπική γνώση παράγεται και αναπαράγεται, όπου η ιστορία, η πολιτιστική κληρονομιά και οι κοινωνικές δομές, που διακρίνουν το ένα μέρος από το άλλο, αναθεωρούνται, απορρίπτονται ή αναδημιουργούνται και προβάλλονται στο ευρύτερο κοινό.

Ιστορικά, η αλληλεπίδραση των ανθρώπων μέσω του φεστιβάλ έχει δώσει πληροφορίες για το πώς η αίσθηση ενός ατόμου για την ταυτότητά του συνδέεται στενά με την επαφή του με έναν συγκεκριμένο τόπο. Πράγματι, τα φεστιβάλ θεωρούνται ιστορικά ως μηχανισμοί μέσω των οποίων οι κοινότητες με βάση τον τόπο εκφράζουν ταυτότητες, γιορτάζουν τις κοινές τους αξίες και ενισχύουν τους κοινοτικούς δεσμούς (Jackson, 1988· Marston, 1989· Smith, 1996).

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω μπορούμε να καταλήξουμε στην υπόθεση ότι κάθε φεστιβάλ έχει ένα είδος αντικτύπου στην κοινωνία έως ένα βαθμό και αξίζει η μελέτη και η διερεύνηση αυτού προκειμένου να αντιληφθούμε ποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου και της εκάστοτε κοινότητας προβάλλονται μέσω της διοργάνωσης αλλά και πως γεννιούνται μέσα από αυτή. Πως λοιπόν αυτή η σχέση αλληλεπίδρασης καθορίζει την κάθε πλευρά; Μπορούμε να διακρίνουμε ποιος, με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό επηρεάζεται περισσότερο ή πως αλληλοκαθορίζονται; Ποιος είναι τελικά ο ρόλος του κυρίαρχου οικονομικού παράγοντα στη διαμόρφωση συλλογικής ταυτότητας μιας κοινωνίας;

Ένα φεστιβάλ μπορεί να επιτρέπει στους κατοίκους να δημιουργήσουν ένα νέο κοινό όραμα, έναν τρόπο να βλέπουν τον τόπο όπου ζουν. Μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα της επικοινωνίας μεταξύ των κατοίκων και να ενισχύσει την αμοιβαία κατανόηση των κοινωνικών, εθνοτικών, ηλικιακών και πολιτιστικών ομάδων. Όλες αυτές οι έννοιες μπορεί να μοιάζουν αρκετά αφηρημένες και εδώ εντοπίζεται ένα σημείο που δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο τις έρευνες.

Επίσης σύμφωνα με τους Crespi-Vallbona & Richards (2007), τα πολιτιστικά φεστιβάλ φαίνεται να είναι πανταχού παρόντα στις σύγχρονες κοινωνίες. Τα φεστιβάλ αναλαμβάνουν όλο και περισσότερο ένα ευρύτερο φάσμα ρόλων καθώς αυξάνεται η σημασία τους, από μηχανισμούς διατήρησης πολιτιστικών ομάδων, έως μηχανισμούς διασφάλισης της αποδοχής ενός συγκεκριμένου πολιτιστικού λόγου σε ένα μέσο δημιουργίας τοπικής υπερηφάνειας, ταυτότητας και εισοδήματος. Η παρούσα εργασία αποσκοπεί να εξετάσει πως αποτυπώνονται όλα αυτά τα στοιχεία στην Επίδαυρο και να προτείνει τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να διερευνηθούν περαιτέρω.

1.3.3.Φεστιβάλ, κοινότητα, ταυτότητα και προσωπική ανάπτυξη. Ο διεκρινόμενος ρόλος των παραδοσιακών και δημοφιλών πολιτιστικών εκδηλώσεων έχει οδηγήσει σε αντιπαραθέσεις που σχετίζονται με την τοπικότητα του χαρακτήρα ενός φεστιβάλ. Λόγω του σημαντικού ρόλου των φεστιβάλ και των πολιτιστικών εκδηλώσεων ως εκφραστές συλλογικής και τοπικής ταυτότητας (De Bres & Davis, 2001), οι διαδικασίες εμπορευματοποίησης κατηγορήθηκαν επίσης για το γεγονός ότι οδηγούν στην απώλεια ταυτότητας και νοήματος.

Για παράδειγμα, η αντιμετώπιση των φεστιβάλ ως πηγή εσόδων για την κοινότητα οδηγεί συχνά τις αρχές ενός τόπου αλλά και τους εμπλεκόμενους με το θεσμό να στρέψουν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά προς την ικανοποίηση των επισκεπτών-τουριστών. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε ορισμένες περιπτώσεις να παραμερίζεται η προβολή των ιδιαίτερων γνωρισμάτων ενός τόπου, καθώς ενδεχομένως υπάρχει η αντίληψη ότι δεν θα είναι συμβατά με όσα προσδοκούν να δουν οι επισκέπτες. Έτσι το πολιτιστικό προϊόν χάνει τη μοναδικότητά του και τη σύνδεση με την τοπική κοινότητα και αυτό μπορεί να προσληφθεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους από την κοινότητα.

Όσον αφορά το Φ.Α.Ε, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια τάση προς τη διεύρυνση του καλλιτεχνικού προγράμματος με την ενσωμάτωση στο πρόγραμμα ξένων παραγωγών, η οποία ερμηνεύεται με διαφορετικούς τρόπους από την κοινότητα.

Για μεγάλη μερίδα του πληθυσμού αυτή η κατεύθυνση δε συνάδει με το ύφος του τόπου και αλλοιώνει το χαρακτήρα του θεσμού. Ωστόσο, ο βασικός κορμός των Επιδαύριων εξακολουθεί να βασίζεται στην προώθηση του αρχαίου δράματος, και αυτό εκλαμβάνεται ως μία απόπειρα από το θεσμό διατήρησης της τοπικής ιστορίας και των ιδιαιτεροτήτων της κοινότητας και σύνδεσής της με το σύγχρονο πολιτισμό.

Τέτοιες συζητήσεις υπογραμμίζουν την ιδέα των φεστιβάλ ως αμφισβητούμενων πεδίων νοήματος (Quinn, 2003), όπου διαφορετικές ομάδες ή «ενδιαφερόμενοι» προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν το συμβολισμό της εκδήλωσης για τους δικούς τους σκοπούς. Επιπλέον, στο πλαίσιο της μελέτης των φεστιβάλ και της ταυτότητας του τόπου, ενώ μελέτες όπως αυτές του Hughes (1999) και των De Bres & Davis (2001) τονίζουν τη σημασία των φεστιβάλ ως φορέων που λειτουργούν με σκοπό την αναδιάρθρωση της ταυτότητας του τόπου, τίθενται λίγες ερωτήσεις σχετικά με το ποιος καθορίζει τις δομές ταυτότητας και πώς ο συμβολισμός που προωθείται σχετίζεται με την πραγματικότητα του τόπου, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή από τους κατοίκους του.

Ο Falassi (1987) υποστηρίζει ότι η κοινωνική λειτουργία ενός φεστιβάλ σχετίζεται με αξίες που μια κοινότητα θεωρεί απαραίτητες για την ιδεολογία της, όπως η κοινωνική ταυτότητα, η ιστορική συνέχεια και η φυσική επιβίωση. Πώς αυτές οι αξίες εκπροσωπούνται στην περίπτωση μας; Επιπλέον, σύμφωνα με τους Arcodia & Robb (2000), ένα φεστιβάλ περιστρέφεται γύρω από τη διοργάνωση ειδικών περιστάσεων και τον εορτασμό σημαντικών εκδηλώσεων. Ουσιαστικά, το φεστιβάλ μπορεί να θεωρηθεί ως «οι πολιτιστικοί πόροι μιας περιοχής που καθιστούν δυνατή την επιτυχή φιλοξενία επισκεπτών» (Usyal, Gahan, & Martin, 1993, σ. 5).

Η διοργάνωση ενός φεστιβάλ ή μιας εκδήλωσης μπορεί να επηρεάσει την κοινωνική ζωή και τη δομή μιας κοινότητας είτε με την ενίσχυση είτε τη μείωση των κοινωνικών δεσμών στο περιβάλλον μιας περιοχής (Hall, 1992· Soutar & McLeod, 1993· Fred-line & Faulkner, 2000). Είναι γενικά αποδεκτό ότι τα φεστιβάλ αποτελούν μια μορφή αντιπροσώπευσης για την κοινωνία, στην οποία λαμβάνουν χώρα και ότι ένα φεστιβάλ, ως πολιτιστικό έργο τέχνης, μπορεί να αντικατοπτρίσει τις σχέσεις ισχύος της κοινωνίας (Mewett, 1988).

Η συμμετοχή στο φεστιβάλ δημιουργεί κοινωνικό κεφάλαιο αναπτύσσοντας κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ ομάδων και ατόμων, τα οποία μπορεί να μην ερχόντουσαν σε επαφή νωρίτερα, εντοπίζει δυνατότητες για την ανάπτυξη των πόρων

της κοινότητας και γενικά ενθαρρύνει μια ισχυρότερη αλληλεπίδραση μεταξύ των υπαρχόντων κοινοτικών οργανισμών (Wilks, 2011). Παράλληλα, μέσα από τις εμπειρίες που προσφέρει δίνεται η ευκαιρία στα άτομα για προσωπική ανάπτυξη.

Τα κοινωνικά δίκτυα που μπορούν να αναπτυχθούν μέσω της διοργάνωσης φεστιβάλ έχουν τη δυνατότητα να διατηρηθούν πιο πέρα από τη διοργάνωση του. Σε περίπτωση που τα φεστιβάλ είναι τακτικές εκδηλώσεις, όπως στην περίπτωση του Φ.Α.Ε., αυτό μπορεί να έχει πολύ μεγαλύτερο μακροπρόθεσμο όφελος και επιπτώσεις, οι οποίες χρήζουν μέτρησης και αξιολόγησης.

1.3.4.Αρνητικές επιπτώσεις Τα φεστιβάλ, όπως είδαμε ως τώρα, μπορεί να προσφέρουν στην κοινότητα υποδοχής ευκαιρίες για αυξημένα οφέλη από διάφορα πεδία. Ωστόσο, εκτός από τις θετικές επιπτώσεις, υπάρχει μια σειρά αρνητικών κοινωνικοπολιτιστικών επιπτώσεων που ενδέχεται να επηρεάσουν την κοινότητα υποδοχής. Για παράδειγμα, οι υπερβολικά ενθουσιώδεις προσπάθειες εμπορευματοποίησης μπορεί να καταστρέψουν την επιθυμητή ανάπτυξη κοινωνικοπολιτιστικών αξιών και παραδόσεων και να οδηγήσουν στη στρέβλωση της ταυτότητας της κοινότητας.

Επιπλέον, άλλες κοινωνικοπολιτιστικές συνέπειες όπως η αποξένωση της κοινότητας, η κατάχρηση ουσιών, η αυξημένη εγκληματική δραστηριότητα, η απώλεια ανέσεων και η κοινωνική εξάρθρωση (Getz, 1997· McDonnell, Allen & O'Toole, 1999) μπορεί να έχουν άμεσες αρνητικές επιπτώσεις στην κοινότητα υποδοχής. Ωστόσο, η διαχείριση και ο πρότερος προσεκτικός σχεδιασμός μιας εκδήλωσης μπορεί να καθορίσουν σημαντικά εάν οι επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή και τη δομή της κοινότητας μπορεί να ενισχύουν ή να μειώνουν τη σταθερότητα του κοινωνικού περιβάλλοντος μιας περιοχής.

1.4.Η «κοινότητα»

Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να καταστήσουμε σαφές τι εννοούμε με τον όρο «κοινότητα», δηλαδή σε ποιες ομάδες ατόμων αναφερόμαστε με τον παραπάνω όρο και ποια είναι εκείνα τα στοιχεία και τα χαρακτηριστικά που τους συνδέουν ώστε να συνιστούν μια κοινότητα. Μόνο εάν δοθεί ένας σαφής ορισμός της κοινότητας καθίσταται δυνατό να μελετηθούν οι κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις των πολιτιστικών εκδηλώσεων σε αυτή.

Σύμφωνα με τον Sepulveda (2018, σ. 8) ένας τόπος αποτελεί το σημείο όπου ένα άτομο ή μια ομάδα δημιουργεί υποκειμενικά νοήματα και συναισθηματικούς δεσμούς, ανάμεσα στους ανθρώπους και την τοποθεσία. Τα νοήματα και οι αξίες που δημιουργούνται, βασίζονται στις εμπειρίες των κατοίκων ενός τόπου και στις συναισθηματικές τους αντιδράσεις απέναντι στις ιδιότητες που σχετίζονται με αυτόν (Liu, 2013· Ujang & Zakariya, 2015). Ο τόπος δεν αποτελεί απλά ένα μέρος γεωγραφικά, αλλά ένα μέρος με νοήματα, και ταυτότητα, με το οποίο οι άνθρωποι συνδέονται συναισθηματικά. Η ταυτότητα ενός τόπου, όπως προαναφέρθηκε, βασίζεται κατά ένα μεγάλο βαθμό στην αλληλόδραση των κατοίκων του, και γι' αυτό οι διαχειριστές της οργάνωσης του πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις απόψεις των διαφορετικών ομάδων κατοίκων, καθώς η κάθε μια έχει διαφορετικές αντιλήψεις (Hague & Jenkins, 2004).

Αλλά βασικά στοιχεία της τοπικής ταυτότητας της κοινότητας, αποτελούν η ιστορία και ο πολιτισμός. Η πολιτιστική ταυτότητα ενός τόπου ορίζει τα χαρακτηριστικά μιας ομάδας ανθρώπων, διαχωρίζοντάς την από άλλες (Ujang & Zakariya, 2015), ενώ παράλληλα ορίζεται κατά ένα μεγάλο βαθμό από τα φεστιβάλ και τις εκδηλώσεις του τόπου αυτού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εκτός από τον τόπο την Επιδαύρου που μελετάμε αποτελεί η πόλη του Εδιμβούργου, η οποία έχει ταυτιστεί με το φεστιβάλ που διενεργείται εκεί αλλά και η πόλη της Θεσσαλονίκης, με το Φεστιβάλ Κινηματογράφου, και η πόλη των Φιλίππων, με το φεστιβάλ αρχαίου δράματος, όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα. Παράλληλα, η ενεργή συμμετοχή των κατοίκων μιας περιοχής κρίνεται αναγκαία για την πολιτιστική και κοινοτική της ανάπτυξη, αλλά και για τη διαμόρφωση της ταυτότητας της, η οποία κατ' επέκταση διαμορφώνει την ταυτότητα της πόλης και της περιοχής.

Υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν ότι η τέχνη, ως μέσο, μπορεί να επιτρέψει σε άτομα και ομάδες να εμπλακούν σε μεγαλύτερο βαθμό και να είναι πιο ενεργά στην ανάπτυξη των τοπικών τους κοινοτήτων (Matarasso, 1997 & 1998· Popple & Scott, 1999). Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τα φεστιβάλ μπορούν να συμβάλλουν στην ενίσχυση της συνοχής της κοινότητας καθώς αποτελούν το συνδετικό κρίκο μεταξύ παρελθόντος, παρόντος και μέλλοντος συνδέοντας τους ανθρώπους με τον τόπο τους (Black, 2016). Τα φεστιβάλ είναι φορείς πολιτιστικής αξίας μέσω των οποίων δύναται η σύμφυτη με την ύπαρξη των κοινοτήτων παράδοση να μεταδοθεί στους κατοίκους της κοινότητας.

Οι ανθρωποκεντρικές αναπτυξιακές στρατηγικές αυξάνονται και η τέχνη σε τοπικό επίπεδο φαίνεται να είναι ικανή να ενισχύσει την κοινωνική και οικονομική αναγέννηση της κοινότητας (Saayman & Saayman, 2004· 2006) . Το ερώτημα είναι εάν οι τέχνες είναι πράγματι αποτελεσματικές ως προς την επίτευξη αυτού του στόχου και ποιος είναι ο πραγματικός και αντιληπτός αντίκτυπος σε μια κοινότητα; Πολλοί άνθρωποι που απασχολούνται σε προγράμματα ανανέωσης και αναγέννησης των πόλεων συνειδητοποιούν όλο και περισσότερο ότι το ανθρώπινο δυναμικό μιας κοινότητας και οι τέχνες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως μηχανισμός για την προώθηση της ατομικής και κοινοτικής ανάπτυξης (Landry, 1996) .

Για παράδειγμα, όσον αφορά το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου συγκεκριμένα, δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει την ιστορία του τόπου αλλά και του ίδιου του θεσμού και το βαθμό στον οποίο αυτή έχει ταυτιστεί με την τοπική κοινότητα αλλά και την έχει καθορίσει. Επομένως, θα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξεταστεί με ποιο τρόπο και σε ποιο βαθμό γίνεται αντιληπτή η σύνδεση της ιστορίας του φεστιβάλ με την κοινότητα. Σε ποιο βαθμό η πραγματοποίηση του φεστιβάλ σε αυτό το φορτισμένο ιστορικά και πολιτιστικά μέρος εντυπώνεται στην αντίληψη των πολιτών, ως μια ενέργεια η οποία διαφυλάσσει και παράλληλα προωθεί την ιστορία του τόπου; Τι ρόλο διαδραματίζει αυτή η αντίληψη στο πώς υποδέχονται το φεστιβάλ στην κοινότητά τους και πώς συμμετέχουν σε αυτό;

Αξίζει να αναφέρουμε ότι η ενεργός συμμετοχή των ατόμων στην ανάπτυξη έργων τέχνης ή εκδηλώσεων τέχνης μπορεί να έχει επίδραση και στις τέσσερις πτυχές της αναγέννησης, οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική, και έτσι μπορεί να βοηθήσει στην αναγέννηση μιας περιοχής. Ωστόσο, το βασικό ερώτημα σχετίζεται με τον βαθμό επιρροής που μπορούν να έχουν οι τέχνες στη συνολική διαδικασία «αναγέννησης». Οι τέχνες θα μπορούσαν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στο πεδίο του κοινωνικού αποκλεισμού. Σύμφωνα με την έρευνα του Kay (2000) τα έργα τέχνης μπορεί να αξιοποιηθούν στην προώθηση της εκπαίδευσης και την αύξηση των θέσεων απασχόλησης, είναι ελκυστικά για τους νέους, δεν αποτελούν απειλή για τους πιο περιθωριοποιημένους και αποκλεισμένους της κοινωνίας, συμβάλλουν στην ενθάρρυνση των οικονομικών επενδύσεων και δύναται να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη κοινοτήτων μέσω της προσπάθειας εμπλοκής των πολιτών στα γεγονότα αλλά και της αυξημένης συμμετοχής σε άλλα κοινοτικά έργα.

Βεβαίως, οι τέχνες δεν μπορούν να λειτουργήσουν ανεξάρτητα αλλά πρέπει να συνδυαστούν με άλλες στρατηγικές και πρωτοβουλίες σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα κοινοτικής ανάπτυξης. Αυτή η διαπίστωση επιβεβαιώνεται αν εξετάσουμε και τους στρατηγικούς στόχους για το σύγχρονο πολιτισμό, όπως εκφράστηκαν από τη Μυρσίνη Ζορμπά το 2018. Καθίσταται σαφές πλέον ότι ο προσανατολισμός της πολιτιστικής πολιτικής είναι κοινωνικο-πολιτισμικός καθώς δίνεται ισάξια βαρύτητα τόσο στους οργανισμούς που παράγουν και προωθούν τον πολιτισμό όσο και στο κοινό τους. Η συμμετοχικότητα, η κοινωνική συνοχή και οι πολιτισμικές κοινότητες αναδεικνύονται ως σημεία-κλειδιά της σύγχρονης πολιτιστικής πολιτικής.

Τέλος, θα αναφερθούμε στον ορισμό της κοινότητας, όπως αυτός αποτυπώνεται από έναν πολιτιστικό οργανισμό, Kaunas 2022, Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης . Ο ορισμός της κοινότητας από τον εκάστοτε οργανισμό μας βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα το υπόβαθρο που βρίσκεται πίσω από το σχεδιασμό των δράσεων του. Η κοινότητα ορίζεται ως:

Άνθρωποι που είναι πρόθυμοι και έτοιμοι να δράσουν, που νοιάζονται για το περιβάλλον και την καθημερινή τους ζωή, που συγκεντρώνουν άλλους γύρω τους, που ενδυναμώνουν μια αλυσίδα ανθρώπων, που θέλουν να κάνουν την καθημερινή ζωή ευκολότερη και πιο πολύχρωμη, που συνδέουν διαφορετικούς κλάδους και δεν το μετανιώνουν, που αναζητούν περιπέτειες στα μέρη όπου ζουν, που δεν φοβούνται τις συμπτώσεις, που δεν φοβούνται να κάνουν λάθη, που δεν φοβούνται να αναζητήσουν μυστικά στα μέρη όπου ζουν, που δεν φοβούνται να κάνουν τα πράγματα οι ίδιοι ή να ζητήσουν βοήθεια, που μετρούν τις δραστηριότητες όχι με βάση τα χρήματα που επενδύθηκαν, αλλά μέσα από τις ενέργειες που εκτελούνται σε εθελοντική βάση, εκείνοι που αναζητούν απλότητα στις δύσκολες καταστάσεις της καθημερινής ζωής, εκείνοι που δεν φοβούνται τις αλλαγές, εκείνοι που σβήνουν τα όρια μεταξύ ζωής και τέχνης, εκείνοι που ενεργοποιούνται και προσπαθούν να αποσπάσουν άλλους από την καθημερινή ζωή και τη ρουτίνα τους.⁴

Κατά τη γνώμη μου αυτός είναι ένας συμπεριληπτικός ορισμός της κοινότητας με καθαρά ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα και κοινωνική στόχευση και θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από την συγκεκριμένη εργασία ως προς τον ορισμό της κοινότητας της Επιδαύρου.

⁴ <https://kaunas2022.eu/en/we-the-people/>

Έχοντας αναφερθεί συνοπτικά αλλά περιεκτικά σε διάφορες απόψεις και ορισμούς που έχουν διατυπωθεί στη βιβλιογραφία σχετικά με τους όρους και τα ζητήματα που αποτελούν τους βασικούς άξονες γύρω από τους οποίους θα πρέπει να κινηθεί η έρευνα πιστεύουμε ότι έχει γίνει κατανοητό το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας, όπου θα βασιστεί η πρόταση αξιολόγησης για το Φ.Α.Ε.. Θεωρείται σκόπιμο στο επόμενο κεφάλαιο να αναφερθούμε σε συγκεκριμένα παραδείγματα και να εξεταστούν οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις των ερευνών που έχουν ως τώρα διεξαχθεί με σκοπό να μετρήσουν και να αξιολογήσουν τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο των «έργων τέχνης» αλλά και των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων σε μία κοινότητα.

2.Μεθοδολογία ερευνών αντικτύπου

2.1.Μεθοδολογικά Ζητήματα

Βασικός σκοπός του κεφαλαίου είναι η μελέτη των ερευνών που έχουν διεξαχθεί και η εξέταση των προτεινόμενων μεθόδων που έχουν χρησιμοποιηθεί, ώστε να μετρηθούν οι στάσεις και οι συμπεριφορές των ατόμων απέναντι στα πολιτιστικά και καλλιτεχνικά φεστιβάλ και τις πολυθεματικές πολιτιστικές εκδηλώσεις. Ανάλογα με τους σκοπούς της έρευνας, την προσέγγιση του ερευνητή αλλά και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εκάστοτε γεγονότος αξιοποιούνται άλλες μέθοδοι μέτρησης και αξιολόγησης του αντικτύπου. Στόχος του κεφαλαίου είναι, εξετάζοντας τις μεθόδους σε συνδυασμό με τα γεγονότα που κλήθηκαν να μελετήσουν, να εντοπίσουμε τη μέθοδο ή τον συνδυασμό αυτών, που θα είναι καταλληλότερες για να εφαρμοστούν στην πρόταση αξιολόγησης του Φ.Α.Ε.

Τα ερωτήματα που μας απασχόλησαν στο παρόν κεφάλαιο είναι τα εξής: Ποιες μέθοδοι θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στην ερευνά και γιατί; Γιατί ποιοτική ή ποσοτική; Τι στοιχεία εξετάζονται από το κάθε είδος έρευνας και τι έχουν να προσδώσουν στη μελέτη; Ποια στοιχεία από τα ερωτηματολόγια άλλων ερευνών θα μπορούσαμε να επιλέξουμε και πως να τα προσαρμόσουμε; Προκειμένου όμως να καταλήξει η εργασία στην επιλογή της κατάλληλης μεθοδολογικής προσέγγισης θα πρέπει να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά των γεγονότων που μελετούν οι υπάρχουσες έρευνες και να εντοπιστούν οι διαφορές και οι ομοιότητες με το Φ.Α.Ε.

Καθώς ο αριθμός και το μέγεθος των φεστιβάλ συνεχίζουν να αυξάνονται, πολλοί κάτοικοι, μέλη τοπικών κοινοτήτων, αντιμετωπίζουν προκλήσεις σχετικά με το ρόλο τους στην ανάπτυξη και τη διοργάνωση των φεστιβάλ στις δικές τους κοινότητες (Getz & Frisby, 1990). Σε αντίθεση με τις οικονομικές επιπτώσεις, οι κοινωνικές επιπτώσεις των γεγονότων μπορεί να είναι δύσκολο να μετρηθούν αντικειμενικά, καθώς πολλές από αυτές δεν μπορούν να ποσοτικοποιηθούν, και συχνά έχουν διαφορετική επίδραση στα μέλη της κοινότητας (Fredline, Deery & Jago, 2006). Ωστόσο, η αξιολόγηση των πολιτιστικών γεγονότων ως πρακτική αυξάνεται γρήγορα και γίνεται όλο και πιο σύνθετη, όπως άλλωστε απαιτεί η συζήτηση που εντείνεται γύρω από το πολιτιστικό πεδίο και τις αντίστοιχες διοργανώσεις (Brown, Getz & Peterson, 2015).

Οι κοινωνικές επιπτώσεις των πολιτιστικών πολυθεματικών εκδηλώσεων θεωρούνται συχνά «εξωτερικές» ιδιαίτερα υπό το πρίσμα της οικονομικής αξιολόγησης αυτών, η οποία κυριαρχούσε ως τη δεκαετία του '90. Εξετάζονταν ως ευρήματα που αξιολογούνταν συμπληρωματικά προς την οικονομική αξιολόγηση των γεγονότων, και ίσως με σκοπό να ενισχύσουν τη συμβολή τους για να εξασφαλίσουν μεγαλύτερη χρηματοδότηση, χωρίς να αποδίδεται σε αυτά ιδιαίτερη βαρύτητα. Γι' αυτόν το λόγο δεν είχε προκύψει και η ανάγκη για τη δημιουργία κατάλληλων μεθόδων για τη μέτρηση και την αξιολόγησή τους.

Οι κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις είναι λιγότερο απτές και πιο πολυδιάστατες από τις οικονομικές και επομένως είναι πιο δύσκολο να κατανοηθούν και να μετρηθούν (Getz, 1991). Ωστόσο η μέτρηση και η κατανόηση των κοινωνικών επιπτώσεων πρέπει να θεωρηθεί εξίσου σημαντική, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη η βαρύτητα που αποδίδεται πλέον κατά τη διαδικασία χάραξης της πολιτιστικής πολιτικής, σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο στη διαφύλαξη της κοινωνικής συνοχής και στη διαμόρφωση μιας κοινής αλλά και ξεχωριστής ταυτότητας του κάθε τόπου.

Παρατηρείται πλέον ευρεία συναίνεση ότι υπάρχει ανάγκη για ανάπτυξη ολοκληρωμένων, ισχυρών και συγκρίσιμων μεθοδολογιών για την αξιολόγηση της συμβολής των τεχνών και των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων στην ποιότητα ζωής των ατόμων. Αξίζει να υπογραμμιστεί το γεγονός ότι η κάθε αξιολόγηση λαμβάνει χώρα στο πλαίσιο ευρύτερων πολιτικών, οι οποίες επηρεάζουν άμεσα τους άξονες γύρω από τους οποίους κινείται η έρευνα και την καθορίζουν (Chiang, 2017· Arcodia & Whithford, 2006).

Πριν όμως προχωρήσουμε στην εστίαση στις κοινωνικές και πολιτιστικές επιπτώσεις αξίζει να σημειώσουμε ότι οι βασικές κατηγορίες που προέκυψαν εξ' αρχής αναφορικά με τον αντίκτυπο των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων είναι η επίδραση τους στην οικονομία, στον τουρισμό, στο φυσικό περιβάλλον, στην υγεία, στις υποδομές, στην πολιτική, στην κοινωνία και στον πολιτισμό (Ritchie, 1984· Colin, 1989). Καθορίστηκε λοιπόν, το πλαίσιο, η φύση του αντικτύπου ώστε να μπορέσουν να καθοριστούν οι κατάλληλες για τη μέτρησή του μεταβλητές.

Κάποιες από τις παραμέτρους που έχει αναδειχθεί από τη βιβλιογραφία ότι χρήζουν περαιτέρω μελέτης είναι η σχέση μεταξύ κοινωνικής, οικονομικής ανάπτυξης και καλλιτεχνικών επιπτώσεων, η ανάπτυξη αυστηρότερων μεθόδων για την αξιολόγηση χαρακτηριστικών όπως το ανθρώπινο κεφάλαιο, η προσωπική εξέλιξη και

η εκτίμηση των αποτελεσμάτων που σχετίζονται με το κοινωνικό κεφάλαιο, η εκπαίδευση και η αναγέννηση καθώς και οι παράγοντες και οι διαδικασίες που υποστηρίζουν την αποτελεσματικότητα της καλλιτεχνικής δραστηριότητας (Jermyn, 2001· Coalter, 2001·Mackellar, 2006).

Ορισμένοι σχολιαστές προτείνουν ότι η αξιολόγηση θα πρέπει να αξιοποιείται ως ένα μέσο απόδειξης της αξίας και της συμβολής των τεχνών και των οργανισμών στην κοινωνία αλλά και ως μία δυνατότητα για τους καλλιτεχνικούς οργανισμούς να προβληματιστούν και να βελτιώσουν τον δικό τους σχεδιασμό, τη διαχείριση, τις πρακτικές τους και την κατανομή των πόρων τους για να επιτύχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, καλλιτεχνικά, οικονομικά και κοινωνικά (Matarasso, 1996· Coalter, 2001). Οι ερευνητές θα πρέπει να επιδιώκουν να αποστασιοποιηθούν από τα αποτελέσματα που έχουν ήδη αναδειχθεί από τη βιβλιογραφία ότι επιφέρει η διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων σε μία κοινότητα και να προσπαθήσουν να αξιολογήσουν σε βάθος τα ευρήματα της μελέτης τους ώστε να εντοπιστούν, νέα στοιχεία, διαφοροποιήσεις αλλά και κοινά σημεία με αντίστοιχες έρευνες.

Πολλές από τις μεθοδολογικές προκλήσεις που ενυπάρχουν στην προσπάθεια μέτρησης των επιπτώσεων της καλλιτεχνικής δραστηριότητας προέρχονται από την έλλειψη σαφήνειας από τους καλλιτεχνικούς οργανισμούς σχετικά με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα, από την έλλειψη τυποποίησης αυτών των αποτελεσμάτων αλλά και από την πολυπλοκότητα των ίδιων των αντικειμένων μελέτης. Η Jermyn (2001), παράλληλα, επισημαίνει ότι πολλά έργα τέχνης δεν θεωρούν τις κοινωνικές επιπτώσεις ως το κύριο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα της δουλειάς τους, και προτιμούν να αποστασιοποιηθούν από τον προκαθορισμό των κοινωνικών επιπτώσεων του έργου τους ή τουλάχιστον αυτό συνέβαινε ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Τότε η καθιέρωση ενός κοινωνικού προφίλ για τον κάθε πολιτιστικό οργανισμό άρχισε να ιεραρχείται υψηλά στη λίστα των προτεραιοτήτων του και η οργάνωση του γύρω από αυτόν το πυλώνα έγινε συστηματικότερη.

Σύμφωνα με τους García & Campbell (2007) τα βασικότερα μεθοδολογικά προβλήματα είναι η εστίαση στα στενά όρια της οικονομικής μελέτης, το γεγονός ότι θα έπρεπε να δίδεται βάση τόσο στη διαδικασία σχεδιασμού μιας πολιτιστικής διοργάνωσης όσο και στα αποτελέσματά της και τέλος η απουσία ενός ολιστικού μοντέλου αξιολόγησης. Με βάση τις έρευνες που έχουν διεξαχθεί ένα ολιστικό μοντέλο

αξιολόγησης θα πρέπει να περιλαμβάνει 6 βασικά σημεία, τα οποία θα αποτελούν τον πυρήνα της έρευνας. Αυτά είναι:

- Ο οικονομικός αντίκτυπος, ο οποίος φυσικά εμφανίζει άμεση σύνδεση με τον κοινωνικό.

- Το πολιτιστικό σύστημα της πόλης, δηλαδή η εξέταση του πολιτιστικού προφίλ της και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της όπως είναι ο αριθμός και ο τύπος των πολιτιστικών οργανισμών, εγκαταστάσεων και θέσεων εργασίας και τη συνεισφορά του στη γενικότερη ανάπτυξη του τόπου.

- Η πολιτιστική πρόσβαση και η συμμετοχή των ατόμων στις πολιτιστικές δράσεις.

- Η ταυτότητα και η εικόνα του τόπου και των κατοίκων του.

- Οι φυσικές υποδομές και η βιωσιμότητα, δηλαδή οι βελτιώσεις που γίνονται στον τόπο στο πλαίσιο της διοργάνωσης με σκοπό να διευκολύνεται η καθημερινότητα των ατόμων αλλά και η δινέργεια της διοργάνωσης

- Ζητήματα και στρεητηγικές διαχείρισης της διοργάνωσης από την πλευρά της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Έτσι λοιπόν, πριν κάποιος ερευνητής προχωρήσει στο σχεδιασμό μιας έρευνας θα πρέπει να προσπαθήσει να συνδέσει τις 6 πτυχές που αναφέρθηκαν αλλά και όποιες άλλες κρίθει απαραίτητο. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να γίνει σαφής σύγκριση μεταξύ στόχων και αποτελεσμάτων και να αξιολογηθούν καλύτερα οι αποκλίσεις από τον αρχικό σχεδιασμό αλλά και οι επιτυχίες των πολιτιστικών οργανισμών και κατ'επέκταση των δράσεών τους. Επιπλέον, μια τέτοια μελέτη για να είναι επιτυχημένη είναι σαφές ότι θα πρέπει να υιοθετήσει έναν «site-specific» χαρακτήρα.

Επιπλέον, οι Lingayah et al (1997) προσδιορίζουν τέσσερα επίπεδα στα οποία οι προσεγγίσεις για τη μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου των τεχνών θα μπορούσαν να επικεντρωθούν. Αυτά είναι το εθνικό, το επίπεδο οργάνωσης, το τοπικό επίπεδο και το επίπεδο έργου ή προγράμματος. Ο προσδιορισμός του επιπέδου ή του συνδυασμού αυτών, που η κάθε έρευνα επιδιώκει να μελετήσει είναι απαραίτητος προκειμένου να τεθούν οι κατάλληλοι άξονες γύρω από τους οποίους θα κινηθεί η αξιολόγηση. Επομένως, γίνεται κατανοητό ότι σε ένα πρώτο στάδιο της έρευνας χρειάζεται να διασαφηνιστεί το επίπεδο ή τα επίπεδα εστίασης ώστε τα ερευνητικά ερωτήματα να είναι πιο στοχευμένα.

Οι περισσότερες από τις προσεγγίσεις που επιδιώκουν να μελετήσουν τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο των τεχνών έχουν υιοθετήσει σύνθετες

μεθοδολογίες. Συνήθως συνδυάζουν την ανάπτυξη ποσοτικών μεθόδων, με δεδομένα τα οποία είτε αποτελούν προϊόν πρωτεγενούς έρευνας, είτε αντλούνται από βάσεις δεδομένων άλλων οργανισμών και θεσμών, και ποιοτικών μεθόδων. Ακολουθεί η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων, όπως αυτά προκύπτουν μέσα από συνεντεύξεις, ερωτηματολόγια, μελέτες περιπτώσεων, συζήτηση με ομάδες εστίασης και επιτόπιες έρευνες.

2.2. Παραδείγματα ερευνών αξιολόγησης αντικτύπου

Ένα χαρακτηριστικό μοντέλο έρευνας είναι το The Impacts 08 Proposal⁵, το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την αξιολόγηση του Liverpool, ως πολιτιστική πρωτεύουσα της Ευρώπης το 2008. Σκοπός του μοντέλου είναι, όπως σημειώθηκε, να βρει νέους τρόπους εκτός από τους συνήθεις ποσοτικούς δείκτες (εργασία, θέσεις απασχόλησης, τουρισμός) για να μετρήσει τις βιωμένες εμπειρίες των πολιτών της κοινότητας υποδοχής. Διενεργήθηκε μια μακροπρόθεσμη μελέτη που εστιάζει τόσο στην εποχή πριν την υλοποίηση της διοργάνωσης όσο και στην περίοδο ύστερα από αυτή έτσι ώστε να παρατηρηθούν και να κατανοηθούν αλλαγές και διαφοροποιήσεις σε οφέλη, κόστη, εμπειρίες και αντιλήψεις των πολιτών σε βάθος χρόνου. Η ίδια διαδικασία, με κάποιες διαφοροποιήσεις, ακολουθείται και στις περισσότερες έρευνες αξιολόγησης για το θεσμό της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης.

Όσον αφορά τα ποσοτικά δεδομένα, με βάση το παράδειγμα της πολιτιστικής πρωτεύουσας του Kaunas 2022, τα στοιχεία που συλλέγονται κατά κύριο λόγο είναι ο αριθμός επισκεπτών, ο αριθμός συμμετεχόντων, ο αριθμός επισκεπτών σε εκπαιδευτικά προγράμματα, ο αριθμός συμμετεχόντων επαγγελματιών, ο αριθμός εκδηλώσεων, ο αριθμός άλλων δραστηριοτήτων, ο αριθμός τοπικών εταίρων, ο αριθμός διεθνών εταίρων και ο αριθμός πολιτιστικών προϊόντων. Αυτά τα στοιχεία αντλούνται κατά κύριο λόγο από βάσεις δεδομένων, όπου υπάρχουν συγκεντρωτικά στοιχεία σχετικά με τον πληθυσμό της πόλης. Συνδυαζόμενα με τα στοχευμένα ερωτήματα της ποιοτικής έρευνας, από όπου αναδεικνύεται η υποκειμενική άποψη βασικών προσώπων-κλειδιά καταλήγουν σε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση στην αξιολόγηση του γεγονότος. Η αποψη των προσώπων αυτών έχει ιδιαίτερη σημασία για

⁵ Impacts 08 (October 2008) Volunteering for Culture

την έρευνα καθώς εκείνοι χαράζουν στρατηγικές και λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις τόσο για τον τόπο όσο και το πολιτιστικό γεγονός (Andersson & Getz, 2008· Getz, Andersson & Carlsen, 2010).

Για τη διενέργεια αξιολόγησης ενός τέτοιου πολιτιστικού γεγονότος απαιτείται έρευνα μεγαλύτερης κλίμακας καθώς μέσω αυτής είμαστε σε θέση να κατανοήσουμε καλύτερα τη σύνδεση μεταξύ στόχων και αποτελεσμάτων. Επιπλέον, αξίζει να σημειώσουμε ότι πρέπει να έχει προαποφασιστεί αν η μελέτη που θα σχεδιάσουμε θα είναι βραχυπρόθεσμη ή μακροπρόθεσμη γιατί αυτό καθορίζει και τους δείκτες στους οποίους θα επικεντρωθούμε. Οι δείκτες θα πρέπει απαραίτητα να είναι συγκεκριμένοι, μετρήσιμοι, εφικτοί, σχετικοί και χρονικά προσδιορισμένοι.

Επιπλέον, οι δείκτες χωρίζονται και αυτοί σε επιμέρους κατηγορίες, οι οποίες είναι η εικόνα και η αίσθηση του τόπου, η οικονομία, εμπλοκή του κοινού στη διοργάνωση και η εκπροσώπησή του, το πολιτιστικό, κοινωνικό, εκπαιδευτικό υπόβαθρο των κατοίκων μιας περιοχής, το επίπεδο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκονται οι υποδομές του τόπου και άλλοι. Για την εξέταση του κάθε δείκτη απαιτείται η συλλογή συγκεκριμένων δεδομένων από πολλές διαφορετικές πηγές και ο καθορισμός των μεταβλητών.

Για παράδειγμα, κατά τη μελέτη του δείκτη που σχετίζεται με την εικόνα και την αίσθηση του τόπου εξετάζεται η επανατοποθέτηση της πόλης φιλοξενίας μιας πολιτιστικής διοργάνωσης πριν και μετά την εκδήλωση. Όσον αφορά την περίπτωση του Φ.Α.Ε. εικάζουμε ότι η αξιολόγηση του συγκεκριμένου δείκτη θα αντιμετώπιζε δυσκολίες καθώς πρόκειται μια διοργάνωση με μεγάλη διάρκεια στο χρόνο και δε μοιάζει αρκετά εύκολο να εντοπιστούν τα σημεία καμπής, όπου συντελέστηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις σχετικά με την εικόνα του τόπου. Θα μπορούσε ίσως σε κάποιο βαθμό να επιχειρηθεί η αξιολόγηση του συγκεκριμένου δείκτη μέσω της μελέτης της ιστορίας και των φάσεων του θεσμού, μέσω της ανάλυσης περιεχομένου των μέσων και μέσω της ετήσιας υλοποίησης μιας έρευνας πριν, κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της διοργάνωσης προκειμένου να προκύψουν τα απαραίτητα δεδομένα. Επιπλέον στο πλαίσιο μελέτης αυτού του δείκτη εξετάζεται η αλλαγή ερμηνειών και αντιλήψεων γύρω από την περιοχή και γίνεται αξιολόγηση της αίσθησης της ταυτότητας και της αυτοπεποίθησης της τοπικής κοινότητας πριν και μετά τη διοργάνωση.

Όσον αφορά το δείκτη της οικονομίας, περιλαμβάνει τη μελέτη της ροής εσόδων, του τουρισμού, των θέσων απασχόλησης, της ενδυνάμωσης και της ποιότητας του τοπικού επιχειρηματικού τομέα. Στη συνέχεια, περνάμε στο επίπεδο των υποδομών, όπου εξετάζεται η δημόσια σφαίρα, η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και η προσβασιμότητα.

Σημαντικός δείκτης που πρέπει να μελετηθεί κατά τη διαδικασία της αξιολόγησης είναι και αυτός που σχετίζεται με την εμπλοκή του κοινού και την εκπροσώπηση. Η μελέτη του περιλαμβάνει την επεξεργασία στοιχείων σχετικών με τη συμμετοχή των πολιτών στην πολιτιστική δραστηριότητα, επισκόπηση υπο-κουλτούρων, ομάδων, εμπειριών και πολιτιστικών αξιών. Επιπλέον, διερευνάται η αξία της πολιτιστικής συμμετοχής σε σχέση με την ποιότητα ζωής των ατόμων.

Τέλος, ο δείκτης που σχετίζεται με ζητήματα και στρατηγικές διαχείρισης της διοργάνωσης από την πλευρά της τοπικής αυτοδιοίκησης περιλαμβάνει τη μελέτη των αποφάσεων και των δράσεων της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής και την κατεύθυνση προς την οποία προσανατολίζεται.

Δε θα πρέπει να εξαιρεθούν από τη διαδικασία αξιολόγησης οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι πολιτιστικές διοργανώσεις, οι οποίες συνοψίζονται στις εξής: έλλειψη έγκυρου προγραμματισμού, ασταθής επικοινωνία, απουσία ξεκάθαρα οράματος, έλλειψη ισορροπίας πολιτιστικών, οικονομικών και κοινωνικών στόχων, εξασφάλιση ίσης μεταχείρισης όλων των εμπλεκόμενων και συμμετοχής τους και τέλος ζητήματα χρηματοδότησης.

Στη συνέχεια ακολουθούν και άλλα παραδείγματα μεθοδολογιών ερευνών. Η παράθεση των παρακάτω αποσκοπεί στην εξέταση των συγκεκριμένων ερωτημάτων που απασχόλησαν τις έρευνες εστί ώστε να εντοπιστούν τα κοινά σημεία εστίασης και να εξεταστεί σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες ποια από αυτά τα ερωτήματα θα εξυπηρετούσαν τις ανάγκες της έρευνας για το Φ.Α.Ε.

Οι Kelly & Kelly (2000) στην έρευνα τους παρουσιάζουν ένα προσχέδιο ερωτηματολογίου, το οποίο στοχεύει στην εκτίμηση των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων των καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων με ολιστικό τρόπο. Προτείνουν ότι οι πληροφορίες μπορούν να συγκεντρωθούν, ανάλογα με τις ανάγκες, σε 13 περιοχές οι οποίες αφορούν: τον οργανισμό, το εισόδημα, τα έξοδα, τις παραστάσεις, την εισροή κεφαλαίων το προσωπικό, τα παρόντα και μελλοντικά σχέδια και τις αλλαγές, τα πολιτιστικά οφέλη και τον αντίκτυπο, το κοινωνικό κεφάλαιο, την

οικοδόμηση και την ανάπτυξη κοινοτήτων, την κοινωνική αλλαγή και το ανθρώπινο κεφάλαιο. Ενδεχομένως αυτές οι κατηγορίες θα μπορούσαν να ενσωματωθούν ως βασικοί πυλώνες σε μία έρευνα που αποσκοπεί να μετρήσει τον αντίκτυπο των τεχνών καθώς φαίνεται να καλύπτουν σχεδόν όλο το εύρος δράσης των πολιτιστικών οργανισμών.

Προκειμένου να μετρηθούν οι αντιλήψεις των κατοίκων για τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνέπειες των φεστιβάλ και των εκδηλώσεων, ορισμένες από τις έρευνες επικεντρώθηκαν στην καινοτόμο ανάπτυξη εμπειρικών μεθόδων και κλιμάκων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων μεθόδων είναι οι: Social Impact Assessment (SIA), Social Impact Perception (SIP), Festival Social Impact Attitude Scale (FSIAS), Social Identity Theory και άλλες (Delamere, 2001· Delamere, Wankel & Hinch, 2001· Fredline, Jago & Deery, 2003· Small & Edwards, 2003). Αυτές οι κλίμακες περιλαμβάνουν ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις που επιδιώκουν να μετρήσουν τις αντιλήψεις, τις στάσεις και τις συμπεριφορές των κατοίκων.

Οι Small & Edwards (2003) ανέπτυξαν την κλίμακα Social Impact Perception (SIP) με σκοπό τη μέτρηση των αντιλήψεων των κατοίκων για τις κοινωνικές επιπτώσεις που προκύπτουν από τα φεστιβάλ μικρών κοινοτήτων. Σε πρώτο στάδιο διένειμαν ένα ερωτηματολόγιο σε ορισμένα πρόσωπα-κλειδιά της ευρύτερης κοινότητας, τα οποία προέρχονταν από διαφορετικά πεδία.

Η μελέτη έκρινε απαραίτητο όχι μόνο να προσδιορίσει εάν υπάρχει αντίκτυπος, αλλά και να αξιολογήσει τις πεποιθήσεις σχετικά με αυτόν (Small & Edwards, 2003, σ. 584). Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος, το ερωτηματολόγιο ζήτησε από τους ερωτηθέντες να σχολιάσουν τρία πράγματα: (1) αν αντιλαμβάνονταν την ύπαρξη αντίκτυπου (2) αν αυτός μπορούσε να προσδιοριστεί ως θετικός ή αρνητικός και (3) το αντιληπτό επίπεδο του αντίκτυπου σε κλίμακα 0–5 Likert με 0 που αντιπροσωπεύει «χωρίς αντίκτυπο» και 5 που αντιπροσωπεύει «πολύ μεγάλο αντίκτυπο» (Small & Edwards, 2003). Σε δεύτερο στάδιο επιλέχθηκε το δείγμα της έρευνας και οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να αξιολογήσουν 41 προτάσεις που εκφράζουν τον κοινωνικό αντίκτυπο. Καθίσταται λοιπόν σαφές, από αυτό το παράδειγμα, ότι το πιλοτικό στάδιο είναι απαραίτητο ώστε να σχεδιαστεί σωστά η ολιστική αξιολόγηση των γεγονότων.

Μια άλλη μέθοδος είναι η Social Impact Assessment (SIA), όπως συζητήθηκε από τον Finsterbusch (1995), η οποία παρέχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για τη μέτρηση των κοινωνικών επιπτώσεων. Η συγκεκριμένη μέθοδος προέκυψε από την

ανάγκη για μελέτη του νέου κοινωνικοπολιτικού συγκείμενου που άρχισε να διαμορφώνεται από τη δεκατία του '80 και έπειτα. Ο Barrow (2002, σ. 186) περιγράφει τη SIA ως «μια διαδικασία αξιολόγησης που χρησιμοποιεί περιγραφικά και αναλυτικά εργαλεία, που συχνά προέρχονται από τις φυσικές επιστήμες, την οικονομία και τον σχεδιασμό όσο και από τις κοινωνικές επιστήμες». Αν και η προσέγγιση SIA έχει πολλούς υποστηρικτές (βλέπε, π.χ., Becker, 1997· Bissett, 1996), έχει επίσης τους επικριτές της.

Η προσέγγιση που ακολουθείται βασίζεται στην προσέγγιση των αντιλήψεων των κατοίκων, έννοια πολύ αφηρημένη και δύσκολα μετρήσιμη, όπου ζητείται από τους κατοίκους να αυτο-αξιολογήσουν τις επιπτώσεις ενός γεγονότος στην ποιότητα ζωής τους. Αυτή η προσέγγιση είναι σαφώς υποκειμενική. Ο σκοπός της μεθόδου είναι να προβλέψει και να αξιολογήσει τον αντίκτυπο πριν αυτός συμβεί. Πρόκειται λοιπόν για μια προκαταρκτική έρευνα.

Τα κύρια σημεία εστίασης της μεθόδου μπορούν να συνοψιστούν σε ότι αφορά την κοινωνική ανάπτυξη και αλληλεπίδραση, τις αλλαγές στο ευρύτερο περιβάλλον και την τεχνολογική εξέλιξη. Ωστόσο όλα τα στοιχεία εκλαμβάνονται ως κοινωνικός αντίκτυπος καθώς με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο επηρεάζουν τη ζωή των ατόμων. Γι' αυτό και κυρίαρχο λόγο στην εξέταση οποιουδήποτε επιμέρους δείκτη διαδραματίζει η εμπλοκή και η συμμετοχή των ατόμων ώστε να συμβεί κάτι. Ο κύριος λόγος που γίνεται μνεία στη SIA από τη συγκεκριμένη εργασία είναι για να εξεταστεί ποιο είναι το προκαταρκτικό στάδιο που θα μπορούσε να ακολουθήσει μία μελέτη αντικτύπου.

Ένα ακόμη παράδειγμα, άξιο αναφοράς ήταν η προσπάθεια του Delamere (2014) να αναπτύξει μια κλίμακα με σκοπό να μετρήσει τις στάσεις των κατοίκων μιας κοινότητας απέναντι στο κοινωνικό αντίκτυπο των φεστιβάλ αυτής. Η κλίμακα αυτή ονομάστηκε Festival Social Impact Attitude Scale (FSIAS). Από τη μελέτη, σε πρώτο στάδιο, έγινε η παραδοχή ότι τα φεστιβάλ έχουν την ικανότητα να καθορίσουν την εικόνα μιας κοινότητας και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο πρέπει να εξετάζεται στενά η σχέση μεταξύ κοινότητας και φεστιβάλ. Έτσι, προτάθηκε η καταγραφή μιας σειράς συνεπειών των πολιτιστικών εκδηλώσεων από τις οποίες θα μπορούσαν να αντλήσουν δεδομένα σχετικά με τις επιπτώσεις των φεστιβάλ αφού τα έδιναν για αξιολόγηση στα μέλη της κοινότητας. Οι συνέπειες κατηγοριοποιήθηκαν σε οφέλη και κόστος, των

οποίων η ορθότητα ελέγχθηκε διερευνώντας μια πιλοτική έρευνα σε μια ομάδα φοιτητών (Delamere, 2014, σ.15).

Έπειτα ακολούθησε ένα δεύτερο στάδιο επαλήθευσης των προτάσεων προς αξιολόγηση. Ελέγχθηκαν όλες οι αρχικές προτάσεις έπειτα από ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν στους πολίτες της κοινότητας και επέλεξαν να κρατήσουν εκείνες τις απόψεις, που με βάση τα δεδομένα συγκέντρωσαν το ποσοστό που ήταν απαραίτητο ώστε να κριθούν έγκυρες και αναφέρονται αναλυτικά στην έρευνα. Επιπλέον εκτός από την αρχική κατηγοριοποίηση σε οφέλη και κόστη έγινε μία επιπλέον κατηγοριοποίηση σε εκείνα που αφορούσαν την κοινότητα και εκείνα που αφορούσαν τα άτομα, διάκριση που παρατηρήθηκε και σε άλλες έρευνες. Σημαντικό συμπέρασμα που εξήχθη επιπλέον από την έρευνα είναι ότι η κατανόηση της ανάγκης για ισορροπία μεταξύ οικονομικών και κοινωνικών είναι σημαντική. Αυτό το συμπέρασμα προέκυψε μέσα από την ανάλυση των κατηγοριών συνεπειών που αναδείχθηκαν ως πιο σημαντικές με βάση τις αντιλήψεις των πολιτών. Αυτή η ισορροπία είναι απαραίτητη για την προώθηση μιας βιώσιμης προσέγγισης για την ανάπτυξη του φεστιβάλ εντός της κοινότητας (Hinch, 1996· Murphy, 1985).

Τέλος, επιλέχθηκε ένα ακόμη παράδειγμα που θεωρήθηκε αντιπροσωπευτικό για την έρευνα πολυθεματικών πολιτιστικών εκδηλώσεων μεγάλης, το παράδειγμα του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης. Αποτελεί ένα θεσμό καθιερωμένο με μακρά ιστορία από το 1985, ο οποίος έχει συνέχεια στο χρόνο και εμφανίζει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με το θεσμό του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, αν και αποτελεί μια διεθνή διοργάνωση, η οποία λαμβάνει χώρα σε διαφορετικό τόπο κάθε χρόνο και και στοχεύει στην ολιστική πολιτιστική αναζωογόνηση και ανάδειξη ενός τόπου.

Η σύγκλιση των δύο θεσμών εντοπίζεται ήδη από την ίδρυση τους και τους βασικούς σκοπούς τους. Η καθιέρωση του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης είχε ως βασικό στόχο την διαφύλαξη της ευρωπαϊκής πολιτιστικής κληρονομιάς, την προώθηση της σύγχρονης ευρωπαϊκής καλλιτεχνικής δημιουργίας και την ενίσχυση του κοινωνικού συνόλου παρέχοντας του τη δυνατότητα να έρθει σε επαφή με πολιτιστικά γεγονότα, τα οποία πιθανώς δεν θα είχε την ευκαιρία να παρακολουθήσει υπο διαφορετικές συνθήκες. Αποτέλεσε λοιπόν μία προσπάθεια να εμπλακούν περισσότερο οι Ευρωπαίοι πολίτες με τον πολιτισμό και να αναπτύξουν ισχυρούς δεσμούς μέσω της διοργάνωσης. Επιπλέον, κάθε πόλη που χαρακτηρίζεται

ως πολιτιστική πρωτεύουσα φαίνεται να αλλάζει την εικόνα της ουσιαστικά πριν και μετά τη διοργάνωση και παρατηρούνται αξιόλογες αλλαγές στα κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της.

Επιπρόσθετα, η ΠΠΕ είναι ένας θεσμός που απευθύνεται και προσπαθεί να προσεγγίσει μέσα από την ποικιλία των δράσεων της όλες τις κοινωνικές ομάδες, διοργανώνοντας ειδικά γεγονότα για την καθεμία από αυτές. Ένα άλλο σημείο που παρατηρείται συνάφεια μεταξύ των δύο θεσμών είναι ότι προσπαθούν μέσα από τις δράσεις τους να προβάλλουν διαφορετικές μορφές τέχνης, οι οποίες συνδυάζουν την παράδοση, προβάλλουν την πολιτιστική ιστορία ενός τόπου και παράλληλα προσφέρουν βήμα για την προβολή του σύγχρονου πολιτισμού.

Όσα αναφέρθηκαν παραπάνω αποτελούν κάποια βασικά στοιχεία που οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η μελέτη αξιολόγησης του θεσμού της ΠΠΕ ενδείκνυται ως παράδειγμα για την αξιολόγηση του Φ.Α.Ε. Ωστόσο δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε ότι η ΠΠΕ είναι μία διοργάνωση που λαμβάνει χώρα κάθε χρόνο σε ένα διαφορετικό τόπο και αυτή είναι η βασικότερη διαφορά της με το Φ.Α.Ε., του οποίου η μακρά παρουσία σε έναν τόπο είναι συνυφασμένη με τη λειτουργία του και επηρεάζει σε διαφορετικό βαθμό και διαφορετικά επίπεδα τόσο τον τόπο όσο και την κοινωνία του. Παρ' όλα αυτά θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε με σχετική βεβαιότητα ότι η μελέτη αξιολόγησης του συγκεκριμένου θεσμού, με την προσθήκη των απαραίτητων χαρακτηριστικών της κοινότητας της Επιδάου, θα συμβάλει στην υποβολή μιας πιο ολοκληρωμένης και πολύπλευρης πρότασης για την αξιολόγηση του κοινωνικού και πολιτιστικού αντικτύπου του Φ.Α.Ε.

Έπειτα από την επισκόπηση των παραπάνω ερευνών διαπιστώθηκε ότι ακολουθείται κυρίως μια μεικτή μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία περιλαμβάνει συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση πρέπει να περιλαμβάνει συνδυασμό μεθοδολογιών (Williams, & Bowdin, 2007· Wolf, 1982 · Wood, 2005).

Όπως άλλωστε προκύπτει από την αξιολόγηση των ΠΠΕ, παράδειγμα πρότυπο, η οποία ακολουθεί κοινούς άξονες κάθε χρόνο, αξιοποιήθηκαν οι εξής πηγές άντλησης δεδομένων: έρευνες με τους κατοίκους της τοπικής κοινότητας, έρευνες με τους καλλιτέχνες, ομάδες εστίασης πολιτών-κοινότητας, μελέτη επενδύσεων ανάπτυξης, ποιοτική ανάλυση καλλιτεχνικού προγράμματος, έρευνα κοινού, ανάλυση περιεχομένου των media, ανάλυση επίσημων εγγράφων οργανισμών και workshops με

αντιπροσώπους από διάφορους τομείς. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στις συνεντεύξεις με ορισμένα πρόσωπα-κλειδιά, τα οποία έχουν γνώση για πολλά βασικά ζητήματα.

Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών που αναφέρθηκαν παραπάνω κατέληγε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει έλλειψη καθαρών μεθόδων για τη μέτρηση του κοινωνικοπολιτιστικού αντικτύπου και κάθε επιπλέον μελέτη που διεξάγεται μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας πιο ξεκάθαρης εικόνας. Κάτι που επισημαίνεται από τις περισσότερες έρευνες είναι ότι για να γίνει απόπειρα δοκιμής της αξιοπιστίας των μεθόδων επιλέγονται μικρότερης εμβέλειας γεγονότα και μικρότερες κοινότητες, όπως επιλέχθηκε να γίνει και στη συγκεκριμένη εργασία. Το μεγαλύτερο κενό που υπογραμμίζεται από τις έρευνες είναι η απουσία μακροπρόθεσμων μελετών.

Η βασικότερη δυσκολία στην μελέτη των μακροπρόθεσμων αποτελεσμάτων είναι ότι πρέπει να επανέλθει ο ερευνητής στον τόπο διεξαγωγής του γεγονότος έπειτα από κάποιο χρονικό διάστημα και δεν υπάρχουν σαφείς δείκτες για την υλοποίηση της μέτρησης. Εξαιτίας λοιπόν, της έλλειψης αυτής της δυνατότητας στις περισσότερες περιπτώσεις, οι ερευνητές προσπαθούν να εξάγουν τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα μιας διοργάνωσης μέσω της μελέτης του σχεδιασμού των δράσεων της για τα επόμενα χρόνια, θεωρώντας ότι τα παραπάνω ενσωματώνονται σε αυτόν. Στον προγραμματισμό εμπεριέχονται οι προσδοκίες που εκφράζουν την στόχευση του οργανισμού σε πολιτιστικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Γι' αυτούς τους λόγους μπορούμε να μιλήσουμε με μεγαλύτερη βεβαιότητα και να προσδιορίσουμε ποια είναι τα προσδοκώμενα μακροπρόθεσμα οφέλη.

Πρέπει να επισημάνουμε επίσης ότι η αξιολόγηση των ποιοτικών δεδομένων των συνεντεύξεων δεν επιτρέπει την εξαγωγή αναλυτικών μοντέλων, την αξιολόγηση του οικονομικού αντικτύπου και τη διεξαγωγή ερευνών μεγάλης εμβέλειας. Ο συνδυασμός των παραπάνω μεθοδολογιών και πηγών άντλησης δεδομένων θα συνιστούσε μια ολοκληρωμένη και πολύπλευρη διαδικασία αξιολόγησης για το Φ.Α.Ε., λαμβάνοντας υπόψη και τους υπόλοιπους παράγοντες που επηρεάζουν τη διεξαγωγή της έρευνας. Φυσικά, η αξιολόγηση θα είχε πολύ μεγαλύτερη αξία αν διεξαγόταν κατ'επανάληψη δεδομένου του γεγονότος ότι πρόκειται για μια διοργάνωση που πραγματοποιείται κάθε χρόνο και ενδέχεται να εντοπίζονται διαφοροποιήσεις στον αντίκτυπό της.

Ειδικότερα, δεδομένων των τρέχουσων συνθηκών, με το ξέσπασμα της πανδημίας, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την έρευνα του Φ.Α.Ε. θα παρουσίαζε να

εξετασθούν οι αλλαγές που παρατηρήθηκαν στην τοπική κοινωνία και την τοπική πολιτιστική σκηνή με βάση τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που είχε η διοργάνωση το προηγούμενο έτος. Ποιες πρωτοβουλίες πάρθηκαν ώστε να πραγματοποιηθεί το Φ.Α.Ε.; Ποιοι ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτές και τι σήμανε η διεξαγωγή του φεστιβάλ για την κοινότητα μέσα σε αυτές τις συνθήκες;

3.Συμπεράσματα ερευνών αντικτύπου

Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρείται μία συνοπτική παρουσίαση των συμπερασμάτων των ερευνών που έχουν διεξαχθεί και αναφερθήκαμε στις μεθοδολογίες που αξιοποίησαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Ο σκοπός είναι να εξετάσουμε ποια είναι εκείνα τα μακροπρόθεσμα οφέλη αλλά και τα κόστη που φαίνεται να ακολουθούν τη διοργάνωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων ώστε να έχουμε ένα μέτρο σύγκρισης για να εντοπίσουμε το κοινά τους σημεία με τον αντίκτυπο του Φ.Α.Ε. Μέσα από τις συγκλίσεις και τις αποκλίσεις τους θα κατανοήσουμε καλύτερα, εκτός από τα αποτελέσματα τους, και την επιρροή των υπόλοιπων παραγόντων στην έκβαση μιας πολιτιστικής διοργάνωσης.

Σύμφωνα με την Jermyn (2001b) τα αποτελέσματα των πολιτιστικών εκδηλώσεων ομαδοποιούνται σε τέσσερις κατηγορίες:

- «σκληρά» αποτελέσματα: βελτιώσεις στην υγεία, εκπαιδευτικό επίπεδο, μείωση του εγκλήματος, αυξημένα επίπεδα απασχόλησης
- προσωπικές επιπτώσεις / ανθρώπινο κεφάλαιο: αυξημένη αυτοπεποίθηση, αυξημένη αυτοεκτίμηση, απόλαυση, απόκτηση δεξιοτήτων, προοπτικές εξέλιξης
- συλλογικές / ομαδικές επιπτώσεις: αυξημένη κοινωνική επαφή, αυξημένη κατανόηση και ανοχή άλλων ανθρώπων, ομαδική ταυτότητα και υπερηφάνεια, δεξιότητες όπως ομαδική εργασία, διαπροσωπικές δεξιότητες κ.λπ.
- επιπτώσεις στους πολίτες και τις κοινότητες: συμμετοχή της κοινότητας, ταυτότητα και υπερηφάνεια της κοινότητας, ενεργός κοινότητα, τοπική δημοκρατία, δημιουργία ισχυρών δεσμών

Στην έρευνα που διεξήγαγαν οι Small & Edwards (2003) με την εφαρμογή της κλίμακας Social Impact Perception έπειτα από την ανάλυση των προτάσεων που τέθηκαν προς αξιολόγηση, προέκυψαν κάποιες γενικές κατηγορίες αντικτύπου οι οποίες είναι οι εξής: «δυσκολίες/δυσχέρειες», «ταυτότητα και συνοχή της κοινότητας», «ευκαιρίες διασκέδασης και κοινωνικοποίησης», «ανάπτυξη της κοινότητας» και «επιπτώσεις στη συμπεριφορά» παρέχουν μια χρήσιμη δομή για την ανάλυση των κοινωνικών επιπτώσεων που προκύπτουν από τα φεστιβάλ. Αυτή η κατηγοριοποίηση των παραγόντων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να εξετάσει μια σειρά κοινωνικών επιπτώσεων που μπορεί να προκύψουν από τη διοργάνωση των φεστιβάλ.

Η περαιτέρω εξέταση των έξι παραγόντων υποδηλώνει ότι υπάρχουν ορισμένοι τύποι επιπτώσεων που γίνονται αντιληπτοί σε προσωπικό επίπεδο, ενώ άλλοι τύποι θεωρείται ότι επηρεάζουν την κοινότητα γενικά. Αυτή η διάκριση μπορεί να είναι σημαντική για τους ερευνητές, παρέχοντας πληροφορίες σχετικά με στους τύπους επιπτώσεων που βιώνουν σε προσωπικό επίπεδο τα μέλη της κοινότητας και εκείνους που έχουν αντίκτυπο στην κοινότητα στο σύνολό της.

Όσον αφορά την έρευνα του Delamere (2014) με τη χρήση της μεθόδου FSIAS, λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι δεν είναι δυνατόν ένα φεστιβάλ να έχει μόνο θετικές επιπτώσεις κρίθηκε απαραίτητη μια μέθοδος αναλυτικής αξιολόγησης των επιπτώσεων και γι' αυτό το λόγο στη συγκεκριμένη έρευνα χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος FSIAS. Στην αρχή τέθηκαν 47 προτάσεις από την έρευνα και εκφράστηκαν με τρόπο που οι ερωτηθέντες θα μπορούσαν να τοποθετηθούν σχετικά. Το δεύτερο στάδιο της έρευνας είχε ως αποτέλεσμα να καταλήξουν σε 25 προτάσεις, οι οποίες αντιπροσωπεύουν τις κυριότερες επιπτώσεις των πολιτιστικών διοργανώσεων στις κοινότητες και προέκυψαν από την αρχική διανομή των ερωτηματολογίων στους ερωτηθέντες και αυτές ήταν οι εξής:

- Κοινωνικά οφέλη των φεστιβάλ της κοινότητας
- Βελτιωμένη εικόνα της κοινότητας
- Η ταυτότητα της κοινότητας βελτιώθηκε
- Η κοινότητα είναι μοναδική και ξεχωριστή
- Το φεστιβάλ λειτουργεί ως έναυσμα για νέες ιδέες
- Αίσθηση της ευημερίας της κοινότητας
- Προσωπική αίσθηση υπερηφάνειας και αναγνώρισης μέσω της συμμετοχής στο φεστιβάλ
- Ευκαιρία για νέες δραστηριότητες
- Συνεχής θετική πολιτιστική επίδραση στην κοινότητα
- Βελτιωμένη ποιότητα ζωής
- Γιορτή της κοινότητας
- Ευκαιρία να μάθουν νέα πράγματα
- Προσωπική υγεία και ευεξία
- Ευκαιρία για ανάπτυξη νέων πολιτιστικών δεξιοτήτων και ταλέντων
- Η κοινότητα αποκτά θετική αναγνώριση
- Ποικιλία πολιτιστικών εμπειριών

- Κοινωνικό κόστος των φεστιβάλ
- Διαταραχή των συνηθειών των κατοίκων της κοινότητας
- Εισβολή στη ζωή των κατοίκων της κοινότητας
- Οι κοινοτικές εγκαταστάσεις αναψυχής είναι υπερβολικά επιβαρυνμένες
- Η εισροή επισκεπτών μειώνει την ανοχή των κατοίκων στην κοινότητα
- Υπερπληθυσμός στην κοινότητα κατά τη διάρκεια του φεστιβάλ
- Η κυκλοφορία αυτοκινήτων / λεωφορείων / φορτηγών / οχημάτων αυξάνεται σε απαράδεκτα επίπεδα
- Τα επίπεδα θορύβου αυξάνονται σε απαράδεκτα επίπεδα
- Το φεστιβάλ υπερβάλλει τους διαθέσιμους ανθρώπινους πόρους της κοινότητας
- Τα απορρίμματα αυξάνονται σε απαράδεκτα επίπεδα

Σε αυτό το σημείο αξίζει να αναφερθούμε και στη μεθοδολογία και τα αποτελέσματα μιας ακόμη έρευνας, η οποία αποτέλεσε και ως ένα βαθμό το έναυσμα για τις μελέτες αντικτύπου που ακολούθησαν. Ο λόγος που διενεργήθηκε αυτή η μελέτη ήταν η διαπίστωση ότι στη Βρετανία είχε παρατηρηθεί μια ραγδαία αύξηση των πρωτοβουλιών στο πολιτιστικό πεδίο, οι οποίες αποσκοπούσαν να επιλύσουν κοινωνικο-οικονομικά προβλήματα και αποτελούνταν τόσο από μεγάλες διοργανώσεις σε μεγάλα αστικά κέντρα όσο και από μικρά εγχειρήματα σε κοινότητες της περιφέρειας.

Ο βασικός σκοπός της έρευνας λοιπόν ήταν αφενός να εντοπίσει τα στοιχεία εκείνα που αποδεικνύουν τόσο τον προσωπικό όσο και τον κοινωνικό αντίκτυπο της συμμετοχής σε καλλιτεχνικές διοργανώσεις και αφετέρου να βρει τους κατάλληλους τρόπους μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, ώστε αυτοί να αξιοποιηθούν και από άλλους ερευνητές και να εφαρμοστούν στην αξιολόγηση άλλων γεγονότων.

Σύμφωνα λοιπόν με τη μελέτη του Matarasso (1997), η συμμετοχή στις τέχνες έχει αντίκτυπο τόσο στην προσωπική ανάπτυξη, όσο και στην ανάπτυξη της κοινότητας. Πιο συγκεκριμένα η συμμετοχή στις τέχνες προβάλλεται ως ένας αποτελεσματικός δρόμος για την προσωπική ανάπτυξη, οδηγώντας σε αυξημένη εμπιστοσύνη, ανάπτυξη δεξιοτήτων και εκπαιδευτικές εξελίξεις που μπορούν να βελτιώσουν τις κοινωνικές επαφές και την απασχόληση των ανθρώπων (Stern & Seifert, 2000).

Επιπλέον, μπορεί να συμβάλει στην κοινωνική συνοχή αναπτύσσοντας δίκτυα και κατανόηση μεταξύ των ατόμων. Ο όρος κοινωνική συνοχή περιγράφει έναν ευρύ

στόχο της δημόσιας πολιτικής αλλά και των ίδιων των πολιτιστικών οργανισμών πλέον - την προώθηση σταθερών, συνεργατικών και βιώσιμων κοινοτήτων. Επομένως, εξετάζεται ο βαθμός στον οποίο η συμμετοχή στις τέχνες βοηθά στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού και της απομόνωσης και στην προώθηση καλών σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων.

Ο βαθμός στον οποίο τα έργα τέχνης συμβάλλουν άμεσα στην επαφή και την κατανόηση μεταξύ διαφορετικών ομάδων ή τμημάτων της κοινότητας ποικίλλει σημαντικά ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε τόπου. Στη συνέχεια παρατίθενται τα ερωτηματολόγια που αξιοποιήθηκαν από την έρευνα και οδήγησαν στα παραπάνω συμπεράσματα. Η μεθοδολογία που επιλέχθηκε για τη διεξαγωγή της έρευνας ήταν ποιοτική γιατί φάνηκε να εξυπηρετεί καλύτερα τους σκοπούς της. Τα ερωτήματα που τέθηκαν και τα αποτελέσματα τους ήταν τα ακόλουθα:

Εικόνα 1. Αποτελέσματα ερωτηματολογίου

OVERALL TOTALS	YES	NO	Don't know
Have you been involved an arts activity before?	65%	27%	8%
Did you help to plan what happened?	49%	38%	13%
Since being involved I have...			
...made new friends	92%	4%	4%
...become interested in something new	87%	8%	5%
...learnt about other people's cultures	56%	26%	18%
...been to new places	54%	41%	5%
...tried things I haven't done before	88%	9%	3%
...become more confident about what I can do	80%	8%	12%
...decided to do some training or course	34%	45%	21%
...felt better or healthier	48%	29%	23%
...become keen to help in local projects	53%	21%	26%
...been happier	77%	7%	16%
Has taking part had any bad effects for you?	13%	80%	7%
Has taking part encouraged you to try anything else?	60%	22%	18%
Has it made you feel differently about your rights?	16%	50%	34%
Have you learnt any skills by being involved?	79%	12%	9%
Do you feel differently about the place where you live?	27%	61%	12%
Would you like to be involved in more work like this?	85%	4%	11%
If yes, would you like to help organise it?	49%	21%	30%
Could you do it better than you could have before?	57%	14%	29%
Has the project changed your ideas about anything?	36%	34%	30%
Was being able to express your ideas important to you?	44%	21%	35%
Was doing something creative important to you?	56%	18%	26%

Αναδημοσίευση από Matarasso, F. (1997). *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia

Εικόνα 2. Αποτελέσματα ερωτηματολογίου

Sample characteristics	Adults	Children	Total
Female	63%	64%	63%
Male	37%	36%	37%
Disabled	12%	1%	7%
Non-disabled	88%	99%	93%
Under 15 years old	-	100%	53%
15-24 years old	23%	-	11%
25-34 years old	21%	-	10%
35-44 years old	19%	-	9%
45-54 years old	20%	-	9%
55-64 years old	10%	-	5%
65+ years old	8%	-	4%
African-Caribbean	2%	1%	2%
Asian	2%	3%	3%
White	93%	94%	93%
Other	3%	1%	2%

Αναδημοσίευση από Matarasso, F. (1997). *Use or Ornament? The social impact of participation in the arts*. Stroud: Comedia

Τέλος, θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις έρευνες αξιολόγησης για τις Πολιτιστικές Πρωτεύουσες της Ευρώπης. Οι βασικότερες κατηγορίες των impacts που προέκυψαν είναι τα πολιτιστικά, στα οποία εντάσσονται η ενδυνάμωση των πολιτιστικών δικτύων, οι νέες συνεργασίες, η αύξηση της δυνατότητας ανάπτυξης του πολιτιστικού τομέα, η ικανότητα για κάμψη των στερεοτύπων λόγω των επαφών με διαφορετικές κουλτούρες και η ικανότητα αλλαγής της «εικόνας» ενός τόπου και της επανατοποθέτησής στη δημόσια σφαίρα μέσω της «αφήγησης» που δημιουργείται για αυτόν μέσα από τις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Έπειτα ακολουθούν τα κοινωνικά impacts στα οποία συμπεριλαμβάνεται η τοπική περηφάνια και η αίσθηση απόκτησης κοινής ταυτότητας. Όσον αφορά ωστόσο τη μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου από αυτή την έρευνα επισημαίνεται μια ακόμη δυσκολία που σχετίζεται με την ύπαρξη πολλών και διαφορετικών δράσεων, οι οποίες έχουν άλλη επιρροή στα άτομα. Τέλος, όσον αφορά τον οικονομικό τομέα τα βασικότερα οφέλη εντοπίζονται στην αύξηση των τουριστικών ροών και την ενδυνάμωση και την ανάπτυξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Επιπλέον, με βάση το παράδειγμα της ΠΠΕ φαίνεται ότι οι διεθνείς καλλιτέχνες που συγκεντρώνονται στις πόλεις υποδοχής δημιουργούν τα δικά τους cultural hubs και αυτό έχει ως αποτέλεσμα εκτός από την προαγωγή μιας διεθνούς πολιτιστικής προοπτικής και προώθησης της ευρωπαϊκής διαφορετικότητας και των πολιτιστικών αξιών να συμβάλλει και στην πολιτιστική αναζωογόνηση της τοπικής κοινότητας. Βασικό επακόλουθο όλων αυτών ήταν ότι οι κάτοικοι βλέπουν την πόλη τους πλέον να είναι πιο ζωντανή πολιτιστικά και ανοιχτή στη διαφορετικότητα και τις προκλήσεις.

Όλα τα παραπάνω δύναται να κατανοηθούν και να αξιολογηθούν καλύτερα αν μελετηθούν σε αντιστοιχία με το σκοπό του θεσμού της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης, καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί αυτή η συγκριτική μελέτη σκοπών και επιπτώσεων θα πρέπει να αποτελεί βασική επιδίωξη των ερευνών.

Από τα παραπάνω αποτελέσματα ερευνών και την ανάλυσή τους είναι αδιαμφισβήτητο ότι οι τέχνες και οι πολιτιστικές εκδηλώσεις έχουν βαθύ αντίκτυπο στην κοινωνία άλλοτε έντονα εμφανή και άλλοτε όχι. Κατά κύριο λόγο η μελέτη του αντικτύπου φαίνεται να εμφανίζει κοινά ευρήματα στις περισσότερες από τις έρευνες που μελετήσαμε. Η τέχνη παράγεται και διαχέεται σε όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες. Έχει φθάσει σε άνευ προηγουμένου επίπεδα κοινωνικής σημασίας στη σύγχρονη Δυτική κοινωνία και μερικές φορές αποτελεί αντίδοτο της κοινωνίας των καταναλωτών.

Συνοψίζοντας, με βάση τα παραπάνω παραδείγματα που σχολιάστηκαν, αυτό που μοιάζει ως πιο κατάλληλος οδηγός για την πρόταση αξιολόγησης του Φ.Α.Ε. είναι το μοντέλο αξιολόγησης της ΠΠΕ. Οι δύο θεσμοί, όπως επισημάνθηκε, εμφανίζουν αρκετά κοινά χαρακτηριστικά και μια αξιοσημείωτη διαφορά, η οποία αφορά τη διάρκεια της παρουσίας τους σε ένα τόπο. Η ΠΠΕ αποτελεί μια διοργάνωση που λαμβάνει χώρο σε μια κοινότητα εφ' απαξ και οι δράσεις της εκτείνονται σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς, ενώ το φεστιβάλ διοργανώνεται και υλοποιείται κάθε χρόνο στον ίδιο τόπο και οι δράσεις του επικεντρώνονται στους θερινούς μήνες. Επομένως, στην πρόταση που θα παρουσιαστεί αναφορικά με το Φ.Α.Ε. θα πρέπει να μελετηθούν και ιστορικά στοιχεία σχετικά με τη διοργάνωση, τα οποία κρίνονται απαραίτητα για το προκαταρκτικό στάδιο της αξιολόγησης. Για την κατάθεση της πρότασης χρήσιμα στοιχεία μπορούν να αντληθούν και από τις υπόλοιπες έρευνες που αναφέρθηκαν, ειδικότερα τα ερωτήματα της έρευνα του Matarasso (1997), που ταιριάζουν στη μελέτη κάθε κοινότητας αν προσαρμοστούν στην ξεχωριστή ταυτότητά της.

4.Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου – «Επιδαύρια»

4.1.Επίδαυρος-Φεστιβάλ «Μια κοινή πορεία»

Πριν αναφερθούμε στην ιστορία του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου και στον αντίκτυπο που έχει στους κατοίκους της Επιδαύρου κρίνεται σκόπιμο να γίνει μια συνοπτική αναφορά στον τόπο της Επιδαύρου προκειμένου να εξεταστούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και πιο συγκεκριμένα η παρουσία και η επίδραση του πολιτισμού σε αυτόν. Θα αποκτήσουμε έτσι μια σαφέστερη εικόνα του πλαισίου αναφοράς της εργασίας. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι στη σύγχρονη εποχή η απαρχή της επαφής των κατοίκων της Επιδαύρου με τις εκδηλώσεις του σύγχρονου πολιτισμού εντοπίζεται τη στιγμή της ανακάλυψης του μνημείου του αρχαίου θεάτρου και ενισχύεται με τη διοργάνωση του Φ.Α.Ε. εκεί.

Πριν προχωρήσουμε, πρέπει να αναφέρουμε ότι διενεργήσαμε συντεύξεις με τον δήμαρχο της Επιδαύρου, Αναστάσιο Χρόνη, την υπεύθυνη αρχαίου θεάτρου της Μεγάλης Επιδαύρου, Βαρβάρα Λαζαρίδου, τον αρχαιολόγο υπεύθυνου του θεάτρου της Παλαιάς Επιδαύρου, Βαγγέλη Καζολιά, την καλλιτεχνική διευθύντρια του Φ.Α.Ε., Κατερίνα Ευαγγελάτου και τον κ. Νίκο Λιακόπουλο, ιδιοκτήτη της ταβέρνας «ο Λεωνίδα». Η συμβολή των συνεντεύξεων στη μελέτη ήταν καθοριστική καθώς αντλήθηκαν αξιόλογα στοιχεία τόσο για την ιστορία και την εξέλιξη της κοινότητας και του θεσμού όσο και τον αντίκτυπο που έχει αυτή η σχέση στην κοινότητα της Επιδαύρου.

Η Επίδαυρος είναι ένας δήμος, ο οποίος στην τελευταία απογραφή έχει κοντά στις 8.000 άτομα. Οι κάτοικοί του ασχολούνται κυρίως με τον πρωτογενή τομέα αλλά και με τον τουρισμό. Το κέντρο του δήμου είναι το Λυγουριό, όπου εκεί υπάρχουν αρκετές υπηρεσίες αλλά και αρκετοί δημόσιοι υπάλληλοι λόγω της γειτνίασης με το θέατρο αλλά και άλλων δομών και των σχολείων. Τα χωριά που απαρτίζουν την κοινότητα και δεν έχουν σχέση με τον τουρισμό παράγουν κυρίως αγροτικά προϊόντα. Τα υπόλοιπα ζουν και από τον τουρισμό με μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις, κυρίως στη Νέα και την Παλιά Επίδαυρο αλλά και το Λυγουριό. Μια ακόμα βασική απασχόληση των ντόπιων είναι η εστίαση. Τα ξενοδοχεία είναι μικρής κλίμακας, υπάρχουν από αρκετά παλιότερα κυρίως από την εποχή που ξεκίνησε το φεστιβάλ, από το 1955 και μετά, αναπτύχθηκαν και έχουν μείνει σε αριθμό και σε μέγεθος περίπου όπως ήταν, λίγο μεγαλύτερα. Το μεγαλύτερο ξενοδοχείο αριθμεί 40 δωμάτια. (Χρόνης)

Από την αξιολόγηση θα πρέπει να εξεταστούν οι λόγοι για τους οποίους φαίνεται όλες οι κεντρικές υπηρεσίες και λειτουργίες του δήμου να συσπειρώνονται γύρω από το χώρο του θεάτρου και πως αυτή συγκέντρωση εξελίχθηκε μέσα στα χρόνια. Ποιοι ήταν οι λόγοι που τα δύο χωριά στα οποία βρίσκονται τα θέατρα παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη εξέλιξη, τόσο πληθυσμιακή όσο και οικονομική και κοινωνική; Ποιες αλλαγές παρατηρούνται στα γύρω χωριά; Ποιες μετατοπίσεις παρατηρήθηκαν;

Τόσο από το κ. Χρόνη όσο και από τον κ. Λιακόπουλο, το χωριό χαρακτηρίζεται ως αγροτικό αφενός και τουριστικό αφετέρου. Αυτές είναι οι βασικές ασχολίες των μελών της κοινότητας. Όπως θα διαπιστώσουμε και στη συνέχεια η ενασχόληση των κατοίκων με τον τουρισμό προέκυψε λόγω των αναγκών που δημιουργήθηκαν από τη διοργάνωση του Φ.Α.Ε. στον τόπο, και αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επηρεάσει η επαγγελματική σταδιοδρομία πολλών κατοίκων του χωριού, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια. Στην παρούσα εργασία όταν αναφερόμαστε στην κοινότητα της Επιδαύρου, με γεωγραφικούς όρους, συμπεριλαμβάνονται όλα τα χωριά που απαρτίζουν το δήμο, με την Παλαιά Επίδαυρο και το Λυγουριό να αναδεικνύονται ως εκείνα που έχουν τις πιο σημαντικές επιπτώσεις από τη διοργάνωση του Φ.Α.Ε. ακριβώς λόγω της γειτνίασης τους με το θέατρο και την άμεση επιρροή τους από το Φεστιβάλ.

Αρχικά, είναι κοινώς αποδεκτό ότι πρόκειται για έναν τόπο με μακρά πολιτιστική ιστορία, δεδομένης της ύπαρξης και της ανακάλυψης του αρχαίου θεάτρου σε αυτόν και όχι μόνο. Πρόκειται για μία περιοχή και μια κοινότητα που κλήθηκε, κατόπιν της ανακάλυψης του αρχαίου θεάτρου, να αναλάβει την ευθύνη να διαφυλάξει την πολιτιστική κληρονομιά και την ιστορία του τόπου και να αποτελέσει παράλληλα κοιτίδα μετάδοσης της σύγχρονης κληρονομιάς. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα από το 1938 και έπειτα όταν παρουσιάστηκε στο θέατρο της Επιδαύρου η πρώτη παράσταση αρχαίου δράματος. Ο τόπος λοιπόν, δεν ορίζεται μόνο με βάση τα γεωγραφικά του σύνορα όμως αλλά αποτελεί μια ευρεία έννοια.

Το '38 ήταν μια παράσταση για την οποία δεν έκαναν πρόβες. Ήρθαν από την Αθήνα, επαίξαν και υγανε. Ο δρόμος που ήρθαν ήταν Αθήνα, Κόρινθος, Άργος, Ναύπλιο, Λυγουριό, γύρω στις 6 μιση ώρες. Πέρασαν 15 χρόνια, μεσολάβησε πόλεμος και άλλα και έφτασαν εδώ το 1955 και έγινε η πρώτη παράσταση 11/09/54 του Ιπόλλυτου με τον Αλεξανδράκη. Οι ηθοποιοί δεν έμεναν εδώ στην πρώτη παραγωγή, μένανε στο Ναύπλιο. Επειδή όμως κάνανε πρόβες δημιουργήθηκε η ανάγκη να μένουν κοντά στο χώρο που δουλεύουνε, οι δρόμοι

τότε ήταν πολύ δύσκολοι. Έπρεπε το χωριό να βρει έναν τρόπο οι ηθοποιοί να μείνουν κοντά στο θέατρο (Λιακόπουλος).

Καταρχάς όταν ξεκίνησε το φεστιβάλ στον τόπο δεν υπήρχαν δομές για να μπορέσουν να μείνουν γενικότερα οι παραγωγές και έμεναν στα σπίτια τον τότε ανθρώπων, των χωρικών όπως έλεγαν οι ίδιοι. Όταν αναφερόμαστε σε εκείνες τις παραστάσεις μιλάμε για παραγωγές, οι οποίες έμεναν στην περιοχή τουλάχιστον για ένα μήνα γιατί έκαναν και τις πρόβες τους εκεί καθώς η μετακίνηση δεν ήταν εύκολη, οπότε τα έκαναν όλα εδώ. Αυτό σημαίνει ότι άρχισαν να εντυφούν και οι ντόπιοι γενικότερα στην κουλτούρα, αυτή την πολιτιστική. Ήταν ένα σοκ για την εποχή. Ξεκίνησαν λοιπόν αυτά που διηγούνταν κάποιοι από την πρωτεύουσα ή από μεγάλα αστικά κέντρα να τα βλέπουν και να τα ζουν μπροστά τους με ότι παράτερο μπορεί να μην είχαν συναντήσει ποτέ, όπως ας πούμε ηθοποιούς με πιο ελαφριά ένδυση από ότι είχαν συνηθίσει ή γενικότερα ανθρώπους, οι οποίοι ήταν λίγο πιο ελεύθεροι στα πιστεύω τους και στον τρόπο ζωής τους (Χρόνης).

Με βάση τα παραπάνω αποσπάσματα των συνεντεύξεων βλέπουμε κάποια πρώτα στοιχεία τα οποία οδηγούν στο συμπέρασμα ότι από πολύ νωρίς η επαφή των κατοίκων με τις τέχνες και τον πολιτισμό, μέσω του φεστιβάλ, οδήγησε σε αλλαγές στον τρόπο σκέψης τους, τους προσέφερε τη δυνατότητα να βιώσουν πρωτόγνωρες εμπειρίες και παράλληλα γέννησε νέες ανάγκες καθώς έπρεπε και οι ίδιοι να αλλάξουν τις συνήθειές τους ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν στις νέες συνθήκες. Οι αλλαγές αυτές στην πλειονότητά τους μπορεί να αφορούσαν απλές, καθημερινές συνήθειες, οι οποίες όμως ήταν πολύ σημαντικές για την καθημερινότητά τους.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι αυτή η αλλαγή παρατηρήθηκε στο σύνολο της κοινότητας καθώς όπως φαίνεται λίγοι ήταν εκείνοι, ιδιαίτερα κατά τα πρώτα χρόνια, οι οποίοι έρχονταν σε άμεση επαφή με τους εμπλεκόμενους στο φεστιβάλ και είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν καλύτερα τα όσα συνέβαιναν και να καλλιεργήσουν μια επαφή και σχέσεις με τα πρόσωπα και τα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου. Τα πρώτα στάδια της επαφής της κοινότητας με το θεσμό του φεστιβάλ φαίνεται ότι είναι έντονα χαραγμένα στις μνήμες των ανθρώπων και επηρεάζουν, είτε άμεσα είτε έμμεσα, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους απέναντι στο φεστιβάλ ακόμα και σήμερα. Αυτό συνέβη γιατί οι αλλαγές που προέκυψαν ήταν πολύ μεγάλης σημασίας για τα δεδομένα της εποχής και δεν μπορούμε φυσικά να τις συγκρίνουμε με τη σημερινή συνθήκη.

Οι προηγούμενες γενιές επιδιώκουν, όπως φαίνεται από τις συνεντεύξεις, να μεταδώσουν στους νεότερους τις απόψεις τους για το ρόλο που διαδραματίζει το φεστιβάλ στην πολύπλευρη ανάπτυξη του τόπου. Μέσα από τις αφηγήσεις τους για τις μεταβολές που συντελέστηκαν στην κοινότητα τα πρώτα χρόνια διοργάνωσης του

φεστιβάλ προσδοκούν να καταστήσουν σαφή τη συμβολή του θεσμού στη συλλογική αλλά και προσωπική εξέλιξή τους. Η προβολή της δυναμικής που απέκτησε και συνεχίζει να έχει ο τόπος λόγω του φεστιβάλ είναι το όπλο τους ώστε να εξασφαλίσουν τη συνεισφορά των νέων στην προσπάθεια διατήρησης αυτής της σχέσης διαλόγου μεταξύ του τόπου και του θεσμού. Ποιες διαφορές λοιπόν παρατηρούνται στο τότε και στο τώρα;

Αυτό που συνέβαινε λοιπόν σιγά-σιγά επηρέασε την τοπική κοινωνία, κυρίως το χωριό του Λυγουριού αρχικά, όπου έμεναν μέσα οι ηθοποιοί, σε συγκεκριμένα δωμάτια. Κάθε χρόνο έμεναν στα ίδια και είχαν αναπτύξει σχέσεις και κουμπαριές, με ανθρώπους από το χωριό και αυτά υπάρχουν ακόμα και σήμερα. Αυτό φαίνεται ότι επηρέασε πολύ την τοπική κοινωνία και τα πολιτιστικά γιατί οι ντόπιοι πήγαιναν πάντα και έβλεπαν τις παραστάσεις όχι απλά για να δουν τι γίνεται, είχαν μια κριτική ματιά, μια άποψη γι αυτό που παιζόταν και θεωρούσαν πάντα ότι εδώ δίπλα γίνεται κάτι «μεγάλο», το οποίο πρέπει να υποστηρίξουμε. Αυτό συμβαίνει ακόμα και σήμερα με μεγαλύτερη ένταση (Χρόνης).

Σκοπός της αξιολόγησης είναι να κατανοηθεί πραγματικά η σχέση των κατοίκων με το θεσμό και η άμεση συμμετοχή τους στις δράσεις τους. Στην αρχή το κινητρό τους φαίνεται να ήταν καθαρή περιέργεια για τα όσα πρωτόγνωρα αντίκριζαν και πίστευαν ότι θα έχουν την ευκαιρία μέσα από τα όσα συνέβαιναν στον τόπο τους να αλλάξουν και τη δική τους ποιότητα ζωής. Στην πλειονότητα τους αντιμετώπιζαν το φεστιβάλ, τους ηθοποιούς και το κοινό τους ως άξια θαυμασμού και έπειτα άρχισαν να διαμορφώνουν προσωπική άποψη για τα γεγονότα. Τώρα όμως, που το φεστιβάλ είναι δεδομένο για την κοινότητα πως διαμορφώνεται αυτή η σχέση; Ποια είναι τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της; Υπάρχει πραγματική επαφή ή οι άνθρωποι έχουν χάσει το ενδιαφέρον τους; Ποια μπορεί να είναι τα κίνητρα τους για την εμπλοκή τους με τα πολιτιστικά γεγονότα; Η επιρροή που είχε ο θεσμός στην κοινότητα είναι κάτι παραπάνω από εμφανής. Οι κάτοικοι τα πρώτα χρόνια χωρίς να αντιλαμβάνονται ακριβώς το μέγεθος αυτού που συνέβαινε ήθελαν να εμπλακούν και να συμμετάσχουν ενεργά. Τα κίνητρα δεν μπορούμε να τα γνωρίζουμε σαφώς αλλά όπως φαίνεται είχαν την ανάγκη να ανοίξουν διάλογο και σιγά – σιγά άρχισαν να αντιλαμβάνονται ότι μπορεί να επωφεληθούν σε πολλά επίπεδα.

Ωστόσο αξίζει να επισημάνουμε ότι η επαφή των μελών της κοινότητας με τον πολιτισμό στη σύγχρονη περίοδο εντοπίζεται αρκετά νωρίτερα, κατά τα πρώτα χρόνια των ανασκαφών στην Επίδαυρο από τον Π. Καββαδία, το 1881, οπότε και ήρθε στο

φως το μοναδικό αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, το οποίο προκάλεσε δέος όχι μόνο στην τοπική κοινότητα αλλά και ευρύτερα.

Να πούμε ότι όταν είχε έρθει ο Παναγής Καββαδίας για να κάνει τις ανασκαφές στο θέατρο οι ντόπιοι τότε οι Λυγουριάτες, το 1880, αυτό που ζήτησαν δεν ήταν χρήματα για να δώσουν τα κτήματα τους, δε ζήτησαν χρήματα. Ζήτησαν να υπάρξει «αμαξιτός» δρόμος για να συνδέσει τον τόπο με το Ναύπλιο [...]. Βλέπουμε το μέγεθος της προσφοράς που έκαναν και ζήτησαν κάτι για το κοινό καλό. Αυτό βοήθησε γενικότερα να δεθεί η τοπική κοινωνία με το θέατρο.

Επίσης δούλεψαν πάρα πολύ τότε, αλλά και πιο μετά, και τώρα ακόμα δουλεύουν αρκετοί από την περιοχή μας στο χώρο του θεάτρου σε διάφορες θέσεις και νομίζω ότι η αλληλεπίδραση είναι μεγάλη και αυτό φαίνεται από τον τρόπο που αντιμετωπίζουν και τις παραστάσεις και τον κόσμο που έρχεται εδώ. Δημιουργούν φιλίες, βλέπουν τις παραστάσεις, ανεβάζουν θεατρικά έργα και εκείνοι στο βαθμό που μπορούν και γίνονται πολλά. Όλα αυτά δείχνουν ότι υπάρχει μια σχετική αλληλεπίδραση και δείχνουν ότι ο Λυγουριάτης και ο Επιδαύριος, που είναι μαθημένος στο θέατρο εδώ και πολλά χρόνια, μπορεί να έχει ακόμα και καλύτερη οπτική ματιά από κάποιον που έρχεται απλά για να δει το θέατρο.

Όσον αφορά το οικονομικό κομμάτι ήταν μεγάλη αλλαγή. Το θέατρο και το Φεστιβάλ άλλαξαν τον οικονομικό ρου της τοπικής ιστορίας. Έγιναν επιχειρήσεις και εγκαταστάσεις. Αν πάμε και ακόμη πιο παλιά μπήκαν τα μπάνια μέσα στο σπίτι. Απλά πράγματα καθημερινά κοινωνικά. Φτιάχτηκαν μπάνια κυρίως γιατί δεν υπήρχαν και μετά φτιάχτηκαν και μερικά ξενοδοχεία. Υπάρχει μια άνθηση κοινωνική και οικονομική, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το θέατρο και το Φεστιβάλ και εμείς ακόμα και σήμερα και σήμερα το βλέπουμε αυτό [...] (Χρόνης).

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η εστίαση του ενδιαφέροντος στην οικονομική συμβολή του πολιτισμού γενικότερα αλλά και του θεσμού ειδικά στην κοινότητα προκύπτει από όλες τις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν σε αυτό το προκαταρκτικό στάδιο για την κατάθεση της πρότασης. Αποτελεί κοινή αντίληψη ότι ο βασικότερος λόγος που οι κάτοικοι ενδιαφέρονται πλέον για το φεστιβάλ, στο βαθμό που αυτό συμβαίνει, είναι γιατί είδαν μέσα από αυτό να αλλάζει το βιοτικό τους επίπεδο και η καθημερινότητά τους σε όλα τα πεδία, ειδικότερα όμως στο οικονομικό.

Ιδιαίτερα λοιπόν η αποκάλυψη και η αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου και η λειτουργία του από τη δεκαετία του '50 στο πλαίσιο της θεσμοθέτησης των Επιδαυρίων, θα αποτελέσει πεδίο βαθύτατης μεταβολής στην καθημερινότητα και τις νοοτροπίες των τοπικών κοινωνιών της ευρύτερης περιοχής.

Κατανοούμε λοιπόν, ότι η τοπική κοινωνία συνδέθηκε πολύ στενά με το αρχαίο θέατρο και τη διοργάνωση των Επιδαυρίων, και αυτό μοιάζει λογικό, ωστόσο χρήζει περαιτέρω διερεύνησης πως η επαφή των κατοίκων με τον πολιτισμό και τις τέχνες επηρέασαν τις στάσεις, τις συμπεριφορές και τις αντιλήψεις τους σε βάθος χρόνου. Η

θέληση και η εθελοντική συμμετοχή των κατοίκων στις ανασκαφικές διαδικασίες του αρχαίου θεάτρου αποτελεί το πρώτο σημάδι καθιέρωσης μιας ουσιαστικής και αμφίδρομης σχέσης των κατοίκων με τον πολιτισμό και τις τέχνες. Η έναρξη των Επιδaurιών το 1954 και επισήμως ως Φεστιβάλ Επιδaurού το 1955, θα επηρεάσει ακόμη βαθύτερα τη σχέση αυτή και θα οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές όχι μόνο στη διαμόρφωση της περιοχής, αλλά και στο επίπεδο των μελών της κοινότητας.

Οι αλλαγές και η ανάπτυξη που ήρθε στην αρχή στην περιοχή λόγω της διοργάνωσης των Επιδaurιών, όπως για παράδειγμα ήταν η ηλεκτροδότηση και οι βελτιώσεις στο οδικό δίκτυο, είχαν ως αποτέλεσμα οι κάτοικοι να ενδιαφερθούν ακόμη περισσότερο για τη διοργάνωση καθώς αντιλαμβάνονταν ότι αυτή είχε θετικό αντίκτυπο στην καθημερινότητά τους. Έτσι λοιπόν, καθώς ένιωθαν ότι τους αφορά άμεσα, άρχισαν να εμπλέκονται πιο ενεργά στις διαδικασίες, να έχουν λόγο, απαιτήσεις, δικαιώματα αλλά και υποχρεώσεις. Η τοπική κοινωνία έχοντας αντιληφθεί τη σπουδαιότητα της διοργάνωσης και καθώς με το πέρασμα του χρόνου έρχοταν σε επαφή με καλλιτέχνες και μάθαινε όλο και περισσότερα για τον σχετικά άγνωστο ως τότε χώρο του πολιτισμού και των τεχνών υποσυνείδητα άρχισε να αναπτύσσει όλο και πιο ισχυρούς δεσμούς με τα Επιδauria με αποτέλεσμα να παρατηρούνται αξιοσημείωτες μεταβολές και στα κοινωνικά χαρακτηριστικά των μελών της κοινότητας, οι οποίες πρέπει να καταγραφούν και να αναλυθούν. Σε αυτό το σημείο πρέπει να επισημάνουμε ότι τα σχετικά στοιχεία προέρχονται από τις μνήμες των κατοίκων καθώς δεν έχει διενεργηθεί ποτέ μια μελέτη, η οποία να εξετάζει τις μεταβολές που συντελούνταν στην τοπική κοινωνία.

Η φωνή των κατοίκων όμως σταδιακά απέκτησε νέα υπόσταση καθώς σε συγκεκριμένες περιστάσεις παρατηρούνταν ακόμη και συγκρούσεις μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και των ιθύνοντων της διοργάνωσης αλλά και των φορέων του κράτους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η σύγκρουση που έλαβε χώρα το 1991 όταν το ΥΠΠΟ αποφάσισε να κάνει δεκτή τη σύσταση του ΚΑΣ για μείωση των παραστάσεων με σκοπό τη διαφύλαξη του αρχαίου θεάτρου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα οι κάτοικοι να αποκλείσουν την πρόσβαση στο θέατρο για κάποιες μέρες και έτσι η διαμάχη έληξε με μερική αναθεώρηση της απόφασης για τις περικοπές των παραστάσεων.

Η ταύτιση της τοπικής κοινωνίας με τους ρυθμούς των Επιδaurιών και την ύπαρξη του αρχαιολογικού χώρου στην περιοχή έχει διαμορφώσει ένα ιδιαίτερο

πλαίσιο αναφοράς μέσα στο οποίο κοινότητα, πολίτες και κοινοτικοί άρχοντες αντιλαμβάνονται τη σχέση αυτή με όρους αμοιβαίας ωφέλειας.

Με βάση την άποψη αυτή και την πίστη στη δυναμική που προσφέρει το φεστιβάλ στον τόπο έχουν οργανωθεί μέχρι σήμερα, δεκάδες εκδηλώσεις, αθλητικές, μουσικές, θεατρικές (π.χ. Επιδαύριος δρόμος, Αγροτουριστική Έκθεση Επιδαύρου, Διεθνές Δίκτυο Αρχαίων Ασκληπιείων, κ.α). Βεβαίως τα προβλήματα και οι διαφωνίες δεν έλειπαν από αυτές τις δράσεις, με κυριότερο από όλα τα προβλήματα να αναδεικνύεται αυτό της χρηματοδότησης. Σε αυτό το πλαίσιο διοργάνωσης ποικίλων πολυθεματικών δράσεων, οι οποίες άπτονται πολλών πεδίων, αναδύθηκε ήδη από τη δεκαετία του '90 η ιδέα για έναν εκπαιδευτικό οργανισμό που θα στεγάζεται στο χώρο της Επιδαύρου. Αυτή η ιδέα μετουσιώθηκε και κατέληξε στην ίδρυση του «Λυκείου της Επιδαύρου».

Το «Λύκειον Επιδαύρου» παρουσιάστηκε για πρώτη φορά από τον καλλιτεχνικό διευθυντή του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου, Βαγγέλη Θεοδωρόπουλο το Σάββατο 30 Ιουλίου 2016, στο συνεδριακό χώρο (Ξενία) του Αρχαίου Θεάτρου και την παρακολούθησε ένα πολυπληθές κοινό. *«Η Επίδαυρος είναι σημαντική για μας», τόνισε στην εισαγωγική παρουσίαση ο κ. Θεοδωρόπουλος, «όχι μόνο λόγω του Αρχαίου Θεάτρου που διαθέτει, αλλά ως τόπος: με τη γεωγραφική θέση, την ενέργεια και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που ευνόησαν ακριβώς τη δημιουργία αυτού του εμβληματικού θεάτρου».*⁶ Μέσα από αυτή τη δήλωση παρατηρούμε ότι συνδέονται τα εγγενή χαρακτηριστικά του τόπου και η ιστορία του με την ευκαιρία που προσφέρει το φεστιβάλ για την ανάδειξη της σύγχρονης κληρονομιάς. Είναι στοιχεία αλληλοεξαρτώμενα και προκειμένου να αναπτυχθούν περαιτέρω πρέπει να λειτουργούν συμπληρωματικά.

Ένας θεσμός, όπως το Λύκειο Επιδαύρου, ο οποίος στοχεύει στην προσέλκυση ατόμων και καλλιτεχνών με διαφορετικό κοινωνικοπολιτιστικό υπόβαθρο αποτελεί ενδεικτικό παράδειγμα τόσο της επιρροής που θα μπορούσε να διαθέτει ο οργανισμός στην τοπική κοινότητα καθώς μέσω αυτού ανοίγονται δρόμοι για πολιτιστικό διάλογο και διεύρυνση επαφών, όσο και της σημαντικής θέσης που έχει ο τόπος για το φεστιβάλ. Ακόμα και αν το Λύκειο Επιδαύρου σταμάτησε τη λειτουργία του και παρά

⁶ <https://popaganda.gr/art/tria-chronia-likio-epidavrou-mia-sinantisi-me-ti-dimiourgiki-omada-tou-diethnous-therinou-scholiou-archeou-dramatos/>

τις όποιες ατέλειες υπήρχαν σε αυτή την προσπάθεια είναι σημαντικό ότι επιλέχθηκε η κοινότητα της Επιδάου για να λειτουργήσει αυτό το σχολείο.

Έπειτα από τη σύντομη αναφορά στην ιστορία του τόπου και την παράλληλη πορεία του με το Φ.Α.Ε. αναδείχθηκε η πολυετής σχέση και η επαφή των κατοίκων με τον πολιτισμό και τις τέχνες και επομένως μοιάζει αδήριτη η ανάγκη διενέργειας μιας έρευνας αξιολόγησης αντικτύπου του θεσμού στην περιοχή ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα πώς οι στάσεις και οι συμπεριφορές των μελών της κοινότητας σε σχέση με τον πολιτισμό και την επιρροή του έχουν μεταβληθεί ή όχι σε βάθος χρόνου και ποιες ήταν οι αιτίες. Είναι σαφές ότι προκειμένου να γίνει μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση της επίδρασης του θεσμού πρέπει να ανατρέξουμε πίσω στην ιστορία του. Μία γραμμική πορεία στην εξέταση των γεγονότων θα συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση των σημερινών συνθηκών τόσο της κοινότητας όσο και του οργανισμού.

4.2.Φεστιβάλ

Σε αυτό το υποκεφάλαιο θα γίνει μια σύντομη αναφορά στο θεσμό του Φ.Α.Ε. ώστε να εξετάσουμε στη συνέχεια πώς οι σκοποί και οι στόχοι του οργανισμού δύνανται να επηρεάσουν την κοινότητα υποδοχής και αν φαίνεται να επιτυγχάνονται βάσει των απόψεων των εμπλεκόμενων. Το Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδάου ανήκει στους κορυφαίους δημόσιους πολιτιστικούς οργανισμούς της χώρας και μετρά ήδη 66 χρόνια λειτουργίας. Η ίδρυση του θεσμού του φεστιβάλ συμπίπτει με την άνθηση των πολιτιστικών εκδηλώσεων την μεταπολεμική περίοδο τόσο στην Ευρώπη όσο και στην Ελλάδα.

Με αποκλειστική του έδρα το Ωδείο Ηρώδου του Αττικού αρχικά, το Φεστιβάλ Αθηνών ορίζεται από τη σύστασή του ως προνομιακός χώρος φιλοξενίας σημαντικών διεθνώς καλλιτεχνών, ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσεται ως ιδανικό πεδίο διαλόγου της εγχώριας με την ξένη δημιουργία. Τα Επιδάυρια έμελλε να ξεκινήσουν ουσιαστικά το 1954, με τον Ιππόλυτο του Ευριπίδη και η επίσημη έναρξή τους να συμπέσει με την εκκίνηση του Φεστιβάλ Αθηνών το 1955. Η μετέπειτα παράλληλη πορεία του Φεστιβάλ Αθηνών και των Επιδάυριων –μέχρι την οργανωτική συνένωση– των δύο

θεσμών ως Ελληνικό Φεστιβάλ Α.Ε. και η συνομιλία τους με το ιστορικό και κοινωνικό γίνεσθαι αποτυπώνεται με ιδιαίτερη ευκρίνεια στο πεδίο του αρχαίου δράματος.⁷

Το Φεστιβάλ μέσα στην μακρά πορεία του διένυσε διάφορες φάσεις, οι οποίες επηρεάζονταν σε σημαντικό βαθμό από τις ευρύτερες διεθνείς και εθνικές κοινωνικοπολιτικές συνθήκες. Η πρώτη φάση του φεστιβάλ εντοπίζεται στην μεταπολεμική περίοδο και χαρακτηρίζεται από την ανάγκη καλλιέργειας διαλόγου και καθιέρωσης σταθερής επικοινωνίας με τα διεθνή πολιτιστικά γεγονότα. Σταδιακά, διευρύνονται οι δράσεις του φεστιβάλ και γίνεται όλο και πιο ανοιχτό σε νέες συνεργασίες και νέες ιδέες. Έπειτα, η δικτατορία των συνταγματαρχών και η στασιμότητα που επέφερε σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας δεν άφησε ανεπηρέαστο ούτε το θεσμό.

Η μεταπολιτευτική περίοδος σήμανε την ανανέωση του θεσμού και πάλι. Ως τέταρτη περίοδος στην ιστορία του φεστιβάλ μπορεί να χαρακτηριστεί η θητεία του Γιώργου Λούκου από το 2006 έως το 2016, στην καλλιτεχνική διεύθυνση, ο οποίος προσπάθησε να φέρει σημαντικές αλλαγές στο φεστιβάλ. Όπως ανέφερε και η κ. Ευαγγελάτου ως ενδεικτικό παράδειγμα των στόχων του Γιώργου Λούκου: *«Από τα χρόνια του Γιώργου Λούκου έχουμε δει και Μπέκετ και Σαίξπηρ, και Μολιέρο στην Επίδαυρο. Όλα αυτά τα πράγματα μόνο καλό μπορούν να κάνουν νομίζω και ο κόσμος δείχνει να τα αγκαλιάζει»*. Με τα χρόνια το φεστιβάλ εξελίχθηκε και επεκτάθηκε χωρικά καθώς πλέον περιλαμβάνει και τους βιομηχανικούς χώρους της Πειραιώς 260 και το μικρό θέατρο της πόλεως της αρχαίας Επιδαύρου. Όπως επισημαίνει η κ. Ευαγγελάτου: *«Σε σχέση τώρα ειδικά με την Επίδαυρο αυτή η επέκταση του φεστιβάλ στους δύο χώρους δείχνει πόσο συνυφασμένη κιόλας είναι η φύση του φεστιβάλ με τον τόπο αυτόν τον αργολικό»*.

Από τον Απρίλιο του 2016 η καλλιτεχνική διεύθυνση του Βαγγέλη Θεοδωρόπουλου, προσθέτει στα παραπάνω τις συμπαραγωγές με διεθνή καλλιτεχνικά σχήματα θεάτρου και χορού, καθώς και με φορείς της περιφέρειας σε πανελλαδικό επίπεδο, τη συντονισμένη προσπάθεια προώθησης των ελληνικών ομάδων στο εξωτερικό, και –κυρίως– τη διεύρυνση του κοινού με ένα σημαντικό άνοιγμα στην πόλη που εκτείνεται από την Αθήνα ως τον Πειραιά.⁸

⁷ <http://aefestival.gr/to-festival>

⁸ <http://aefestival.gr/to-festival>

Επιπλέον το γεγονός ότι διοργανώνονται όλο και περισσότερες δράσεις που αφορούν, απευθύνονται και προσπαθούν να προσεγγίσουν ειδικές ομάδες κοινού εισάγοντας νέες θεματικές ενότητες (π.χ. συναυλιές αλληλεγγύης, δράσεις για ΑμεΑ), προσδίδει μεγαλύτερη έμφαση στο κοινωνικό προφίλ του οργανισμού και εξασφαλίζει την ενεργότερη συμμετοχή των πολιτών, καθώς αισθάνονται ότι οι δράσεις τους αφορούν άμεσα. Άλλωστε ένας από τους βασικότερους στόχους πλέον του Φ.Α.Ε. είναι ένα πιο στοχευμένο πρόγραμμα με όσο το δυνατόν πιο ανοιχτή κοινωνική διάσταση. Όταν ένας θεσμός ξεφεύγει από τα στενά όρια της προβολής του καλλιτεχνικού του προγράμματος παύει να κάνει τέχνη για την τέχνη και να είναι απρόσωπος αποκτά ταυτότητα και παράλληλα ταύτιση με την κοινότητα υποδοχής. Ωστόσο αυτή η ταύτιση που επιδιώκεται από το θεσμό απαιτεί διερεύνηση καθώς, ελλείψει μελετών, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο παραπάνω στόχος έχει επιτευχθεί και έχει γίνει αντιληπτός από την κοινωνία.

Η ενίσχυση και η ανάπτυξη του κοινωνικού προφίλ των οργανισμών είναι μια τάση που αναδύεται το 2000 τόσο στον κόσμο της επιχειρηματικότητας όσο και σε αυτόν του πολιτισμού. Γι' αυτό το λόγο οι μελέτες αντικτύπου μοιάζουν πια αναγκαίες σε αυτή τη νέα συνθήκη, ώστε ο εκάστοτε οργανισμός να έχει τη δυνατότητα να αξιολογήσει την επιρροή των δράσεων του σε βάθος χρόνου. Είναι πλέον εμφανές ότι τα προϊόντα του πολιτιστικού τομέα εκτός από τις δυνατότητες που προσφέρουν για οικονομική ανάπτυξη, όπως ήταν ο κυρίαρχος λόγος μέχρι πρόσφατα, συμβάλλουν σημαντικά στη δημιουργία ταυτοτήτων και στη διαμόρφωση των κοινωνιών.

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσεται πλέον και η εκπαιδευτική πολιτική από το Φ.Α.Ε. με απώτερο σκοπό την αύξηση της συμμετοχικότητας του κοινού και πλέον γίνεται προσπάθεια να επεκταθεί η διάρκεια των δράσεων του πέρα από τους θερινούς μήνες, μέσω διάφορων δράσεων, εξασφαλίζοντας έτσι μια πιο στενή και ουσιαστική επαφή με το κοινό του.

Από το Σεπτέμβριο του 2019, την καλλιτεχνική διεύθυνση του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδάου έχει αναλάβει η σκηνοθέτρια Κατερίνα Ευαγγελάτου. Αν και η πορεία της δεν είναι μακρά ακόμα θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε, με βάση τα έως σήμερα στοιχεία, ότι προσπαθεί να διατηρήσει και να ενισχύσει τη στενή σχέση του Φεστιβάλ με την κοινότητα της Επιδάου, αναδεικνύοντας τη σημασία της για το θεσμό. Ενδεικτικά παραδείγματα που επιβεβαιώνουν την παραπάνω διαπίστωση είναι η ανακοίνωση του καλλιτεχνικού προγράμματος της φετινής θερινής σεζόν στο αρχαίο

θέατρο της Επιδαύρου και η αλλαγή του λογοτύπου του οργανισμού ώστε να περιλαμβάνει σαφή αναφορά και στην Επίδαυρο. Όπως επισημαίνει η κ. Ευαγγελάτου: *«Η νέα αυτή ταυτότητα έχει σκοπό να συμβάλει, μεταξύ άλλων, στην ανάδειξη της ιστορικής συνέχειας του φορέα, μέσα από τον πρωτοπόρο χαρακτήρα του και τον ρόλο του ως ενός από τους σημαντικότερους ευρωπαϊκούς αλλά και παγκόσμιους πολιτιστικούς οργανισμούς»*.⁹

Προκειμένου να εξετάσουμε την τρέχουσα συνθήκη στην οποία βρίσκεται ο οργανισμός σήμερα θα αναφερθούμε στο στόχους του Φ.Α.Ε., όπως αυτοί ορίζονται από την καλλιτεχνική διεύθυνση, ώστε να είμαστε σε θέση στη συνέχεια να εντοπίσουμε την επίδραση που μπορεί να έχουν στην κοινότητα της Επιδαύρου. Είναι πολύ σημαντικό να αντιληφθούμε ότι το Φ.Α.Ε. όπως σχεδόν κάθε πολιτιστική διοργάνωση, η οποία έχει διάρκεια στο χρόνο αποτελεί μια πολύ περίπλοκη περίπτωση μελέτης καθώς πολλοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα η αλλαγή στην διοίκηση και την καλλιτεχνική διεύθυνση του θεσμού αλλά και οι αλλαγές στην τοπική αυτοδιοίκηση της κοινότητας υποδοχής επηρεάζουν σημαντικά την πορεία του.

Βασικοί στόχοι του φεστιβάλ είναι η πρόσκληση καλλιτεχνών του διεθνούς στερεώματος από ένα ευρύ φάσμα τεχνών [...] η γνωριμία του ελληνικού κοινού με τη σύγχρονη πρωτοπορία σε όλες αυτές τις τέχνες, η πρόσκληση τόσο καταξιωμένων αστεριών του διεθνούς στερεώματος αλλά και ανθρώπων καλλιτεχνών που εμφανίζονται για πρώτη φορά. Τουλάχιστον οι στόχοι της δικής μου καλλιτεχνικής διεύθυνσης γιατί καταλαβαίνετε ότι αυτό έχει κάποιες σταθερές με τα χρόνια αλλά είναι και κάποιες που αλλάζουν.

Τώρα από τη δική μας ανάληψη και πέρα έχουμε αρκετούς άξονες καινούργιους εισαγάγει. Ένας από αυτούς είναι ο αναστοχασμός πάνω στην κληρονομιά του αρχαίου δράματος που φυσικά επεκτείνεται και πέρα από την Επίδαυρο αλλά έχει ένα πολύ μεγάλο πόδι στην Επίδαυρο [...]. Ένας άλλος άξονας που μας ενδιαφέρει πολύ είναι η μη συμβατική κατοίκηση των τόπων μας [...].

Άλλος άξονας που μας ενδιαφέρει λοιπόν είναι [...] η ενίσχυση της ελληνικής καλλιτεχνικής κοινότητας μέσα από αναθέσεις που γίνονται για να παρουσιαστούν τα έργα τους για πρώτη φορά στο φεστιβάλ Αθηνών είτε Επιδαύρου. Μιλάμε για ένα πολύ περίπλοκο ζήτημα και έχει σίγουρα πολλές πτυχές. Ένα τελευταίο που θα θελα να αναφέρω είναι ότι μας ενδιαφέρει πολύ το φεστιβάλ να αγκαλιάζει ένα ευρύ φάσμα ηλικιακό και έχουμε φέτος και ειδικές ενότητες γι' αυτό [...]. Αυτοί είναι πιο πολύ άξονες, οι οποίοι είναι θα έλεγα και κοινωνικής φύσεως και προσανατολισμού αλλά φυσικά στους καλλιτεχνικούς μας άξονες εκτός από τον αναστοχασμό στο αρχαίο δράμα που σας είπα, την πρόσκληση των καλλιτεχνών από το εξωτερικό αλλά και την εξαγωγή ελληνικών παραστάσεων στο εξωτερικό που είναι ένας από τους βασικούς μας στόχους που τον έχουμε εξαγγείλει από πέρσι και ήδη έχουμε πολλές διεθνείς συμπαραγωγές

⁹ https://www.athensvoice.gr/culture/theater/710795_deite-neo-logotipo-toy-festival-athinon-kai-epidayroy

που μετά την πρεμιέρα τους στην Ελλάδα θα ταξιδέψουν στο εξωτερικό. Αυτά για το κομμάτι των στόχων.

Ένα πράγμα που δεν ανέφερα πριν αλλά είναι πολύ σημαντική αλλαγή είναι ότι το φεστιβάλ συνεχίζει και το χειμώνα και είναι πάρα πολύ σημαντικό γιατί πραγματικά διαφοροποιεί την παρουσία και τους στόχους. Σημαίνει ότι επιθυμούμε η κοινότητα να θυμάται ότι το φεστιβάλ είναι εδώ και το χειμώνα [...]. Όλα αυτά δείχνουν ότι ένας από τους στόχους μας είναι η κοινότητα σε μια ευρεία γκάμα ηλικιακή και κοινωνική να εμπλέκεται στο φεστιβάλ.

Έχουμε και άλλα σχέδια, τα οποία θα αποκαλυφθούν εν καιρώ αλλά σίγουρα μας ενδιαφέρει πολύ να μιλήσουμε για όλη την κοινωνία, όπως την αφουγκραζόμαστε γύρω μας. Να μην αποκλείσουμε κανέναν. Στόχος μας επίσης είναι να σπάσουμε και κάποιες καθιερωμένες αντιλήψεις, όπως για παράδειγμα ότι την γνώση για το αρχαίο δράμα την κατέχουν μόνο Έλληνες.[...] Είναι στόχος μας το διεθνές κοινό. Καλούμε ξένους σκηνοθέτες να φτιάξουν νέες δημιουργίες. [...] (Ευαγγελάτου).

Σε αυτό το σημείο πρέπει να κάνουμε μια επισήμανση σχετικά με τους στόχους του οργανισμού. Οι δράσεις του εκτείνονται σε πολλούς χώρους και σε δύο βασικές κοινότητες υποδοχής, την Αθήνα και την Επίδαυρο, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Δεν θα ήταν λοιπόν δυνατόν, οι στόχοι αυτοί να μπορούν να εφαρμοστούν με τον ίδιο τρόπο και στον ίδιο βαθμό και στους δύο τύπους δεδομένων των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους. Επομένως, θα είχε ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε αν γίνεται κάποια διάκριση στις επιλογές των δράσεων με βάση το χώρο πραγματοποίησής τους. Ποια είναι τα κριτήρια που αξιολογούνται για αυτή τη διάκριση και κατα πόσο λαμβάνεται υπόψη ο αντικτυπός τους στην κοινότητα υποδοχής και στο ευρύτερο κοινό; Το Φ.Α.Ε. είναι ένας οργανισμός που αποτελεί μία πολύ περίπλοκη περίπτωση, δεδομένων των πολύπλευρων δράσεων του και του γεγονότος ότι εκτείνεται σε πολλά μέρη και πρέπει πάντα να λαμβάνει υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όταν σχεδιάζει το πρόγραμμά του.

Ένα μεγάλο κομμάτι γνωρίζει για την Πειραιώς αλλά αυτοί που πάνε στην Πειραιώς πολλοί δε γνωρίζουν την ύπαρξη της Επιδαύρου. Αυτό είναι ένα πολύ δύσκολο πράγμα με το Φεστιβάλ. Έχει εντελώς διαφορετικό κοινό σε κάθε θέατρο του. Είναι εντελώς διαφορετικοί άνθρωποι αυτοί που πάνε στο Ηρώδειο και αυτοί που πάνε στην Πειραιώς.

Υπάρχουν άνθρωποι που πάνε στο Ηρώδειο και δε γνωρίζουν καν την ύπαρξη της Πειραιώς, δε ξέρουν κατα που πέφτει. Και από την άλλη άνθρωποι που πάνε στην Πειραιώς αλλά δεν είναι φανατικοί της Επιδαύρου. Αυτό καθιστά το φεστιβάλ ένα πολύ ιδιότυπο case μελέτης, δηλαδή δεν είναι εύκολο να το προσεγγίσετε γιατί αν μελήσουμε για τη μεγάλη Επίδαυρό, για τη μικρή, για το Ηρώδειο και για την Πειραιώς όλα είναι ένα άλλο πράγμα και θέλει πολλές

εργατοώρες για να το πιάσει κανείς συνολικά και σφαιρικά, δεν είναι έτσι απλό (Ευαγγελάτου).

Το Φ.Α.Ε., ως οργανισμός, έπειτα από την ολοκλήρωση του ετήσιου προγράμματός του κάνει τον απολογισμό του. Αυτή η διαδικασία δε σκοπεύει να αξιολογήσει μόνο το πεπραγμένα αντιθέτως αποτελεί μια διαδικασία αναθεώρησης και επανατοποθέτησης. Ωστόσο δεν έχει διενεργηθεί ποτέ μια μελέτη, ώστε ο οργανισμός να εξετάσει το κοινό του και την επιρροή του σε αυτό.

Μελέτη δεν υπάρχει παρ' όλα αυτά. Στα 66 χρόνια του φεστιβάλ μία μελέτη στατιστική, τι είδους κοινό έχουμε δεν έχει γίνει.[...]. Προσπαθήσαμε να την κάνουμε πέρσι αλλά δυστυχώς ο κοβιντ έβαλε τα σχέδιά μας στον πάγο, σε συνεργασία μάλιστα και με το Πάντειο Πανεπιστήμιο, θέλαμε να κάνουμε μία μελέτη κοινού και δε τα καταφέραμε. Δεν έχει γίνει οπότε μπορούμε να μιλάμε τελείως εμπειρικά. Πρέπει να ερευνήσει κανείς πολλά χρόνια πίσω. Πρέπει να πάτε σε ανθρώπους που γνωρίζουν το φεστιβάλ από τη γέννησή του, όπως ο Κώστας Γεωργουσόπουλος ή ο Διονύσης Φωτόπουλος (Ευαγγελάτου).

Ως ένα βαθμό η πρόταση της παρούσας εργασίας θα μπορούσε να εξυπηρετήσει τόσο την ανάγκη του Φεστιβάλ να μελετήσει το κοινό του όσο και την ανάγκη της κοινότητας να διαπιστώσει τις επιδράσεις του σε αυτή ώστε να μπορεί να προβεί σε έναν πιο σωστό σχεδιασμό δράσεων. Σύμφωνα με τον απολογισμό του Φεστιβάλ, η Επίδαυρος αποτελεί το βαρύ πυροβολικό του. Είναι ένας τόπος ορόσημο στη σύγχρονη προσέγγιση του αρχαίου δράματος. Θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε αυτό το πλαίσιο να εξετάσουμε αν και οι κάτοικοι αντιλαμβάνονται με τέτοιους όρους την εικόνα του τόπου τους και το βαθμό στον οποίο αυτό τους επηρεάζει.¹⁰

Συμπερασματικά, γίνεται κατανοητό ότι η πορεία του θεσμού δεν υπήρξε σταθερή μέσα στα χρόνια. Υπάρχουν κάποιες κοινές συνισταμένες που διέπουν την πορεία του ωστόσο εντοπίζονται διαστήματα που η διαδρομή που είχε χαράξει διαρρηγνυόταν είτε εξαιτίας διοικητικών λόγων, είτε λόγω ισχυρών μεταβολών στην κοινωνικοπολιτική σκηνή της χώρας και των κοινοτήτων του, είτε τέλος λόγω των ισχυρών ανταγωνιστών που άρχισαν να αναδεικνύονται από τη στιγμή που ο πολιτισμός άρχισε να αξιοποιείται πιο εντατικά ως ένα όπλο για οικονομική ανάπτυξη και αναγέννηση του τόπου.

¹⁰ <https://www.elculture.gr/blog/article/apologismos-festival-athinwn/>

Οι κοινές συνισταμένες, οι οποίες πρέπει να τηρούνται ανεξάρτητα από οποιοσδήποτε μεταβολές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι αποτυπώνονται στην παρ. 4 του άρθρου 1 του ν. 2636/1998 και στο Καταστατικό της Εταιρείας, και αφορούν:

- τη δημιουργία πρωτότυπων παραγωγών, την εδραίωση καλλιτεχνικών συνεργειών και πολιτιστικών ανταλλαγών με φορείς καλλιτεχνικής δράσης που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα ή και στο εξωτερικό,
- την καθιέρωση προ-φεστιβαλικών εκδηλώσεων, παράλληλων δράσεων,
- την εκπόνηση και εκμετάλλευση προγραμμάτων και δράσεων με αντικείμενο την επιμόρφωση στην καλλιτεχνική δημιουργία, τη δημιουργία, διάθεση και αξιοποίηση εκπαιδευτικών δράσεων και περιεχομένου και γενικά την πολιτιστική εκπαίδευση,
- την ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση (ελληνικά - αγγλικά) έκδοση εντύπων, βιβλίων και άλλων εκδόσεων και την προώθησή τους στον καλλιτεχνικό κόσμο, αλλά και στο ευρύτερο κοινό,
- την αρχειοθέτηση, τεκμηρίωση και ψηφιοποίηση συλλογών και την έκθεσή τους σε περιοδική ή / και μόνιμη βάση,
- τη δημιουργία, διαχείριση και αξιοποίηση ψηφιακού περιεχομένου καθώς και οποιασδήποτε άλλης ψηφιακής δράσης που μπορεί να ενισχύσει του σκοπούς του Φεστιβάλ,
- την ανάπτυξη της καλλιτεχνικής δημιουργίας και την ενίσχυση της διάδρασης και της συμμετοχής του κοινού,
- την παραγωγή και διάθεση προϊόντων προβολής και επικοινωνίας

Πρέπει να επισημάνουμε όμως ότι είναι πολύ σημαντικό από μία μελέτη αξιολόγησης να εξετάσει πώς ερμηνεύονται οι παραπάνω συνισταμένες από τις εκάστοτε διοικήσεις γιατί είναι πολύ ευρείες και πολύ γενικές. Πρέπει πάντα να εξετάζονται σε αντιστοιχία με τους στόχους της εκάστοτε καλλιτεχνικής διεύθυνσης, ώστε να είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε ποιες κοινές γραμμές τηρούνται αλλά και τι παραπάνω επιχειρεί να προσδώσει σε αυτές ο εκάστοτε καλλιτεχνικός διευθυντής με το όραμά του. Με λίγα λόγια, δεν είναι δυνατόν αυτές οι συνισταμένες να είναι πάντοτε επαρκείς καθώς δεν γίνεται να ανταποκρίνονται στις τρέχουσες κοινωνικές συνθήκες.

Προκειμένου να εντάξουμε τη μελέτη για το Φ.Α.Ε. σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αναφοράς αξίζει να αναφέρουμε ότι όσο οι αλλαγές και οι εξελίξεις επηρέαζαν τη λειτουργία του φεστιβάλ στη χώρα, αντίστοιχες εξελίξεις παρατηρούνταν και στο εξωτερικό και ήταν άμεσα συνδεδεμένες με την παγκοσμιοποίηση και με τη μετάβαση

από τη μία κυρίαρχη κουλτούρα σε πολλές κουλτούρες. Η προώθηση της συμμετοχικότητας του κοινού στον πολιτισμό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του κοινού των πολιτιστικών εκδηλώσεων και το άνοιγμά τους προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αυτή η αναδιάρθρωση του πολιτιστικού τομέα σε ευρωπαϊκό επίπεδο όπως ήταν αναμενόμενο και αναφέρθηκε παραπάνω άσκησε άμεσα επιρροή και στην ελληνική πραγματικότητα και υπέδειξε την ανάγκη για μελέτη αυτών των γεγονότων.

5.Πρόταση έρευνας αξιολόγησης-μέτρησης αντικτύπου Φ.Α.Ε.-Ερωτήματα-Μεθοδολογία

Έπειτα από την επισκόπηση της διαδρομής του Φ.Α.Ε. και της σχέσης του με την κοινότητα της Επιδαύρου, αφού έχει γίνει σαφές το πλαίσιο αναφοράς, μπορούμε πλέον να επιχειρήσουμε να παρουσιάσουμε μια πρόταση αξιολόγησης του αντικτύπου της διοργάνωσης στην κοινότητα, όπως αυτός αποτυπώνεται σήμερα. Προκειμένου να γίνει αντιληπτός ο σκοπός της εργασίας είναι απαραίτητο να αναφέρουμε ξανά ότι με τον αντίκτυπο αναφερόμαστε στο άθροισμα των αποτελεσμάτων και των επιπτώσεων ενός πολιτιστικού γεγονότος και αυτό που τον διαφοροποιεί από τα αποτελέσματα είναι οι μεταβολές του με την πάροδο του χρόνου καθώς εκτυλίσσονται τα επόμενα γεγονότα. Τα αποτελέσματα αφορούν οτιδήποτε μπορεί να επηρεάσει και να καθορίσει την ποιότητα ζωής των ατόμων.

Πριν προχωρήσουμε στην πρόταση αξιολόγησης για το Φ.Α.Ε., θα πρέπει να απαντήσουμε σε κάποια βασικά ερωτήματα τα οποία είναι γενικής φύσεως και θα πρέπει να τίθενται πριν την αξιολόγηση κάθε πολιτιστικού γεγονότος και είναι τα εξής: Πότε πρέπει να αρχίσει η διαδικασία αξιολόγησης, ποια περίοδο πρέπει να καλύψει, τι χρηματοδότηση θα δοθεί γι' αυτή, από ποιον θα διεξαχθεί, και ποιος θα είναι ο τύπος της αξιολόγησης, δηλαδή ποιοι δείκτες θα μελετηθούν, αν θα γίνει ποιοτική ή ποσοτική έρευνα και ποιες θεματικές θα καλύψει.¹¹ Ωστόσο λόγω των περιορισμών της παρούσας εργασίας κάποια από αυτά τα ερωτήματα δε γίνεται να απαντηθούν, όπως για παράδειγμα τι χρηματοδότηση πρέπει να δοθεί για την έρευνα, ωστόσο κρίνεται απαραίτητη η διερεύνησή τους στα επόμενα στάδια της αξιολόγησης.

Η πρόταση της συγκεκριμένης εργασίας για την αξιολόγηση του αντικτύπου του Φ.Α.Ε. βασίζεται τόσο στη μελέτη της βιβλιογραφίας όσο και στη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας με συνεντεύξεις, της οποίας ο οδηγός σχεδιάστηκε με βάση τις διαπιστώσεις προηγούμενων ερευνών σχετικά με τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των ατόμων, τους στόχους που έχουν τεθεί από τον ίδιο τον οργανισμό σχετικά με το κοινωνικό του προφίλ και το άνοιγμα στην τοπική κοινότητα της Επιδαύρου και τους στόχους της τοπικής πολιτιστικής πολιτικής. Με το πέρας των συνεντεύξεων λοιπόν, θα είμαστε σε θέση να αναλύσουμε τις θεματικές της έρευνας, όπως πλέον θα έχουν διαμορφωθεί. Η ποιοτική έρευνα φαίνεται ως η πιο κατάλληλη για να μελετηθούν οι

¹¹ <https://kaunas2022.eu/en/about-the-project/plans-and-reports/>

στάσεις, οι συμπεριφορές και οι αντιλήψεις των ατόμων σχετικά με το πώς βιώνουν ένα γεγονός ή μία κατάσταση και πώς επηρεάζονται από αυτό (Winkle, Christine & Woosnam, 2014).

Βέβαια σε συνδυασμό με την ποιοτική έρευνα θα ήταν απαραίτητο να αξιοποιηθούν σε δεύτερο στάδιο και ποσοτικά δεδομένα, όπως στοιχεία από τις υπάρχουσες βάσεις δεδομένων του δήμου σχετικά με τη σύσταση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινότητας καθώς και στοιχεία από τον οργανισμό.

Ωστόσο για να είναι αρκετά τα ποσοτικά δεδομένα σε μια έρευνα αξιολόγησης κοινωνικού και πολιτιστικού αντικτύπου μιας διοργάνωσης όπως το Φ.Α.Ε. με μακρά παρουσία στο χώρο του πολιτισμού και στην κοινότητα της Επιδαύρου, αυτά θα έπρεπε να συλλέγονται συστηματικά και να απαντούν στα ίδια ερωτήματα ώστε να εξετάζονται οι μεταβολές που συντελούνται και η σύνδεση με άλλους παράγοντες. Η μεικτή μεθοδολογία λοιπόν, είναι η πιο ενδεδειγμένη για την ολιστική προσέγγιση αξιολόγησης του αντικτύπου καθώς τα ποσοτικά δεδομένα θα συνέβαλαν σημαντικά στην κατανόηση και την ερμηνεία των βιωμάτων των πολιτών.

Πριν προχωρήσουμε στην κατάθεση της πρότασης αξιολόγησης κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στους λόγους που υποδεικνύουν την ανάγκη να διεξαχθεί η συγκεκριμένη έρευνα. Αρχικά, από την αξιολόγηση θα ωφεληθεί η κοινότητα υποδοχής καθώς θα αποκτήσει μια σαφή εικόνα του αντικτύπου της διοργάνωσης σε αυτή και θα αφουγκραστεί τον παλμό της τοπικής κοινωνίας. Μια τέτοια αξιολόγηση θα μπορούσε παράλληλα να φανεί ωφέλιμη και σε άλλες πόλεις, ελληνικές και όχι μόνο, που υποδέχονται αντίστοιχες διοργανώσεις ώστε μέσα από το παράδειγμα της Επιδαύρου να μπορέσουν να κατανοήσουν καλύτερα τις πολυεπίδες συνέπειες και το βαθύτερο αντίκτυπο που μπορεί να έχει μια τέτοια διοργάνωση σε αυτές.

Πιο συγκεκριμένα, σε τοπικό επίπεδο θα βοηθήσει να διαπιστωθεί αν επιτεύχθηκαν οι στόχοι και οι επιδιώξεις που είχαν τεθεί εξ' αρχής τόσο από την τοπική αυτοδιοίκηση και τους πολίτες όσο και από την πλευρά του οργανισμού. Ενδεχομένως αν ταυτόχρονα με το σχεδιασμό και τον προγραμματισμό της διοργάνωσης λαμβάνει χώρα και ο σχεδιασμός της αξιολόγησης αυτό θα συνέισφερε στον καθορισμό ενός πιο ξεκάθਾਰου και υλοποιήσιμου οράματος, το οποίο θα ανταποκρίνεται και στις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας. Θα ήταν εφικτό να εντοπιστούν οι δυνάμεις, οι αδυναμίες αλλά και οι προκλήσεις του οργανισμού και της κοινότητας και θα γινόταν επανατοποθέτηση

αναφορικά με τους στόχους ώστε να αποκομίσουν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα μετά το πέρας της διοργάνωσης.

Τέλος, δεν γίνεται να αγνοηθεί το γεγονός ότι μια προσεκτικά σχεδιασμένη αξιολόγηση και τα συμπεράσματά της αποτελούν ένα ισχυρό όπλο στα χέρια του πολιτιστικού οργανισμού αλλά και της τοπικής κοινότητας. Μέσω αυτής μπορούν να αποδείξουν την ύπαρξη θετικού αντίκτυπου σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο και επομένως θα μπορούν έχουν περισσότερες αξιώσεις και διεκδικήσεις για το μέλλον. Παράλληλα, θα εντοπιστούν και οι αρνητικές συνέπειες και τόσο η κοινότητα όσο και ο οργανισμός θα είναι σε θέση να κατανοήσουν τι οδήγησε σε αυτές και να προσπαθήσουν να το βελτιώσουν.

Η αξιολόγηση μιας τέτοιας διοργάνωσης θα πρέπει να χωριστεί σε 4 στάδια. Αρχικά, πρέπει να υπάρχει ένα διερευνητικό στάδιο, κατά το οποίο θα γίνουν κάποιες συζητήσεις με πρόσωπα-κλειδιά της κοινότητας και του οργανισμού ώστε να εντοπιστούν τα κύρια σημεία ενδιαφέροντος και να αποτυπωθούν σε ένα πρώτο στάδιο οι αντιλήψεις των κατοίκων σε σχέση με τον αντίκτυπο της διοργάνωσης. Αυτός είναι και ο στόχος της παρούσας εργασίας. Στη συνέχεια, κατά τα πρότυπα, η έρευνα θα χωριστεί σε 3 στάδια: ένα πριν, ένα κατά τη διάρκεια και ένα μετά το τέλος της διοργάνωσης, όπου θα εξετάζονται οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές των μελών της κοινότητας, τη δεδομένη χρονική στιγμή που διεξάγεται η μελέτη.

Πριν προβούμε λοιπόν στην πρόταση θα πρέπει να εξετάσουμε ποιοι είναι οι στόχοι σε κοινωνικό και πολιτιστικό επίπεδο των φεστιβάλ και των πολιτιστικών εκδηλώσεων ευρύτερα, του Φ.Α.Ε. ειδικότερα, του Φ.Α.Ε. για την κοινότητα της Επιδαύρου και τέλος της ίδιας της κοινότητας και των κατοίκων της. Επιπλέον, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τα αποτελέσματα ερευνών σχετικά με τον αντίκτυπο παρόμοιων διοργανώσεων σε άλλες περιοχές. Μέσα από αυτή τη μελέτη θα προκύψουν και τα αντίστοιχα πεδία ενδιαφέροντος, τα οποία συνοψίζονται σε ένα πρώτο στάδιο στον παρακάτω πίνακα. Φυσικά τα ερωτήματα δύναται να τροποποιηθούν, να εμπλουτιστούν και να εστιάσουν σε νέα σημεία καθώς μέσω των ημι-δομημένων συνεντεύξεων δίνεται η ευκαιρία στον ερευνητή να αντιληφθεί τα ειδικά ενδιαφέροντα του συνομιλητή του και να εστιάσει σε αυτά.

Πίνακας 1. Πρότυπο αξιολόγησης

Σκοποί/Στόχοι	Ερωτήσεις/Δείκτες	Πηγές Δεδομένων	Αντίκτυπος
-Διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε.)	-Καταγραφή αριθμού δράσεων/Στοιχεία για το είδος τους -Συνεργασία με ευρωπαϊκούς-κρατικούς φορείς και οργανισμούς -Συμμετοχή σε δίκτυα -Στόχοι οργανισμού	-Στατιστικά στοιχεία -Μελέτη επίσημων εγγράφων -Μελέτη ακαδημαϊκών αναφορών -Συνεντεύξεις με εργαζομένους του οργανισμού	Πολιτιστικός
-Προώθηση σύγχρονου πολιτισμού (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε.)	-Μελέτη αντιλήψεων ατόμων -Καταγραφή αριθμού δράσεων/Στοιχεία για το είδος τους	-Συνεντεύξεις με ντόπιους σε ομάδες εστίασης, με επισκέπτες, εργαζομένους, καλλιτέχνες -Ανάλυση καλλιτεχνικού προγράμματος -Στατιστικά στοιχεία	Πολιτιστικός Κοινωνικός
-Προώθηση των τεχνών (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε.)	-Ποικιλία/Διεύρυνση καλλιτεχνικού προγράμματος -Διεύρυνση καλλιτεχνικών συνεργασιών	-Ανάλυση καλλιτεχνικού προγράμματος -Συνεντεύξεις με εργαζομένους και πρόσωπα-κλειδιά	Πολιτιστικός
-Ενδυνάμωση πολιτισμού ως παράγοντα ανάπτυξης	-Έργα/ Επενδύσεις -Θέσεις εργασίας -Μορφωτικό επίπεδο κατοίκων κοινότητας	-Έρευνα σε τουρίστες/επισκέπτες/ντόπιους -Στατιστικά δημογραφικά στοιχεία	Πολιτιστικός Κοινωνικός Οικονομικός

	-Καλλιτεχνικές δραστηριότητες	-Δημοσιεύσεις αναφορές επίσημων φορέων -Media	
-Ενίσχυση ανταγωνιστικότητας πολιτιστικού τομέα περιοχής (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε./Δήμος/ Κοινότητα)	-Θέσεις απασχόλησης -Επενδύσεις - Μακροπρόθεσμες στρατηγικές -Βελτιώσεις στις υποδομές -Συνεργασία με κρατικούς φορείς	-Έρευνα σε τουρίστες/επισκέπτες/ντόπιους -Στατιστικά δημογραφικά στοιχεία -Δημοσιεύσεις αναφορές επίσημων φορέων -Media	Πολιτιστικός Κοινωνικός Οικονομικός
-Ενίσχυση διεθνούς χαρακτήρα/εξωστρέφειας -Διεθνής προσανατολισμός (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε./Δήμος/ Κοινότητα)	-Διεθνείς συνεργασίες Προσέλκυση/επικοινωνία με διεθνές κοινό -Συμμετοχή σε συνέδρια/ Διάλογος -Αύξηση τουριστικών ροών	-Στατιστικά στοιχεία -Ανάλυση Media -Έρευνες σε διεθνές κοινό -Στοιχεία/ δημοσιεύσεις από ημερίδες-συνέδρια	Πολιτιστικός Κοινωνικός Οικονομικός
-Δημιουργία τοπικών/εθνικών/διεθνών συνεργασιών και δικτύων (Φ.Α.Ε./Δήμος)	-Αριθμός γεγονότων -Αριθμός δικτύων -Αριθμός συνεργασιών	-Στατιστικά στοιχεία -Συνεντεύξεις με πρόσωπα κλειδιά του δήμου και του οργανισμού	Πολιτιστικός Κοινωνικός Οικονομικός
-Ενίσχυση παιδευτικού χαρακτήρα (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε./Δήμος/ Κοινότητα)	-Δράσεις (Διάρκεια, ύφος, κοινό) -Συμμετοχή κοινού -Ενίσχυση εργατικού δυναμικού	-Στατιστικά/ Απολογισμός οργανισμού -Έρευνες κοινού -Συνεντεύξεις με ντόπιους-επισκέπτες	Πολιτιστικός Κοινωνικός

-Ενίσχυση καλλιτεχνών/καλλιτεχνικής παραγωγής (Φεστιβάλ/Πολιτιστική πολιτική/Φ.Α.Ε./)	-Αριθμός συνεργατών	-Στατιστικά -Έρευνα με εργαζομένους	Πολιτιστικός Κοινωνικός
-Αντισυμβατικό βίωμα φεστιβαλικών χώρων -Πρωτοτυπία στις καλλιτεχνικές παραγωγές (Φ.Α.Ε.)	-Διεύρυνση χώρων διεξαγωγής δράσεων -Πρωτοτυπία παραστάσεων -Καινοτομίες/ νέα μέσα/ νέες τεχνολογίες/ πρακτικές	-Ανάλυση προγράμματος -Έρευνες με κατοίκους -Στατιστικά στοιχεία σχετικά με τους χώρους (πόσες, ποιες παραστάσεις σε ποιους χώρους, με ποια κριτήρια)	Πολιτιστικός Κοινωνικός
-Δημιουργία μοναδικής ταυτότητας για την κοινότητα υποδοχής (Φ.Α.Ε./Δήμος)	-Επίπεδα αυτοπεποίθησης/δεξιοτήτων κατοίκων -Ενεργή συμμετοχή στα γεγονότα -Δράσεις συνδεδεμένες με την τοπική ιστορία και κουλτούρα	-Έρευνα αντιλήψεων κατοίκων -Στατιστικά	Πολιτιστικός Κοινωνικός Οικονομικός
-Ενδυνάμωση της κοινότητας -Αίσθηση του «ανήκειν» -Εξάλειψη κοινωνικών διακρίσεων -Εμπλοκή/Συμμετοχή τοπικού κοινού -Κάμψη στερεοτύπων (Φ.Α.Ε./Δήμος/Κοινότητα)	-Συμμετοχή στον προγραμματισμό της διοργάνωσης -Κίνητρα/Ειδικά προνόμια -Στοχευμένες δράσεις -Καλλιέργεια επαφής με το γενικό κοινό -Εθελοντισμός	-Στατιστικά στοιχεία για τη σύσταση του πληθυσμού του κοινού -Έρευνα αντιλήψεων με ντόπιους κατοίκους	Κοινωνικός

	-Δημογραφικά χαρακτηριστικά του κοινού -Αντιλήψεις πολιτών		
--	---	--	--

Με βάση το πρότυπο, σχεδιάσαμε έναν οδηγό συνέντευξης και διενεργήσαμε συνεντεύξεις, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, με τον Δήμαρχο της Επιδαύρου, Αναστάσιο Χρόνη, την Υπεύθυνη Θεάτρου, Βαρβάρα Λαζαρίδου, τον αρχαιολόγο Υπεύθυνου του Θεάτρου της Παλαιάς Επιδαύρου, Βαγγέλη Καζολιά, την καλλιτεχνική διευθύντρια του Φ.Α.Ε., Κατερίνα Ευαγγελάτου και τον κ. Νίκο Λιακόπουλο, ιδιοκτήτη της ταβέρνας «ο Λεωνίδα». Πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν ήταν δυνατόν όλες οι ερωτήσεις να μπορούν να απαντηθούν από όλους τους συνεντευξιαζόμενους καθώς δεν είχαν όλοι τις ίδιες γνώσεις για τις πτυχές της σχέσης θεσμού και κοινότητας.

Τα συγκεκριμένα πρόσωπα θεωρούμε ότι αποτελούν σημαντικούς αντιπροσώπους των ομάδων ενδιαφέροντος της εργασίας και επιλέχθηκαν με σκοπό να διερευνηθούν οι απόψεις όσο το δυνατόν περισσότερων πλευρών. Εξετάζοντας τις οπτικές και τις απόψεις τους απέναντι στη σχέση κοινότητας-φεστιβάλ, μπορούμε να συλλέξουμε κάποια πρώτα στοιχεία αφενός σχετικά με τις επιδιώξεις τους και αφετέρου σχετικά με το πως προσλαμβάνουν τον αντίκτυπο του φεστιβάλ στην τοπική κοινωνία. Τα συγκεκριμένα πρόσωπα βρίσκονται σε διαρκή επαφή και διάλογο με τους κατοίκους της κοινότητας, και με βάση αυτό το κριτήριο και τον ρόλο τους επιλέχθηκαν ως κατάλληλα για το πρώτο στάδιο της έρευνας. Το δείγμα θα ήταν πιο ολοκληρωμένο εάν συμπεριλάμβανε συνεντεύξεις με ομάδες κατοίκων με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά, όπως ηλικία, φύλο, καταγωγή, μορφωτικό επίπεδο, επάγγελμα, βαθμό συμμετοχής στα πολιτιστικά δρώμενα της, κατά τα πρότυπα του ερωτηματολογίου του Matarasso (1997).

Φυσικά, παρατηρείται μια έλλειψη όσον αφορά τις ομάδες των κατοίκων που θα έπρεπε να ερωτηθούν για τους σκοπούς της εργασίας, ωστόσο αυτό δεν κατέστη δυνατό, λόγω αντικειμενικών περιορισμών που επιβλήθηκαν από τις συνθήκες της περιόδου λόγω της πολυεπίπεδης κρίσης που προέκυψε με το ξέσπασμα της πανδημίας. Το πλαίσιο των ερωτήσεων ήταν διερευνητικό, με σκοπό να κατανοηθούν: α) οι στόχοι και οι προσδοκίες των ιθυνόντων του θεσμού, του δήμου και των επιχειρηματιών της

περιοχής* βλ. ταβέρνα Λεωνίδας β) έμεσα οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές των μελών της κοινότητας.

Δεδομένων λοιπόν των περιορισμών της παρούσας εργασίας, τα συμπεράσματα και τα σημεία-κλειδιά των συνεντεύξεων αξιοποιούνται με σκοπό να αποτελέσουν τον οδηγό για μια ολοκληρωμένη αξιολόγηση, η οποία θα διακρίνεται σε στάδια, θα μπορεί να διεξαχθεί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, και θα συνδυάζει τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά δεδομένα. Η εργασία αποτελεί μια πρώτη σκιαγράφηση του πεδίου με απώτερο σκοπό να αναδείξει τα βασικά σημεία ενδιαφέροντος, που θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στη συνέχεια.

6. Πρόταση έρευνας αξιολόγησης-μέτρησης αντικτύπου Φ.Α.Ε.-Συμπεράσματα

Σκοπός του τελευταίου κεφαλαίου της εργασίας είναι να συνοψίσει τα βασικά ζητήματα, να εξάγει κάποια συμπεράσματα με βάση τη βιβλιογραφική επισκόπηση και τα ευρήματα της έρευνας και να προτείνει πως αυτά θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για το σχεδιασμό μιας ολοκληρωμένης αξιολόγησης.

Πριν την έκθεση και την ανάλυση των συμπερασμάτων πρέπει να αναφέρουμε ότι η διαδικασία ανάλυσης που ακολουθήθηκε σε αυτό το διερευνητικό στάδιο της αξιολόγησης ήταν «παραγωγική», δηλαδή σε μεγάλο βαθμό καθοδηγήθηκε από τη βιβλιογραφία, όπως εκτέθηκε στις σελ.41-61 παραπάνω, και τη θεωρία και η κωδικοποίηση έγινε με βάση αυτήν και τον πίνακα-πρότυπο που σχεδιάστηκε, ακολουθώντας το παράδειγμα αντίστοιχων μελετών προσαρμοσμένο στις ανάγκες και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν από την εργασία.¹² Η θεωρία λοιπόν, αξιοποιήθηκε ως έναυσμα για το σχεδιασμό της ποιοτικής έρευνας που ακολούθησε και την ανάλυση των αποτελεσμάτων της.

Παρα τα όποια μειονεκτήματα και δεσμεύσεις παρουσιάζει αυτή η διαδικασία ανάλυσης, σύμφωνα με την οποία οι θεματικές ανάλυσης των συμπερασμάτων, προέκυψαν σε μεγάλο βαθμό από τη βιβλιογραφία ήταν η πιο κατάλληλη ώστε να καταστεί εφικτή η κωδικοποίηση, η θεματική ανάλυση και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας. Πιθανώς αν η ανάλυση των συμπερασμάτων της έρευνας βασιζόταν περισσότερο στα στοιχεία των συνεντεύξεων αντιπαραθέτοντάς τα βέβαια με τα συμπεράσματα αντίστοιχων ερευνών, θα έδινε μεγαλύτερο περιθώριο ελευθερίας και συζήτησης πάνω σε αυτά, ωστόσο αυτό δεν κατέστη εφικτό κατά τον σχεδιασμό της έρευνας. Επιπλέον, αναγνωρίζεται το γεγονός ότι εξαιτίας του δομημένου θεωρητικού και εννοιολογικού πλαισίου που προϋπήρχε ενδέχεται να μη δόθηκε η απαραίτητη βαρύτητα σε νέες θεματικές, όπως προέκυψαν από τις συνεντεύξεις. Ωστόσο έγινε απόπειρα να αναδειχθούν νέα σημεία ενδιαφέροντος, καθώς παρατηρήθηκαν αρκετές αποκλίσεις μεταξύ των απόψεων των συνεντευξιαζόμενων και των συμπερασμάτων προηγούμενων ερευνών, τα οποία χρήζουν περαιτέρω μελέτης.

¹² <https://kaunas2022.eu/en/monitoring-and-evaluation/>

Αξίζει να σημειώσουμε ότι εντοπίστηκαν σημαντικές αποκλίσεις και μεταξύ των απόψεων των συνεντευξιαζόμενων σε διάφορα πεδία και ως ένα βαθμό αυτό ήταν αναμενόμενο, δεδομένης της υποκειμενικότητας που ενυπάρχει στην ποιοτική έρευνα. Αυτός είναι ένας από τους λόγους για τους οποίους καθίσταται και αναγκαία η αξιοποίηση μεικτής μεθοδολογικής προσέγγισης για τα επόμενα στάδια της αξιολόγησής, ώστε να εξαχθούν πιο έγκυρα και αξιόπιστα συμπεράσματα. Τα συμπεράσματα ταξινομήθηκαν σε συγκεκριμένες υπο-κατηγορίες. Έτσι είμαστε πλέον σε θέση να παρουσιάσουμε κάποια πρώτα στοιχεία σχετικά με τον κοινωνικό και πολιτιστικό αντίκτυπο του Φ.Α.Ε. στην κοινότητα της Επιδαύρου.

Διατρέχοντας την πορεία των Επιδαύριων από τα πρώτα χρόνια έως σήμερα ο θεσμός φαίνεται με μία πρώτη ματιά να έχει επιδράσει σημαντικά στην εξέλιξη της οικονομίας του τόπου και δευτερευόντως στη διαμόρφωση της σύγχρονης τοπικής ιστορίας και ταυτότητας της κοινότητας και πιο συγκεκριμένα στα δύο μεγάλα δημοτικά διαμερίσματα, της Παλαιάς Επιδαύρου και του Λυγουριού. Μια γενική διαπίστωση είναι ότι η συγκέντρωση της επιρροής εκεί σχετίζεται με τη γειτνίαση των περιοχών με τα θέατρα. Η επίδραση στην ταυτότητα των κατοίκων και του τόπου, στη σύγχρονη εποχή, εκφράζεται από τις συνεντεύξεις περισσότερο ως προσδοκία και επιδίωξη και λιγότερο ως πραγματικότητα. Παρατηρείται μια αντίθεση μεταξύ των όσων θα ήθελαν να δουν οι συνεντευξιαζόμενοι στην κοινότητα και των όσων πραγματικά συμβαίνουν. Βάσει της συγκεκριμένης παρατήρησης κρίνεται αναγκαία η διεξαγωγή αξιολόγησης προκειμένου να εντοπίσουμε τους λόγους που παρατηρείται αυτό το κενό ανάμεσα στις επιδιώξεις και στην πραγματικότητα. Αυτή η αντίφαση, εάν επαληθευτεί, θα μπορούσε να λειτουργήσει θετικά για τον οργανισμό και την κοινότητα ώστε να προσπαθήσουν να επενεξετάσουν το σχεδιασμό των δράσεων τους προκειμένου να επιτύχουν τον επιθυμητό αντίκτυπο στην κοινότητα.

Παράλληλα, φαίνεται να παρατηρείται επιρροή της διοργάνωσης και στις γειτονικές περιοχές, κυρίως όσον αφορά την οικονομία τους, καθώς ο κόσμος που καταφθάνει στον αργολικό τόπο είναι πολύς και δεν υπάρχει δυνατότητα εκ των πραγμάτων να φιλοξενηθούν όλοι στην Επίδαυρο. Επομένως οι γειτονικές περιοχές προετοιμάζονται ώστε να είναι σε θέση να υποδεχτούν το κοινό του φεστιβάλ. Σε ένα πρώτο επίπεδο λοιπόν το φεστιβάλ επηρεάζει άμεσα τις επαγγελματικές επιλογές των κατοίκων της κοινότητας και την οικονομία της, η οποία βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στον τουρισμό που καταφθάνει στον τόπο λόγω του φεστιβάλ. Ωστόσο, πρέπει να

επισημάνουμε ότι ο οικονομικός αντίκτυπος είναι άμεσα συνδεδεμένος με τον κοινωνικό καθώς επηρεάζεται η ποιότητα ζωής των ατόμων σε πολλούς τομείς. Η επιρροή αυτή βέβαια είναι δύσκολα μετρήσιμη.

Αυτό που προκύπτει από ένα καλό τουριστικό καλοκαίρι με ένα καλοκαίρι που δεν πήγε τόσο καλά είναι άμεσα συνδεδεμένο με το πρόγραμμα του Φεστιβάλ. Φέτος περιμένουμε 30 βραδιές στο μεγάλο και 14 στο μικρό θέατρο και ήδη τα ξενοδοχεία έχουν σχεδόν κλείσει. Υπάρχει μια πολύ μεγάλη κινητικότητα, η οποία οφείλεται στο Φεστιβάλ (Χρόνης).

Όσον αφορά την κοινωνική πλευρά ο θεσμός των Επιδαύριων φαίνεται να επηρέασε σημαντικά στο παρελθόν και επηρεάζει ίσως ακόμη την καθημερινότητα των κατοίκων της κοινότητας. Διαμόρφωσε νοοτροπίες, οδήγησε σε αναθεωρήσεις και έφερε τον απλό άνθρωπο, το «χωριάτη», όπως αποκαλούνταν στην αρχή σε επαφή με τις τέχνες και τον πολιτισμό, χωρίς αυτό βέβαια να σημαίνει ότι οι κάτοικοι δεν είχαν καμία πρότερη σχέση με τον πολιτισμό (Κυριάκη, 2021). Λειτουργήσε στην αρχή ως μια προσπάθεια προσέγγισης της παραδοσιακής κοινωνίας, οικονομικής ενίσχυσής της και παράλληλης πολιτισμικής ανάπτυξης. Οι θερινοί μήνες φαίνεται ακόμη και σήμερα να ανατρέπουν την καθημερινότητα και τη ρουτίνα των κατοίκων. Αυτό το στοιχείο πρέπει να διερευνηθεί πολύ περισσότερο, καθώς δεν είναι κάτι που προκύπτει απροβλημάτιστα από τις συνεντεύξεις. Πρέπει να μελετηθούν ποιες είναι εκείνες οι διαφοροποιήσεις που τα ίδια τα μέλη της κοινότητας αντιλαμβάνονται. Σε ποιο βαθμό μπορεί να αλλάζει η καθημερινότητά τους και με ποιο τρόπο αυτό συμβαίνει; Πως αισθάνονται οι ίδιοι μέσω της εμπλοκής τους με το θεσμό και ίσως ποιες επιλογές τους καθοδηγούνται από αυτόν; Πως ενισχύεται μέσω του Φ.Α.Ε., ο πολιτιστικός και κοινωνικός διάλογος με άλλες κοινωνικές ομάδες;

Οι διαφοροποιήσεις μπορούν να γίνουν πλήρως αντιληπτές αν σκεφτούμε ότι ο πολιτισμός και οι τέχνες δεν είναι στατικά μεγέθη. Δύνανται να δώσουν στην κοινωνία ένα μοναδικό κοινωνικοπολιτιστικό χρώμα. Μάλιστα αξίζει να σημειώσουμε ότι η επιρροή είναι αμφίδρομη καθώς από το φεστιβάλ δεν επηρεάζεται μόνο η τοπική κοινωνία αλλά επηρεάζει και τους επισκέπτες της ακόμα και τους ίδιους του ηθοποιούς και τους άμεσα εμπλεκόμενους με το φεστιβάλ που αναπτύσσουν σχέσεις και ενσωματώνονται ορισμένες φορές στην τοπική κοινωνία. Γι' αυτό το λόγο θα είχε ενδιαφέρον να μελετηθούν και οι δικές τους απόψεις απέναντι στην κοινότητα. Ωστόσο αυτή η αλληλεπίδραση δε φαίνεται να διέπεται από συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και

να στηρίζεται σε σταθερά θεμέλια. Αποτελεί περισσότερο ατομική προσπάθεια και πρωτοβουλία ορισμένων ατόμων που νιώθουν την ανάγκη να έρθουν σε επαφή και να κατανοήσουν καλύτερα τι σημαίνει το φεστιβάλ για τον τόπο και τι μπορεί να αποκομίσουν από την επαφή τους με τον πολιτισμό. Θα είχε ενδιαφέρον να εξετάσουμε ποια είναι τα κίνητρα που οδηγούν στην ανάπτυξη αυτών των σχέσεων, πως αυτές εξελίσσονται στο χρόνο και με ποιους τρόπους πιστεύουν οι κάτοικοι αλλά και οι ιθύνοντες του θεσμού και του δήμου ότι οι σχέσεις αυτές θα μπορούσαν να σταθεροποιηθούν επιτυγχάνοντας έτσι την ενεργότερη εμπλοκή της κοινότητας με το θεσμό καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Σε κάποιους ανθρώπους επιστρέφουμε κάθε φορά που πάμε, όπως π.χ. η οικογένεια του Λεωνίδα του Λιακόπουλου. Οι αρχαιοφύλακες, οι άνθρωποι που είναι εκεί, αλλά αυτοί είναι προσωπικοί δεσμοί που εξελίσσονται επειδή είμαστε εκεί και επιστρέφουμε και οι άνθρωποι αυτοί εκτιμούν το έργο μας και τη συνεισφορά μας στο ότι πολύς κόσμος επισκέπτεται τον τόπο τους επειδή εμείς δημιουργούμε εκεί. Αυτό μπορεί κανείς να το δει αλλά είναι προσωπικοί δεσμοί περισσότερο (Ευαγγελάτου).

Επιπλέον, μια παρατήρηση που επιβεβαιώνεται και από τις συνεντεύξεις είναι ότι δεν έχουν διενεργηθεί ως τώρα ολοκληρωμένες μελέτες αξιολόγησης αντικτύπου για τον τόπο της Επιδαύρου ενώ προβάλλεται από όλους τους συντευχιαζόμενους η ανάγκη να πραγματοποιηθούν. Δε μπορούμε να γνωρίζουμε τους λόγους που αυτό συμβαίνει. Ωστόσο αυτό που προκύπτει ως γενικότερη αντίληψη είναι ότι αν και υπάρχει η ανάγκη για έρευνα, οι θετικές επιπτώσεις του Φεστιβάλ στην κοινότητα προβάλλονται ως τόσο εμφανείς που συχνά δεν κρίνεται σκόπιμο να διερευνηθούν σε βάθος. Αυτή η αντίληψη μπορούμε να διαπιστώσουμε όμως ότι βασίζεται κυρίως σε μνήμες του παρελθόντος. Το φεστιβάλ θεωρείται πλέον από τους ντόπιους κεκτημένο δικαίωμα, το οποίο έχει αποδεδειγμένη συμβολή στην ανάπτυξη του τόπου, και δε νιώθουν πλέον την ανάγκη να προσπαθήσουν γι' αυτό και να εκμεταλλευτούν τις δυνατότητες που μπορεί να τους προσφέρει για περαιτέρω προσωπική αλλά και συλλογική ανάπτυξη.

Οι περισσότεροι φαίνεται να μιλούν για τα πρώτα χρόνια του φεστιβάλ και τον τρόπο με τον οποίο το αγκάλιασαν οι κάτοικοι, βασιζόμενοι σε ιστορικές αναφορές και προσωπικές αναμνήσεις, και πολύ λιγότερα έχουν να πουν για τη σημερινή εποχή. Πώς αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους στη σημερινή εποχή ως μέλη της κοινότητας της Επιδαύρου και πώς συνδέονται με το θεσμό; Πλέον, μιλούν για το φεστιβάλ μόνο με

οικονομικούς όρους. Εάν αυτό το στοιχείο επιβεβαιωθεί από την αξιολόγηση θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως μία αποτυχία στην επίτευξη των στόχων του οργανισμού και του δήμου καθώς σκοπός τους, εκτός από την οικονομική ενίσχυση του τόπου, είναι τα μέλη της κοινότητας να αντιλαμβάνονται τη σημασία της διοργάνωσης στην κοινωνική και πολιτιστική εξέλιξη της. Θα πρέπει να προσπαθήσουν να βρουν νέους τρόπους ώστε να ενισχύσουν την κοινωνική διάσταση του θεσμού και να εμπλέξουν περισσότερο τα μέλη της κοινότητας.

Ένα ακόμη συμπέρασμα, το οποίο ίσως και να είναι αυτονόητο σε μελέτες τέτοιου είδους, είναι ότι ανάλογα με τη θέση και το ρόλο του κάθε ατόμου στην κοινότητα παρατηρείται διαφορετική προσέγγιση και στάση απέναντι στο γεγονός καθώς αλλάζουν οι προσδοκίες και οι στόχοι του. Ωστόσο παρά τις αντιθέσεις, η γενικότερη αντίληψη είναι πως σήμερα οι περισσότεροι κάτοικοι της κοινότητας βλέπουν το φεστιβάλ ως παράγοντα οικονομικής ανάπτυξης και τείνουν να αγνοούν ή να μην αντιλαμβάνονται τα οφέλη που μπορεί να έχει σε άλλα πεδία της καθημερινότητάς τους. Ακόμα και αν κάναμε την παραδοχή ότι το φεστιβάλ έχει μόνο οικονομικό όφελος για την Επίδαυρο θα έπρεπε να εξετάσουμε με ποιους τρόπους οι κάτοικοι επιδιώκουν να επωφεληθούν από το θεσμό γιατί και σε αυτό το σημείο από τις συνεντεύξεις διαφαίνεται μια αδράνεια από την πλευρά της κοινότητας. Η εικόνα του τόπου, όσον αφορά τις επιχειρήσεις, φαίνεται να έχει μείνει στάσιμη τα τελευταία χρόνια και δεν παρουσιάζει σημάδια ανανέωσης και επαναπροσδιορισμού. Πρέπει να κατανοήσουμε αν αυτό οφείλεται σε αντικειμενικές δυσκολίες του τόπου ή στην παραίτηση των μελών της κοινότητας από νέες διεκδικήσεις.

Ξέρεις επωφελήθηκαν όλοι από το φεστιβάλ είτε άμεσα είτε έμμεσα. Μέχρι να περάσει αυτό στη συνείδηση όμως χρειάστηκε χρόνος πολύς. Ο βασικός λόγος που όλοι θέλανε το φεστιβάλ στην αρχή ήταν η οικονομική άνοδος. Όμως οι ηθοποιοί μένανε εδώ και κάνανε σχέσεις και αυτές οι σχέσεις και οι επαφές μας άλλαξαν και μας αλλάζουν ακόμα και σήμερα. Το θέατρο ήταν και είναι μία κότα που γεννάει χρυσά αυγά. Όλο το τοπίο της Επιδαύριας γης αλλάζει προς το θετικό. Τότε στην αρχή άλλαξε όλη η οικονομία και η φύση του χωριού (Λιακόπουλος).

Το φεστιβάλ το βλέπουν στην Επίδαυρο με όρους οικονομικούς. Δηλαδή πάντα το φεστιβάλ είχε παρουσία στην Επίδαυρο συγκεκριμένα Σαββατοκύριακα και φυσικά η τοπική κοινωνία ζει κυρίως από αυτό. Δεν είναι ένας χώρος που έχει τουριστικά αξιοθέατα άλλα, δεν είναι ένας χώρος, που ας πούμε έχει κάποιου άλλου είδους ανάπτυξη [...]. Η αλήθεια είναι ότι θα έπρεπε να δει κανείς πολύ μεγαλύτερη ανάπτυξη και σε ξενοδοχειακές μονάδες και σε εστιατόρια και σε μπαρ και σε άλλους τρόπους διασκέδασης και αναψυχής. Δεν υπάρχει ένα μουσείο των Επιδαυρίων. Είναι πολύ περίπλοκα ζητήματα αυτά γιατί μπαίνει κανείς και σε πολιτικά ζητήματα (Ευαγγελάτου).

Όσον αφορά το οικονομικό κομμάτι ήταν μεγάλη αλλαγή. Το θέατρο και το Φεστιβάλ άλλαξαν τον οικονομικό ρου της τοπικής ιστορίας. Έγιναν επιχειρήσεις και εγκαταστάσεις (Χρόνης).

6.1. Διαφύλαξη πολιτιστικής κληρονομιάς - Προώθηση σύγχρονου πολιτισμού

Αυτή η θεματική ενότητα συνδέεται τόσο με τους στόχους των πολιτιστικών εκδηλώσεων και των φεστιβάλ, όπως προέκυψαν από τη βιβλιογραφία όσο και με τους στρατηγικούς σκοπούς και στόχους που τέθηκαν ήδη από την ίδρυση της εταιρείας του Φεστιβάλ. Αυτός ο στόχος βέβαια μπορεί να χαρακτηριστεί πολύ ευρύς καθώς, λόγω των πολλαπλών παραγόντων που πρέπει να εξεταστούν, δεν μπορεί κανείς σαφώς να προσδιορίσει με ποιες ενέργειες και δράσεις θα μπορούσε ένας πολιτιστικός οργανισμός ή μια κοινότητα να συμβάλλει στην επίτευξη του.

Το βέβαιο είναι ότι για την αξιολόγηση αυτού του στόχου και του αντικτύπου του στην κοινότητα, δεν θα μπορούσαμε να αντλήσουμε στοιχεία μέσω συνεντεύξεων με τους κατοίκους, καθώς οι ίδιοι δεν έχουν τη δυνατότητα να αναλάβουν πρωτοβουλίες ώστε να συμβάλλουν στη διαφύλαξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτός ο στόχος ιδιαίτερα στην περίπτωση της Επιδαύρου έχει βαρύνουσα σημασία καθώς το φεστιβάλ καλείται να αποδώσει μια σύγχρονη ματιά στην προσέγγιση του αρχαίου δράματος στον τόπο που γεννήθηκε και αναπτύχθηκε. Έτσι λοιπόν, η πολιτιστική κληρονομιά πρέπει να βρίσκεται σε διαρκή διάλογο με το σύγχρονο πολιτισμό και τους αντιπροσώπους του. Αυτό το στοιχείο θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι συμβάλλει και στη διαμόρφωση της μοναδικής ταυτότητας του φεστιβάλ.

Η προσπάθεια προσέγγισης των σύγχρονων κοινωνικών ζητημάτων μέσα από την επανατοποθέτηση και τον αναστοχασμό πάνω στο αρχαίο δράμα και η υλοποίηση της προσπάθειας αυτής σε ένα μοναδικό αρχαιολογικό μνημείο καθιστά το φεστιβάλ μια ιδιότυπη περίπτωση μελέτης. Η επίτευξη των στόχων εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες και πρέπει να συνυπολογίσει πολλές παραμέτρους ώστε να υλοποιήσει αφενός το καλλιτεχνικό του όραμα και αφετέρου να αποκομίσει τα περισσότερα δυνατά οφέλη για την κοινότητα.

Οι κάτοικοι της Επιδαύρου, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, συνδέθηκαν με το θέατρο ως μνημείο από την αρχή και φαίνεται να ενδιαφέρονται για τη διατήρηση και

την προώθηση της προβολής του μνημείου αλλά ίσως να μην ενδιαφέρονται για τη σύγχρονη κληρονομιά. Ίσως να μην αντιλαμβάνονται ή ακόμη και να μη συμφωνούν επίσης με την προσπάθεια επαναστοχασμού στο αρχαίο δράμα και αξιοποίησης του αρχαίου θεάτρου με σκοπό την ανάδειξη και προώθηση της σύγχρονης κληρονομιάς. Γι' αυτή την προσπάθεια κάνει λόγο και η κ. Ευαγγελάτου κατά την παράθεση των στόχων της καλλιτεχνικής της διεύθυνσης, όπου αναφέρει ότι σκοπός είναι να καταρρίψει ορισμένες καθιερωμένες αντιλήψεις σχετικά με το αρχαίο δράμα και την πολιτιστική κληρονομιά. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας επιδιώκεται και η αντισυμβατική κατοίκηση του χώρου του θεάτρου και η επαναπροσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Παραδείγματα αντισυμβατικής κατοίκησης του θεάτρου τόσο της μικρής όσο και της μεγάλης Επιδαύρου είναι όπως αναφέρει η κ. Ευαγγελάτου είναι:

Περσι, είχαμε μία συναυλία, ένα ρεσιτάλ βιολιού του Λεωνίδα Καβάκου στη μεγάλη Επίδαυρο, πράγμα που δεν έχει ξαναγίνει και φέτος παρουσιάζουμε εκτός των άλλων δηλαδή εκτός των παραστάσεων, των μουσικών συναυλιών, των παραστάσεων χορού, παρουσιάζουμε στο θέατρο της μικρής Επιδαύρου και μια εικαστική εγκατάσταση από την εικαστικό Αιμιλία Παπαφίλιπου, η οποία φτιάχνει ένα έργο ειδικά για το μικρό θέατρο της αρχαία Επιδαύρου, το οποίο δεν είναι επισκέψιμο ως αρχαιολογικός χώρος κανονικά αλλά θα καταστεί επισκέψιμο συγκεκριμένες ώρες της ημέρας με τη συνεργασία με το ΥΠΠΟ ώστε οι άνθρωποι να επισκέπτονται το θέατρο και να βλέπουν και μέσα αυτό το έργο. Πέρσι εγκαινιάσαμε αυτή την κατοίκηση, όπως σας είπα τόσο με τον Καβάκο αλλά και με την έκθεση του ΝΕΟΝ στο Ηρώδειο, την έκθεση δηλαδή γλυπτικών έργων του Διονύση Καβαλιεράτου.

Σημειώνει επίσης πως το κοινό είναι πολύ διαφορετικό και ανάλογο με τις προσδοκίες του επιθυμεί να δει διαφορετικά πράγματα. Υπάρχουν εκείνοι που στην Επίδαυρο δε θέλουν να βλέπουν τίποτα, προτιμούν το θέατρο άδειο, υπάρχουν εκείνοι που δε θέλουν να βλέπουν κανένα στοιχείο νεωτερικότητας στο αρχαίο δράμα και εκείνοι που θέλουν πολλές φορές να δουν πόσο σύγχρονο μπορεί να αποδειχθεί το αρχαίο δράμα αν αξιοποιηθεί ως μέσο σχολιασμού των σύγχρονων κοινωνικών ζητημάτων. Το βέβαιο είναι ότι δε γίνεται όλοι να συμφωνούν.

Η Επίδαυρος είναι ένας αρχαιολογικός χώρος, έναν αρχαιολογικό χώρο παραλαμβάνουμε και πρέπει να μετατραπεί σε χώρο εκδηλώσεων κάτι που δεν είναι τόσο απλό όσο ακούγεται, πρέπει να στηθούν οι υποδομές για να είναι κατάλληλος ο χώρος για τις εκδηλώσεις κάτι που θέλει μεγάλο συντονισμό και οργάνωση. Ο χώρος μετατρέπεται σε χώρο εκδηλώσεων και μετά επιστρέφει στην

πρότερη μορφή του και πρέπει πάντα να διαφυλλάσσεται. Η καλύτερη στιγμή του θεάτρου είναι όταν είναι άδειο. Μιλάει το θέατρο και λέει πολλά (Λαζαρίδου).

Κατανοούμε λοιπόν, πως είναι σαφές ότι στο πλαίσιο της διοργάνωσης η διατήρηση τόσο της καλής κατάστασης όσο και του ύφους του αρχαιολογικού μνημείου αποτελεί βασική προτεραιότητα του οργανισμού, η οποία ως ένα βαθμό είναι επιβεβλημένη και από το ΚΑΣ. Άλλωστε, όπως αναφέραμε και παραπάνω, έχουν δημιουργηθεί αρκετές διενέξεις σχετικά με τον τρόπο που θα κατορθώσει ο εκάστοτε καλλιτεχνικός διευθυντής να ισορροπήσει ανάμεσα στην υλοποίηση του οράματός του και στη διαφύλαξη του μνημείου. Το αρχαίο θέατρο αξιοποιείται από τη διοργάνωση ως η πιο κατάλληλη δίοδος για να δοθεί βήμα στην σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία συνδεόντας τη με την παράδοση και την ιστορία του τόπου. Καταλαβαίνουμε λοιπόν, την πολυπλοκότητα των παραγόντων που πρέπει να συνυπολογιστούν ώστε αυτό να γίνει με το σωστό τρόπο και τις λεπτές ισορροπίες που πρέπει να τηρηθούν.

Ο ρόλος της τοπικής κοινωνίας σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να είναι πολύ σημαντικός, καθώς όπως είδαμε και παραπάνω, κάποιες φορές διεκδικεί να έχει λόγο στις αποφάσεις που λαμβάνονται για το μνημείο. Ωστόσο σχετικά με αυτό βασιζόμαστε αποκλειστικά σε αναφορές του παρελθόντος ενώ θα πρέπει να εξετάσουμε ποια είναι η στάση των κατοίκων σήμερα απέναντι στο διάλογο πολιτιστικής και σύγχρονης κληρονομιάς.

Επιπλέον, κάτι ακόμη που προέκυψε είναι η αντίθεση που μπορεί να ενυπάρχει στις αντιλήψεις του κοινού και των ντόπιων σχετικά με την «αξία» της πολιτιστικής κληρονομιάς και του σύγχρονου πολιτισμού. Όπως φάνηκε από τις συνεντεύξεις, μέσω των οποίων βέβαια μπορούμε να εξετάσουμε τις αντιλήψεις των κατοίκων μέσα από τα μάτια των ερωτώμενων, μεγάλο μέρος των πολιτών φαίνονται να νιώθουν περηφάνια που στην περιοχή τους υπάρχει το αρχαίο θέατρο, ένα από τα καλύτερα του κόσμου, όπως λένε, αλλά αδιαφορούν για τα δρώμενα που οργανώνονται από το φεστιβάλ στο χώρο του θεάτρου.

6.2. Ενδυνάμωση πολιτισμού ως παράγοντα ανάπτυξης - Ενίσχυση ανταγωνιστικότητας πολιτιστικού τομέα περιοχής

Όπως προέκυψε από τις συνεντεύξεις είναι βέβαιο ότι τόσο από την πλευρά των τοπικών αρχών όσο και από την πλευρά του Φ.Α.Ε. δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον

πολιτισμό ως παράγοντα ανάπτυξης του τόπου και ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητάς του απέναντι σε άλλες περιοχές. Αυτό μπορεί να έχει άμεσες συνέπειες για τα μέλη της τοπικής κοινωνίας καθώς λόγω της αξιοποίησης του πολιτισμού για την ανάπτυξη του τόπου, οι ίδιοι μπορεί να δουν την καθημερινότητά τους να μεταβάλλεται. Αυτή η κατεύθυνση συνάδει με την γενικότερη αξιοποίηση του πολιτισμού στο πλαίσιο των στρατηγικών του place branding, όπως αναδείχθηκε και από τη βιβλιογραφία. Η ανάπτυξη αυτή φαίνεται να εντοπίζεται σε πολλά πεδία όπως το οικονομικό, το κοινωνικό και το πολιτιστικό.

Όσον αφορά το οικονομικό κομμάτι ήταν μεγάλη αλλαγή. Το θέατρο και το Φεστιβάλ άλλαξαν τον οικονομικό ρου της τοπικής ιστορίας. Έγιναν επιχειρήσεις και εγκαταστάσεις. Αν πάμε και ακόμη πιο παλιά μπήκαν τα μάνια μέσα στο σπίτι. Απλά πράγματα καθημερινά κοινωνικά. Φτιάχτηκαν μάνια κυρίως γιατί δεν υπήρχαν και μετά φτιάχτηκαν και μερικά ξενοδοχεία. Υπάρχει μια άνθηση κοινωνική και οικονομική, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με το θέατρο και το Φεστιβάλ και εμείς ακόμα και σήμερα και σήμερα το βλέπουμε αυτό. Δηλαδή αυτό που προκύπτει από ένα καλό τουριστικό καλοκαίρι με ένα καλοκαίρι που δεν πήγε τόσο καλά είναι άμεσα συνδεδεμένο με το πρόγραμμα του Φεστιβάλ.

Θεωρώ ότι η Επίδαυρος είναι αλληλένδετη με το πολιτιστικό απόθεμα που έχει. Νομίζω ότι δεν έχουμε εκμεταλλευτεί όσο θα έπρεπε το κομμάτι του πολιτισμού και του κόσμου που έρχεται εδώ. Το μέρος αποκτά μια ιδιαίτερη κίνηση το καλοκαίρι. Αλλάζει η καρδιά της κοινωνίας. Το φεστιβάλ φέρνει μια ποικιλία στον τρόπο σκέψης και οδηγεί σε νέες πρωτοβουλίες (Χρόνης).

Είναι φανερό λοιπόν ότι ο πολιτισμός είναι άμεσα συνδεδεμένος με την ανάπτυξη του τόπου και σε πολύ μεγάλο βαθμό ο πολιτισμός για την Επίδαυρο, τουλάχιστον έως σήμερα, είναι μία έννοια που ταυτίζεται με το φεστιβάλ και το μνημείο του αρχαίου θεάτρου.

Τα νέα παιδιά, δεν ενδιαφέρονται να αναπτύξουν σχέσεις με το φεστιβάλ και τους ανθρώπους του. Δεν τους νοιάζει κάτι παραπάνω πέρα από το να εκμεταλλευτούν το φεστιβάλ οικονομικά. Πολλές φορές μπορεί να τους ρωτήσεις τι παράσταση έχει απόψε, να είναι το χωριό γεμάτο με αφίσες και να σου πουν δε ξέρω. Δεν είναι πλέον δεδομένο τι ενδιαφέρον. Είναι μόνο από λίγους. Κάποτε ακόμα και αναγκαστικά για να προσεγγίσουμε τους επισκέπτες διαβάσαμε κάτι για την παράσταση, μαθαίναμε, έστω για να έχουμε κάτι να πούμε και μετά τη βλέπαμε και μας άρεσε. Τώρα δεν υπάρχει αυτό (Λιακόπουλος).

Φαίνεται να υπάρχει μία απογοήτευση σχετικά με την πορεία του θεσμού στην περιοχή, σα να φθίνει σταδιακά η επίδραση του και οι κάτοικοι να το αντιμετωπίζουν απλά ως όχημα οικονομικής ανάπτυξης. Σε αυτό το πλαίσιο θα έπρεπε να εξετάσουμε περισσότερο ποιες δράσεις έχουν πραγματοποιηθεί ώστε ο πολιτισμός και η δυναμική

του φεστιβάλ να αξιοποιηθούν για την ανάπτυξη του τόπου, ποια είναι τα μελλοντικά σχέδια τόσο του δήμου όσο και του θεσμού αλλά και ποιος είναι ο ρόλος που οι πολίτες μπορούν να αναλάβουν σε όλη αυτή την προσπάθεια.

6.3. Ενίσχυση διεθνούς χαρακτήρα/εξωστρέφειας - Διεθνής προσανατολισμός

Η Επίδαυρος αποτελεί έναν τόπο, ο οποίος είναι αναγνωρίσιμος διεθνώς. Σε αυτό συνέβαλε αρχικά η ιστορία της, η οποία είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ελληνική επανάσταση, έπειτα η ανακάλυψη του αρχαίου θεάτρου και τέλος η έναρξη και η καθιέρωση των Επιδαύριων στο χώρο του θεάτρου. Επομένως δεν μπορεί κάποιος να αμφισβητήσει ότι η Επίδαυρος αποτελεί ένα ισχυρό brand name για το διεθνή πολιτιστικό τομέα.

Ωστόσο η εργασία εκτός από την εξέταση του διεθνούς χαρακτήρα του τόπου, επεδίωκε να μελετήσει ποιες ενέργειες γίνονται ώστε αυτό το πλεονέκτημα να αξιοποιηθεί κατάλληλα, να ενισχυθεί και να συμβάλλει στην περαιτέρω ανάπτυξη του και πως επηρεάζει τους κατοίκους της κοινότητας. Η εξωστρέφεια του τόπου φαίνεται να εξαργυρώνεται στον οικονομικό τομέα, μέσω των επισκεπτών που φτάνουν στον τόπο, ενώ παράλληλα αξιοποιείται ώστε να διαμορφωθεί η σύγχρονη ταυτότητα του τόπου και να προωθηθεί η εικόνα του, μέσω των δράσεων που διοργανώνονται και προωθούνται τόσο από τα μέσα όσο και από στόμα σε στόμα στο ευρύ κοινό.

Η Επίδαυρος από μόνη της έχει ένα σκληρό Brand name, την πουλάνε ακόμα και πολλά γειτονικά μέρη, όπως για παράδειγμα είναι το Ναύπλιο. Πατάμε λοιπόν σε εύκολη βάρκα για να μπορούμε να φύγουμε από το λιμάνι (Χρόνης).

Αλλωστε όπως έχει επισημανθεί και στη βιβλιογραφία οι πιο μικρές κοινότητες αξιοποιούν τα φεστιβάλ για να βγουν στην επιφάνεια και να μπορέσουν να αποκομίσουν πολύ περισσότερα οφέλη από εκείνα που θα είχαν χωρίς τις πολιτιστικές διοργανώσεις (Alves, Campón & Ferreira, 2010).

Από εκεί και πέρα θέλει πολύ μεγάλη προσπάθεια να αναδεικνύεις κάθε φορά και να ακούγεται κάθε φορά σε διαφορετικές ομάδες. Π.χ. , η στροφή που έχουμε αυτή τη στιγμή είναι να ανδείξουμε άλλα πράγματα της Επιδαύρου. Το πιο απλό λέω. Η Επίδαυρος δεν ήταν το θέατρο στην αρχαιότητα. Η Επίδαυρος ήταν το Ασκληπιείο και το θέατρο ήταν ένα κομμάτι αυτού. Άρα τι συζητάμε; Ήταν το ιατρικό κέντρο της εποχής και εκεί πατάμε τώρα, εκεί συζητάμε, εκεί προσπαθούμε να βγούμε προς τα έξω και να αναδείξουμε αυτό το κομμάτι και σιγά σιγά να μπούμε και σε μια άλλη τροχιά. Το θέατρο ναι μεν είναι ένας χώρος

που είναι γνωστός αλλά από πίσω του κρύβει και μια ιστορία. Και επίσημα έχουμε ιδρύσει το δίκτυο των Ασκληπιείων, στο οποίο είναι τρεις δήμοι από την Ελλάδα, ο δήμος Επιδαύρου, ο δήμος Τρικαίων και ο δήμος Κω, παραμερίσαμε τις όποιες έριδες είχαμε για το που γεννήθηκε και μεγάλωσε ο Ασκληπιός και που είχε το καλύτερο κέντρο και προχωράμε ένα βήμα παραπέρα. Σύντομα θα γίνει πρόσκληση στη Ρώμη, στον Τάραντα και στην Αθήνα που είχαν και αυτοί μεγάλα Ασκληπιεία και σιγά σιγά θα πάμε σε όλη τη Μεσόγειο για να συνδέσουμε όλες αυτές τις περιοχές με την ιατρική και με τον τρόπο θεραπείας του Ασκληπιείου. Ωστόσο αυτό που κυριαρχεί είναι το Ασκληπιείο της Επιδαύρου και αυτό είναι μια κοινή διαπίστωση (Χρόνης).

Το ζητούμενο λοιπόν σήμερα για την τοπική αυτοδιοίκηση είναι αφού η Επίδαυρος έχει καθιερωθεί στη συνείδηση των ατόμων ως ένα μέρος με πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα, να βασιστεί σε αυτό ώστε να μπορέσει να προωθήσει και άλλες πτυχές της. Κατανοούμε λοιπόν πόσο σημαντικό ρόλο έχει διαδραματίσει το φεστιβάλ σε αυτό. Δημιούργησε το πρόσφορο έδαφος, ώστε να χτιστεί και να προωθηθεί μια εικόνα, η οποία συγκέντρωσε το διεθνές ενδιαφέρον στον τόπο. Από αυτό το σημείο και έπειτα άνοιξαν οι δρόμοι ώστε να γίνουν ενέργειες που μπορούν να αποφέρουν περισσότερα οφέλη για τον τόπο.

Γίνεται προσπάθεια από την τοπική κοινότητα λοιπόν να δημιουργήσει δίκτυα για να αυξήσει τη διεθνή της επιρροή, είτε αυτά έχουν σχέση με τον πολιτισμό είτε όχι είναι βέβαιο ότι αντλούν τη δυναμική τους από εκεί. Είναι βέβαιο ότι οι ισχυροί διαπροσωπικοί δεσμοί και η διάθεση για αλλαγή και ανάπτυξη που χαρακτηρίζουν τα δίκτυα μπορούν να αποφέρουν πολλαπλά οφέλη στην κοινότητα υποδοχής. Μία άλλη δράση, εκτός από τη δημιουργία του Δικτύου Ασκληπιείων που ήδη αναφέρθηκε, η οποία ξεκίνησε σχεδόν παράλληλα με την έναρξη των παραστάσεων στο μικρό θέατρο της Επιδαύρου, καθιερώθηκε και έγινε θεσμός είναι η Αγροτουριστική έκθεση της Επιδαύρου, η οποία διαρκεί όσο και το φεστιβάλ τους θερινούς μήνες.

Σκοπός αυτού του θεσμού είναι να αξιοποιηθεί ως αναπτυξιακό εργαλείο για την περιοχή, προβάλλοντας τα αγροτικά προϊόντα της. Έτσι ακόμα και τα άτομα που φαινομενικά δεν έχουν κάποια άλλη σχέση με το φεστιβάλ, έμμεσα λόγω της διοργάνωσης του έχουν τη δυνατότητα να προωθήσουν τη δουλειά τους και να έρθουν σε επαφή με το κοινό του φεστιβάλ. Έτσι ωφελούνται κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά μέσω των νέων επαφών. Επιπλέον, σήμερα γίνονται προσπάθειες ενσωμάτωσης και άλλων περιοχών στην έκθεση με απώτερο σκοπό να προωθηθεί η εικόνα ολόκληρου του αργολικού τόπου και να ενισχυθεί η επαφή του ακόμα και με το διεθνές κοινό. Κατανοούμε λοιπόν, ότι λόγω της διεθνούς φήμης που έχει εξασφαλίσει

ο τόπος από το φεστιβάλ είναι πλέον σε θέση να προωθήσει και τις άλλες πτυχές του. Πώς όμως οι κάτοικοι το αντιλαμβάνονται αυτό;

Η μόνη εκδήλωση του δήμου που έχει άμεση σχέση με το Φεστιβάλ είναι ο Αγροτουρισμός Επιδαύρου, ξεκίνησε παράλληλα με το Φεστιβάλ στη μικρή Επίδαυρο, το μουσικό Ιούλιο που έλεγαν τότε, την εποχή του αείμνηστου Λπαμπράκη, το 1998, ήταν η πρώτη χρονιά. Ήταν ουσιαστικά μία προέκταση του θεάτρου γιατί γινόταν σε χώρο που γειτνιάζε με το θέατρο, με το μικρό θέατρο της Επιδαύρου. Πρίν και μετά την παράσταση μπορούσε ο κόσμος να περάσει να δει τα προϊόντα της Επιδαύριας γης από μικρές επιχειρήσεις ή οικοτεχνίες και αυτό προσπαθούμε να το συνεχίσουμε και τώρα, γίνεται κάθε χρόνο. Αυτή είναι ουσιαστικά η μόνη αλληλεπίδραση επίσημη των εκδηλώσεων, όμως η κουλτούρα έχει περάσει και σε μας (Χρόνης).

Από την πλευρά του φεστιβάλ παρατηρείται επίσης προσπάθεια η Επίδαυρος να προβάλλεται διαρκώς στο διεθνές περιβάλλον. Εντάσσοντας στο πρόγραμμά του ξένες παραγωγές και προσελκύοντας διεθνές κοινό, υπογραμμίζεται η σημαντική θέση που κατέχει για τον οργανισμό η Επίδαυρος. Ο σκοπός τους είναι διττός. Αρχικά, επιδιώκουν να καλλιεργήσουν μια νοοτροπία «ανοιχτότητας» στο τοπικό κοινό της Επιδαύρου. Από την άλλη το διεθνές κοινό μαθαίνει για τον τόπο, μιλά γι' αυτόν. Παρατηρείται η πιαθνότητα για μια σχέση αμοιβαίας ωφέλειας μεταξύ της τοπικής κοινωνίας και του διεθνούς κοινού, η οποία θα πρέπει να αναλυθεί ώστε να κατανοήσουμε ποια είναι τα χαρακτηριστικά της.

Είναι στόχος μας το διεθνές κοινό. Καλούμε ξένους σκηνοθέτες να φτιάξουν νέες δημιουργίες. Φέτος έχουμε μια παγκόσμια πρεμιέρα στην Επίδαυρο, γεγονός τεράστιας πολιτιστικής σημασίας σε παγκόσμιο επίπεδο, γιατί ο σπουδαίος Τόμας Οστερμάγιερ θα κάνει ένα νέα έργο για τον Οιδίποδα. Δηλαδή η Maja Zade, η συγγραφέας, γράφει νέο έργο και το παρουσιάζει στην Επίδαυρο. Ο Οστερμαγιερ ασχολείται πρώτη φορά με το αρχαίο δράμα και κάνει παγκόσμια πρεμιέρα στην Επίδαυρο με μια παράσταση που μετά θα παιχτεί και στο εξωτερικό. Αυτά τα πράγματα βάζουν το φεστιβάλ Επιδαύρου σε τροχιά παγκόσμια και είναι πάρα πολύ σημαντικό να συνεχίσει ο διάλογος με τη ξένη καλλιτεχνική κοινότητα και να μη βλέπουμε μόνο ελληνικές παραστάσεις στην Επίδαυρο, τόσο στη μικρή, όσο και στη μεγάλη. Ο κόσμος έχει ανάγκη από νέες οπτικές, είτε προέρχονται από την Ελλάδα, είτε από το εξωτερικό. Δε θέλω να φανεί ότι μόνο οι ξένοι κάνουν καλά πράγματα (Ευαγγελάτου).

6.4. Ενίσχυση παιδευτικού χαρακτήρα

Σχετικά με τον παιδευτικό χαρακτήρα του φεστιβάλ δεν έχουμε συγκεκριμένα στοιχεία, ούτε εξήχθηκαν σημαντικά συμπεράσματα από τις συνεντεύξεις, παρά τις ερωτήσεις που τέθηκαν και παρα το γεγονός ότι αποτελεί έναν στόχο που εντάσσεται

στις βασικές προτεραιότητες του θεσμού. Θα λέγαμε ότι τουλάχιστον έως σήμερα δεν παρατηρείται κάποια σημαντική προσπάθεια σχετικά με την εκπαιδευτική δράση του φεστιβάλ, συγκεκριμένα στην Επίδαυρο, παρα μόνο κάποιες μεμονωμένες προσπάθειες, οι οποίες δεν είχαν ιδιαίτερη επιτυχία. Ωστόσο δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τη σημασία που είχε η ίδρυση του «Λυκείου Επιδαύρου» για την κοινότητα και άλλα θερινά εκπαιδευτικά σεμινάρια που διοργανώνονται στον τόπο. Φαίνεται όμως πως οι πολίτες της Επιδαύρου αγνοούν αυτές τις δράσεις είτε γιατί δεν τους αφορούν άμεσα είτε γιατί δεν προωθούνται προς την κοινότητα με τρόπο τέτοιο ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον τους. Απεύθυνονται περισσότερο σε ξένους επισκέπτες και σε άτομα που ήδη εμπλέκονται με τον πολιτισμό και όχι στα μέλη της κοινότητας,

Αξίζει να αναφέρουμε ως ένα ενδεικτικό παράδειγμα μελλοντικής δράσης, πως ο κ.Καζολιάς είπε ότι *«Υπάρχει ανάγκη για τη δημιουργία ενός σταθερού εκπαιδευτικού θεσμού, ο οποίος θα απευθύνεται στην κοινότητα, θα διδάσκει τους κατοίκους, θα τους φέρνει σε επαφή με διάφορες μορφές τέχνης και έπειτα θα τους δίνει την ευκαιρία να προβάλλουν τις δράσεις τους»*. Κατά τη γνώμη του μια τέτοια δράση θα συνέβαλε ώστε οι κάτοικοι να αντιληφθούν τις επιδράσεις του πολιτισμού ευρύτερα, του φεστιβάλ αλλά και της πολιτιστικής ιστορίας του τόπου, να δεθούν ακόμη περισσότερο με αυτό αυτό και να συμβάλλουν ουσιαστικά στην εξέλιξή του. Έτσι θα δημιουργηθεί η υπεραξία για τον τόπο. Η άποψη αυτή του κ. Καζολιά βασίστηκε σε ορισμένες δραστηριότητες που έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα και αποδεικνύουν ότι όταν μια δράση, όπως μπορεί να είναι μια ερασιτεχνική παράσταση, διοργανώνεται από μέλη της κοινότητας, και οι υπόλοιποι πολίτες που είναι ανενεργοί αφυπνίζονται και κινητοποιούνται ώστε να την παρακολουθήσουν, έχουν ένα παραπάνω ενδιαφέρον.

Μέσα από αυτήν την σκέψη κατανοούμε ότι ίσως υπάρχει ανάγκη για εμπλοκή και συμμετοχή της κοινότητας στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου και θα έπρεπε να εξεταστούν εκτενέστερα οι κινήσεις που γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση, ώστε να συνεχιστεί και στη νέα γενιά των κατοίκων η αγάπη για το θεσμό και να συνεισφέρουν με τις δικές του ιδέες και την ενέργειά τους στην εξέλιξή του. Για να επιτευχθεί όμως αυτό είναι απαραίτητη η καθιέρωση θεσμών με διάρκεια στο χρόνο.

5.5. Ενδυνάμωση της κοινότητας - Αίσθηση του «ανήκειν» - Εξάλειψη κοινωνικών διακρίσεων - Εμπλοκή - Συμμετοχή τοπικού κοινού - Δημιουργία μοναδικής ταυτότητας για την πόλη υποδοχής

Όσον αφορά τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των κατοίκων της κοινότητας της Επιδαύρου οι απόψεις των συνεντευξιαζόμενων σε ορισμένα σημεία ήταν εκ διαμέτρου αντίθετες. Το βέβαιο είναι ότι οι οποιοσδήποτε απόψεις εκφράστηκαν αποτελούν διαμεσολαβημένες ερμηνείες των αντιλήψεων και των στάσεων των κατοίκων, καθώς δεν είχαμε τη δυνατότητα να απευθυνθούμε σε αυτούς ώστε να μπορέσουμε να εξάγουμε κάποια σχετικά ασφαλή συμπεράσματα. Οι αντιθέσεις σχετίζονται φυσικά με τη διαφορετική οπτική που ο καθένας αντιλαμβάνεται την περιρρέουσα ατμόσφαιρα αλλά και με τη ματιά του απέναντι στα γεγονότα.

Τα οφέλη από την εμπλοκή της κοινότητας είναι μεγάλα κυρίως πολιτιστικά αλλά και οικονομικά. Αυτό που γίνεται ως προσπάθεια είναι να έχουμε μία άποψη. Υπάρχουν προνόμια για τους ντόπιους, τα οποία αφορούν κυρίως τα εισιτήρια που τους παρέχονται [...]. Είναι μια ανάγκη την οποία η τοπική κοινωνία μπορεί να την εξαργυρώσει πηγαίνοντας στο θέατρο, πολιτιστικά. Δίνει μια ανάσα και στον ίδιο το θεσμό γιατί συνεχίζει η τοπική κοινωνία να τον αγκαλιάζει. Όμως έχουμε και παρέμβαση σε άλλα σημεία, όπως στους καθαρισμούς, στα παρκινγκ, στη βοήθεια που μπορεί να χρειαστεί για να φωτίσουμε ένα σημείο, στη βοήθεια που μπορεί να χρειαστεί και το Φεστιβάλ το ίδιο για συγκεκριμένα πράγματα. Σε αυτές τις προσπάθειες πολλές φορές μπορεί να συμμετέχουν και οι ντόπιοι, όπως για παράδειγμα έγινε φέτος με τον καθαρισμό μερικών σημείων των χωριών.

Πέρσι ας πούμε ήταν μια ιδιαίτερη χρονιά που εμείς ασχοληθήκαμε ως νέα δημοτική αρχή με το Φεστιβάλ και δυστυχώς έπεσε πάνω στην υγειονομική κρίση. Εκεί λοιπόν, είχαμε διασφαλίσει από τη μεριά μας ότι ήταν δυνατόν για να μη χαθεί το Φεστιβάλ, γιατί το Φεστιβάλ ήταν να χαθεί πέρσι και τελευταία στιγμή έγινε, όπως ας πούμε ήταν κάποιοι ψεκασμοί με υγειονομικό υλικό, ότι βασικά μας ζητήθηκε. Προσπαθούμε να μπούμε να βοηθήσουμε με όποιο τρόπο (Χρόνης).

Σύμφωνα με τα παραπάνω δίνεται η εντύπωση ότι υπάρχει μια πραγματική εμπλοκή της κοινότητας με το φεστιβάλ και είναι κάτι που οι κάτοικοι διεκδικούν.

Πλέον οι κάτοικοι έχουν χορτάσει. Δεν υπάρχει πλέον το αυθόρμητο, αυτό που θέλουν να διεκδικήσουν το δικαίωμα τους, που οι παππούδες τους έδωσαν τα κτήματα στο χώρο και έτσι αυτοί θα θέλουν να βλέπουν πρόβα. Αυτό πια δεν ισχύει. Ελάχιστοι είναι αυτοί που θέλουν να έρθουν να δουν παράσταση. [...]. Οι άνθρωποι πλέον δεν παρακινούνται να βγουν εύκολα από το σπίτι τους. [...]. Η κάθε παράσταση έχει το κοινό της. Μπορεί σε μία παράσταση να πάει λάθος κοινό. Το Εθνικό για παράδειγμα έχει συγκεκριμένο κοινό και ίσως να μην

ήταν ευχαριστημένο από την παράσταση του Μαρμαρινού και της Πατεράκη, θέλει κάτι πιο μαζικό.

Το πιο σημαντικό είναι να πούμε ότι δεν μπορείς να έχεις ένα θέατρο με 10000 ευχαριστημένους ανθρώπους ούτε ένα χωριό με την ίδια οπτική απέναντι σε ένα θεσμό. Όλα τα καταλαβαίνεις στο χειροκρότημα[...]. Ίσως βγάλω και εγώ η ίδια μία απογοήτευση. Εγώ θα ήθελα ο κόπος, ο χρόνος και το χρήμα που ξοδεύει κανείς να γεμίσει τη ψυχή του για πάντα, να είναι μια δυνατή εμπειρία που θα κρατήσει για πάντα.

Ακόμα ακούω κάποιους ανθρώπους να λένε ότι δε θα ξανάρθουν στην Επίδαυρο γιατί έχουν δει πολύ ωραία πράγματα και πλέον νιώθουν προδομένοι αλλά αυτό δε συμβαίνει γιατί η Επίδαυρος είναι εκεί και κάθε φορά δοκιμάζεται με νέα πράγματα.

Το γεγονός ότι φέτος η καλλιτεχνική διευθύντρια επέλεξε το αρχαίο θέατρο Επιδαύρου για να χαιρετήσει το κοινό του Φεστιβάλ και να ανακοινώσει το πρόγραμμά του, ενώ θα μπορούσε να το κάνει σε ένα κλειστό χώρο, κάτι δείχνει για την βαρύτητα του τόπου, το ίδιο και η αλλαγή του λογοτύπου. Κάτι δείχνει και για το πως θέλει να προσεγγίσει την κοινότητα του τόπου γιατί και η καλή συνεργασία με αυτή είναι κάτι πολύ σημαντικό (Λαζαρίδου).

Από την πλευρά της η κ. Ευαγγελάτου σημειώνει ότι: *«ότι μας ενδιαφέρει πολύ το φεστιβάλ να αγκαλιάζει ένα ευρύ φάσμα ηλικιακό και κοινωνικό, μας ενδιαφέρουν οι κοινότητες μας»* και γι' αυτό το λόγο προσπαθούν να ενσωματώνουν ειδικές ενότητες στο φεστιβάλ, οι οποίες να ανταποκρίνονται περισσότερο στα ενδιαφέροντα των νέων. Ωστόσο αυτές οι δράσεις υλοποιούνται κυρίως στου χώρους της Αθήνας και αν και η καλλιτεχνική διευθύντρια αναφέρει ότι δε θα έπρεπε να βλέπουμε το φεστιβάλ με στενούς όρους, καθώς πολλές από τις πρωτοποριακές δράσεις που λαμβάνουν χώρα στην Αθήνα και έχουν σκοπό να εμπλέξουν την κοινότητα και να την ενσωματώσουν στο φεστιβάλ αντλούν έμπνευση από την Επίδαυρο, από τις υπόλοιπες συνεντεύξεις φαίνεται ότι τα νεότερη μέλη της κοινότητας της Επιδαύρου δεν παρουσιάζουν το ίδιο ενδιαφέρον για το φεστιβάλ. Αυτό θα μπορούσε να συνδεθεί με την έλλειψη ειδικών θεματικών στις δράσεις που διοργανώνονται στον τόπο αλλά θα έπρεπε να διενεργηθούν συζητήσεις με ομάδες νέων κατοίκων ώστε να διαπιστώσουμε ποιοι πραγματικά μπορεί να είναι οι λόγοι. Παράδειγμα τέτοιων δράσεων είναι τα εργαστήρια στου πλαίσιο του Open Plan, δράση η οποία δεν γίνεται να επεκταθεί στην Επίδαυρο λόγω καιρού όπως αναφέρει η κ. Ευαγγελάτου.

Για παράδειγμα το εργαστήρι μόδας Morphes που ήταν μια σύγχρονη ματιά στο μύθο της Ιφιγένειας, όπου η Ιωάννα Κουρμπέλα, σχεδιάστρια μόδας επέλεξε 6 πρόσωπα που δεν είχαν πρότερη εμπειρία στη μόδα και έφτιαξαν μαζί ένα ρούχο από τη σύλληψη του μέχρι το τέλος. Αυτό είναι ένα από τα εργαστήρια που κάνουμε και μας ενδιαφέρει πολύ για την εμπλοκή της κοινότητας στο έργο μας καθ' όλη τη διάρκεια είχαμε εργαστήρι για εφήβους, εργαστήρι για επαγγελματίες

καλλιτέχνες, είχαμε τα radio plays. Όλα αυτά δείχνουν ότι ένας από τους στόχους μας είναι η κοινότητα σε μια ευρεία γκάμα ηλικιακή και κοινωνική να εμπλέκεται στο φεστιβάλ (Ευαγγελάτου).

Όπως διαπιστώνουμε το φεστιβάλ προσπαθεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση της κοινωνικοπολιτιστικής ταυτότητας της κοινότητας ωστόσο δεν φαίνεται η τοπική κοινότητα να ανταποκρίνεται στους στόχους του θεσμού, με κάποιες εξαιρέσεις βέβαια. Για να μπορέσουμε όμως να εντοπίσουμε τους λόγους αποστασιοποίησης των μελών της κοινότητας από το φεστιβάλ θα πρέπει να εξετάσουμε παραπάνω τόσο τις δράσεις του θεσμού όσο και τα κίνητρα των ατόμων.

Η επαφή με το θέατρο και το φεστιβάλ κάτι φέρνει, κάτι προσφέρει από πλευράς πολιτιστικής και κοινωνικής, όπως υποστηρίζουν οι συνεντευξιαζόμενοι, αλλά αυτό το κάτι πρέπει να προσδιοριστεί γιατί η ασάφεια του είναι ακριβώς αυτό που δημιουργεί τα κενά. Αυτό που φαίνεται να κυριαρχεί στις συνεντεύξεις ως απόδειξη της εμπλοκής της κοινότητας με το θεσμό είναι περισσότερο οι αναφορές στο παρελθόν και την ιστορία του τόπου και λιγότερο παραδείγματα από τη σημερινή καθημερινότητα των κατοίκων. Δεν μπορούμε όμως να αγνοήσουμε τη γενικότερη διατύπωση όλων, η οποία είναι ότι η Επίδαυρος και οι άνθρωποί της είναι σημαντικοί για το φεστιβάλ όπως και ο θεσμός για εκείνους. Ίσως ακόμα και η διαπίστωση ότι το ενδιαφέρον της κοινότητας φθίνει σταδιακά να αποτελούσε ένα μια σημαντική επισήμανση τόσο για το θεσμό όσο και για την κοινότητα, ώστε να επανασχεδιάσουν τις δράσεις τους και να κερδίσουν το χαμένο έδαφος. Πρέπει να καταβληθεί προσπάθεια από όλες τις πλευρές ώστε αυτή η σχέση να διατηρηθεί, να εξελιχθεί και να αποκτήσει νέα χαρακτηριστικά, τα οποία θα ανταποκρίνονται περισσότερο στις σημερινές ανάγκες.

Εκεί που φαίνεται η επίδραση του θεσμού περισσότερο είναι στο ότι πολλά παιδιά που βλέπανε παραστάσεις ζώντας στο Λυγουριό, αποφάσισαν να ασχοληθούν με την υποκριτική ή με τη σκηνοθεσία. Στο ότι οι άνθρωποι που ζουν στο Λυγουριό και την Παλιά Επίδαυρο, άσχετα με το επάγγελμα που ακολουθούν έχουν μια ιδιαίτερη αγάπη μεγάλη στο αρχαίο δράμα και στους ανθρώπους, τους καλλιτέχνες που επισκέπτονται ξανά την Επίδαυρο και ξανά και τους θεωρούν δικούς τους, αναπτύσσουν δεσμούς, όπως και εμείς αναπτύσσουμε δεσμούς με την τοπική κοινωνία (Ευαγγελάτου).

6.6. Αντισυμβατικό βίωμα φεστιβαλικών χώρων - Πρωτοτυπία στις καλλιτεχνικές παραγωγές - Ενίσχυση καλλιτεχνών/καλλιτεχνικής παραγωγής

Όσον αφορά το αντισυμβατικό βίωμα των φεστιβαλικών χώρων, που προωθείται από το θεσμό, φαίνεται ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια να γίνεται προσπάθεια ώστε να μεταφερθεί αυτή η τάση και στην Επίδαυρο.

Για παράδειγμα, φέτος στην Επίδαυρο διοργανώνεται η Πάροδος, που είναι ένα καινούργιο διακαλλιτεχνικό ερευνητικό πρόγραμμα που προσφέρει ένα residency στη μικρή Επίδαυρο 3 εβδομάδων για μία καλλιτεχνική ομάδα, το εξαγγείλαμε περσι αλλά λόγω covid δεν κατάφερε να υλοποιηθεί και φέτος μόλις ολοκληρώθηκε πριν από 2 μέρες η πρώτη μας παρουσίαση σε αυτή την πιλοτική του φάση που είναι για μας πολύ σημαντικό γιατί μπόρεσαν οι άνθρωποι αυτοί να δουλέψουν «in situ» και να αφουγκραστούν την ενέργεια αυτού του τόπου, την ενέργεια δηλαδή του μικρού θεάτρου της αρχαίας Επιδαύρου και νομίζω είναι ένα από τα πράγματα που δείχνουν πόσο μεγάλο βάρος δίνουμε και στο αρχαίο δράμα αλλά και στον τόπο επιτέλεσης των παραστάσεων (Ευαγγελάτου).

Αυτές οι ενέργειες έχουν κοινωνικό προσανατολισμό ωστόσο δεν υπάρχουν στοιχεία σχετικά με το πως γίνονται αντιληπτές και αποδεκτές από τους κατοίκους της κοινότητας ακόμη. Αν ως ένα βαθμό κατορθώνουν να αναζοφυρώσουν το ενδιαφέρον τους για το θεσμό και αν αλλάζουν την οπτική και την προσέγγιση τους απέναντι στο φεστιβάλ. Θα έπρεπε για παράδειγμα, να εξετάσουμε τις στάσεις και τις απόψεις τους απέναντι στις αποκαλούμενες ως «κλασικές» παραστάσεις και σε αυτές που προσπαθούν να εισαγάγουν νέα στοιχεία και να προωθήσουν μια νέα εικόνα και υπόσταση για τα θέατρα.

6.7. Συνεργασία κοινότητας-Φ.Α.Ε.

Όσον αφορά τη συνεργασία του Φ.Α.Ε. με την κοινότητα και τις τοπικές αρχές τις Επιδαύρου αυτή δε φαίνεται να εντοπίζεται σχεδόν σε κανένα πεδίο. Η επικοινωνία και η συνεργασία που υπάρχει μεταξύ των δύο πλευρών εστιάζει αποκλειστικά στην επίλυση πρακτικών ζητημάτων χωρίς όμως να έχει οραματικά στοιχεία που να αφορούν την τοπική κοινωνία και το πολιτιστικό πεδίο ευρύτερα. Θα έπρεπε λοιπόν, φυσικά να εξετάσουμε ποια είναι η άποψη τόσο των ιθυνόντων του δήμου και του φεστιβάλ όσο και της κοινότητας απέναντι στο ενδεχόμενο μιας ουσιαστικής συνεργασίας μεταξύ

των δύο πλευρών. Ποια οφέλη θα μπορούσε να έχει για την κοινότητα αλλά και ποιες δυσκολίες θα μπορούσε να παρουσιάσει ένα τέτοιο εγχείρημα. Επιπλέον, ιδιαίτερο ενδιαφέρον θα είχε να δούμε πως θα μπορούσε να συμβάλλει στην εξέλιξη του φεστιβάλ αλλά και της κοινότητας η δημιουργία ενός ΔΗΠΕΘΕ, το οποίο από ότι φαίνεται υπάρχει χρόνια ως ιδέα αλλά ως τώρα δεν έχει ακόμα βρεθεί το πρόσφορο έδαφος για τη δημιουργία του. Πως θα συμμετείχαν οι κάτοικοι σε ένα θεσμό που θα είχε άμεση σύνδεση με τον τόπο τους και ποιες διαφοροποιήσεις θα μπορούσαν να παρατηρηθούν ανάμεσα σε αυτή τη σχέση και τη σχέση με το φεστιβάλ.

Η συνεργασία ας πούμε τώρα που είναι καλή με το δήμαρχο. Για παράδειγμα υπήρξε συνεννόηση για το φωτισμό και το πάρκινγκ της Μικρής Επιδαύρου, που δεν είχε πάρκινγκ. Συνεργασία υπάρχει με τοπικές αρχαιολογικές αρχές για κάποια ζητήματα που προκύπτουν αλλά δεν είναι συνεργασίες που έχουν κάτι το οραματικό. Είναι θα έλεγα επίλυσης κάποιων προβλημάτων ξέρες που προκύπτουν πρακτικά. Δεν έχει ακόμα γίνει κάτι άλλο [...] Ως διευθύντρια μπορώ να πω λίγα πράγματα γιατί η συνεργασία είναι πολύ σύντομη, δηλαδή ξεκίνησε πέρσι, οπότε, δε μπορώ να μιλήσω αυτή τη στιγμή. Συζητούμε για πράγματα αλλά δεν μπορώ να πω αν θα γίνει κάτι και πως (Ευαγγελάτου).

Προσπαθούμε να μπούμε να βοηθήσουμε με όποιο τρόπο. Σε αυτό που δε στεκόμαστε ποτέ και μπορεί κάποιοι να το κατηγορούν ή να έχουν άλλη άποψη είναι το καλλιτεχνικό κομμάτι. Δηλαδή εμείς δε θα πούμε ποτέ γιατί βάλατε αυτή την παράσταση και δε βάλατε μια άλλη, δε θέλουμε να εμπλεκόμαστε. Δεν έχουμε τις γνώσεις αλλά και ούτε την απαιτούμενη οργάνωση για να το κάνουμε. Αυτό που ίσως καμιά φορά κάνουμε είναι να προτείνουμε να υπάρξει μια έξτρα παράσταση ή ένα έξτρα δρώμενο, το οποίο μπορεί να γίνει στο χώρο του Ασκληπιείου. Φαίνεται ότι όσες φορές έχουμε εμπλακεί σε τέτοιες περιπτώσεις είναι πάντα κάτι ποιοτικό και άρτια προετοιμασμένο και ποτέ δεν έχουμε πρόβλημα. Όμως σε αυτό το κομμάτι, προσπαθούμε να μην εμπλεκόμαστε και ο καθένας να κάνει τη δουλειά του.

Οι δικές μας πολιτιστικές δραστηριότητες κυρίως απευθύνονται στους ντόπιους και εννοούμε την Επίδαυρο και τις γύρω περιοχές, δεν είναι μεγάλου βεληνεκούς. Σε αυτό το κομμάτι μας καλύπτει το Φεστιβάλ και νομίζω ότι δε πρέπει να είναι η στόχευση μας να φτιαχτεί ένα δεύτερο Φεστιβάλ ή ένα παραφεστιβάλ, δε μπαίνουμε σε κόντρες με κανέναν και δε χρειάζεται αυτό. Δημιουργούμε , προσθέτουμε πάνω στο Φεστιβάλ και δημιουργούμε πιο ήπιας μορφής πολιτιστικά δρώμενα

Υπάρχουν εδώ φορείς, οι οποίοι είναι πολύ ενεργοί. Δυστυχώς δεν υπάρχει ένα ΔΗΠΕΘΕ, είμαστε ένας μικρός τόπος και δεν είχαμε και χώρο, πλέον με το πνευματικό κέντρο που γίνεται στο Λυγουριό έχει ανοίξει μια κουβέντα για να στεγάσει ένα ΔΗΠΕΘΕ Επιδαύρου. Εγώ θεωρώ ότι και μόνο το όνομα θα είναι κάτι το οποίο θα είναι πολύ σοβαρό ως προς τη λειτουργία του , όμως γίνονται κάποιες προσπάθειες και έχουμε και σχέσεις περισσότερες είτε με το Φεστιβάλ είτε με το Εθνικό, είτε με προγράμματα που κάνουν. Έρχονται εδώ κάποια ξένα πανεπιστήμια και κάνουν κάποια προγράμματα που έχουν να κάνουν με δραματολογία , κάποια summer schools, στα οποία εμείς όπου χρειαστεί παρεμβαίνουμε, δίνουμε την αιγίδα μας δεν είναι κάτι για εμάς ούτε πολύ κοστοβόρο, ούτε που θέλει μεγάλη προετοιμασία. Ίσα ίσα υποδεχόμαστε κάποιους ανθρώπους και αυτό που θέλουμε πραγματικά να νιώθει ο άλλος είναι

όταν μιλάει για πολιτισμό, θέατρο, φεστιβάλ και τραγωδία είναι να βάζει δίπλα τη λέξη Επίδαυρος και αυτό έχει παγκόσμια σημασία (Χρόνης).

Επίλογος

Η παρούσα εργασία αποτέλεσε μια προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το πεδίο γύρω από τις μακροπρόθεσμες συνέπειες των πολιτιστικών εκδηλώσεων για τον εκάστοτε τόπο και την τοπική κοινωνία του. Πιο συγκεκριμένα, το ενδιαφέρον εστιάστηκε στην κοινότητα της Επιδαύρου, τόσο λόγω της ιδιαίτερης σημασίας του τόπου για τη γραφούσα όσο και λόγω των ιδιαίτερων γνωρισμάτων που μπορεί να έχει η περιφέρεια και μία μικρή κοινότητα υποδοχής συγκριτικά με ένα μεγάλο αστικό κέντρο και των νέων στοιχείων που μπορεί να προσφέρει μια τέτοια μελέτη στην ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία. Η αξιοσημείωτη έλλειψη μελετών αξιολόγησης αντικτύπου ελληνικών πολιτιστικών εκδηλώσεων και διοργανώσεων οδήγησε στην υλοποίηση της παρούσας εργασίας καθώς ενδεχομένως, όπως αποδείχθηκε από τη βιβλιογραφία, η καθιέρωση μιας συστηματικής αξιολόγησης αντίστοιχων γεγονότων, θα μπορούσε να συμβάλλει ώστε να έχουν ουσιαστικά μακροπρόθεσμα οφέλη για τις κοινότητες υποδοχής και τις τοπικές κοινωνίες σε πολλά επίπεδα. Μέσα από την αξιολόγηση παρέχεται η ευκαρία να αναγνωριστούν τα οφέλη που αποκομίζουν τα άτομα από την εμπλοκή τους με τις πολιτιστικές δραστηριότητες ενώ παράλληλα μπορούν να εντοπιστούν τα κενά στις διαδικασίες καθώς και τα σημεία βελτίωσης.

Συνοψίζοντας, μπορούμε πλέον να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα την ανάγκη διενέργειας μιας ολιστικής αξιολόγησης των Επιδαύριων. Στην παρούσα εργασία παρουσιάστηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό στοιχεία σχετικά με την ιστορία της σχέσης του φεστιβάλ με την κοινότητα της Επιδαύρου, με τις δράσεις που έχουν πραγματοποιηθεί έως σήμερα, με τους στόχους και τις προσδοκίες της τοπικής αυτοδιοίκησης και του θεσμού και κάποιες πρώτες ενδείξεις σχετικά με το πως όλα αυτά γίνονται αντιληπτά από τα μέλη της κοινότητας. Η εργασία αποτελεί λοιπόν, το υπόβαθρο στο οποίο θα μπορούσε να στηριχθεί η αξιολόγηση ώστε να ερευνηθεί συστηματικά και να ερμηνεύσει τις στάσεις και τις αντιλήψεις των κατοίκων, να εντοπίσει τις αιτίες και τα κίνητρα που τους οδηγούν στην υιοθέτηση συγκεκριμένων συμπεριφορών.

Τα στοιχεία που εξήχθησαν από τις συνεντεύξεις υποδεικνύουν μια καθοδική πορεία όσον αφορά τον αντίκτυπο του θεσμού στην τοπική κοινωνία και αυτό το εύρημα βρίσκεται σε σχετική αντίθεση με τα όσα διαπιστώθηκαν μέσω της μελέτης της βιβλιογραφίας σχετικά με τις επιδράσεις των πολιτιστικών γεγονότων στις κοινότητες.

Εάν μελετήσουμε τα στοιχεία των συνεντεύξεων συνδυαστικά με τη γενικευμένη έλλειψη μελετών για τον πολιτιστικό τομέα στη χώρα μας, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι η διεξαγωγή τους θα μπορούσε να συμβάλλει στην ανανέωση του πολιτιστικού τομέα, μέσω του επανασχεδιασμού ορισμένων δράσεων.

Επιπλέον, όσον αφορά συγκεκριμένα το παράδειγμα της Επιδαύρου το φεστιβάλ φάνηκε να έχει σημαντικό αντίκτυπο στην κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη του τόπου. Ενώ όμως τα πρώτα χρόνια παρατηρήθηκαν σημαντικές αλλαγές στην καθημερινότητα της τοπικής κοινωνίας, πλέον δεν έχουμε στοιχεία για το πως εξελίσσεται η σχέση κοινότητας-φεστιβάλ. Ως σημεία που χρήζουν περαιτέρω μελέτης επισημαίνονται η συνεργασία της τοπικής κοινότητας με το θεσμό, οι προσπάθειες που γίνονται ώστε η κοινότητα να αποκτήσει ενεργή συμμετοχή στα γεγονότα, η εισαγωγή νέων θεματικών ενοτήτων στο φεστιβάλ και η αντιμετώπιση τους από την κοινότητα καθώς και οι συνεργασίες και τα δίκτυα που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ώστε να συμβάλλουν στην προσπάθεια ανάπτυξης.

Οι βασικότεροι περιορισμοί της προσπάθειας μας συνοψίζονται στην έλλειψη επαρκούς δείγματος συνεντεύξεων με όλες τις κοινωνικές ομάδες και στη δέσμευση της από τη βιβλιογραφία καθώς οι αποκλίσεις που εμφάνισαν τα ευρήματα των συνεντεύξεων με τη βιβλιογραφία ήταν αρκετές ωστόσο αναγνωρίζεται ότι ενδέχεται να μη μελετήθηκαν σε βάθος σε αυτό το διερευνητικό στάδιο.

Τέλος, επισημαίνεται ότι η περίοδος που διανύουμε και τα χρόνια που θα ακολουθήσουν αποτελούν μια κατάλληλη χρονική στιγμή ώστε να διεξαχθεί η έρευνα αξιολόγησης. Αυτό συμβαίνει διότι η υγειονομική κρίση που ξέσπασε οδήγησε σε μία γενικότερη κρίση, η οποία επηρέασε σχεδόν όλα τα πεδία δραστηριοποίησης μας και βγαίνοντας από αυτή την κρίση θα πρέπει να επανεξετάσουμε τη στάση μας απέναντι στα πράγματα και να βρούμε νέους τρόπους να ανταποκριθούμε στις απαιτήσεις. Έτσι λοιπόν, η αξιολόγηση της διοργάνωσης τη δεδομένη χρονική στιγμή θα βοηθούσε την κοινότητα και τον οργανισμό να εντοπίσουν τις δυνάμεις και τις αδυναμίες τους, την εξέλιξή τους και τις επιπτώσεις που είχαν έως σήμερα στην κοινωνία και θα είναι πιο έτοιμοι να επαναξιολογήσουν τον προγραμματισμό τους και να βρουν νέους τρόπους να αξιοποιήσουν τη δυναμική που προφέρει ο πολιτισμός και οι τέχνες προς όφελος της κοινωνίας.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πηγές

Διαδικτυακές πηγές

Πληροφορίες για την ιστορία του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου

(<http://aefestival.gr/to-festival/>)

Πληροφορίες για την αξιολόγηση πολιτιστικών γεγονότων

(<https://kaunas2022.eu/en/about-the-project/plans-and-reports/>)

Πληροφορίες για το Λύκειο Επιδαύρου

(<https://popaganda.gr/art/tria-chronia-likio-epidavrou-mia-sinantisi-me-ti-dimiourgiki-omada-tou-diethnous-therinou-scholiou-archeou-dramatos/>)

Πληροφορίες για το Φεστιβάλ Φιλίππων

(<https://philippifestival.gr/%cf%84%ce%bf%cf%86%ce%b5%cf%83%cf%84%ce%b9%ce%b2%ce%ac%ce%bb%cf%83%cf%84%ce%bf%cf%87%cf%81%cf%8c%ce%bd%ce%bf/>)

Πληροφορίες για την ταυτότητα του Φεστιβάλ

(https://www.athensvoice.gr/culture/theater/710795_deite-neo-logotypo-toy-festival-athinon-kai-epidayroy)

Πληροφορίες για τον απολογισμό του Φεστιβάλ Αθηνών-Επιδαύρου

(<https://www.elculture.gr/blog/article/apologismos-festival-athinwn/>)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αντωνιάδου, Σ., Μαυραγάνη, Ε., & Πούλιος, Ι. (επιμ.) (2015). *Πολιτισμός και Προοπτική. Η σημασία της στρατηγικής σε τέσσερις τομείς του πολιτισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

- Ζορμπά, Μ. (2014). *Πολιτική του Πολιτισμού. Ευρώπη και Ελλάδα στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκης.
- Κόνσολα, Ν. (1990). *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα. Η περιφερειακή διάσταση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Κυριάκη Γ., Αικατερίνη. (2021). *Φεστιβάλ Επιδάυρου. Μνήμες και επιδράσεις του θεσμού στην πολιτισμική ταυτότητα της τοπικής κοινωνίας*. Επίδαυρος: Ν.Γ. Χριστόπουλος ΑΕΒΕ.

Ξενογλώσσηση

- Alves, H. M. B., Campón, M.C., & Ferreira Martins, A.V., (2010). Impacts of small tourism events on rural places. *Journal of Place Management and Development*, 3 (1), 22-37. DOI: 10.1108/17538331011030257
- Andersson, Tommy D., & Getz, D., (2008). Stakeholder management strategies of festivals. *Journal of Convention and Event Tourism*, 9 (3), 199-220. DOI: 15470140802323801
- Annabel, J. A. (2012). *Quality of experience in the arts*. A Discussion Paper.
- Arcodia, C., & Whitford, M., (2006). Festival attendance and the development of social capital. *Journal of Convention and Event Tourism*, 8 (2), 1-18. DOI: 10.1300/J452v08n02_01
- Arcodia, C. V., & Robb, D. A., (2000). *A taxonomy of event management terms*. Australian Centre for Event Mgmt, Sydney, 13-14/07/2000
- Becker, H. A., & Vanclay, F. (επιμ.) (2003). *The international handbook of social impact assessment*. Cheltenham: Edward Elgar
- Belfiore, E., & Bennett, O., (2007). Determinants of impact: Towards a better understanding of encounters with the arts. *Cultural Trends*, 16 (3), 225-275. DOI: 10.1080/09548960701479417
- Belfiore, E., & Bennett, O., (2007). Rethinking the Social Impacts of the Arts. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (2), 135-151. DOI: 10.1080/10286630701342741

- Belfiore, E., & Bennett, O. (2008). *The Social Impact of the Arts An Intellectual History*. UK:Palgrave Macmillan.
- Belfiore, E., (2002). Art as a means of alleviating social exclusion: Does it really work? A critique of instrumental cultural policies and social impact studies in the UK. *International Journal of Cultural Policy*, 8, 91-106. DOI: 10.1080/102866302900324658
- Belfiore, E., & Bennett, O., (2009). Researching the social impact othe arts: literature, fiction and the novel. *International Journal of Cultural Policy*, 15, 17-33, DOI:10.1080/10286630802322386
- Bianchini, F., & Maughan, C. (2004). *The economic and social impact of cultural festivals in the East Midlands of England*. De Montfort University: Leicester
- Black, N. (2016). Festival connections: How consistent and innovative connections enable small-scale rural festivals to contribute to socially sustainable communities. *International Journal of Event and Festival Management*, 7 (3), 172-187.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- Bowdin, G., McDonnell, I., Allen, J., & O'Toole, W. (2001). *Events Management*. Australia:John Wiley Sons Australia Ltd
- Brault, S. (2004). Rethinking the importance of culture: Excerpt from a speech to theFederal-Provincial Culture Ministers. Conference, Halifax
- Ritchie, J. R.B. (1984). Assessing the Impact of Hallmark Events: Conceptual and Research Issues. *Journal of Travel Research*, 23 (1), 2-11. DOI: 10.1177/004728758402300101
- Brown, K., & Hamilakis, Y. (επιμ.) (2003). *The usable past*. New York: Lexington Books.

- Brown, S., Getz, D., Pettersson, R., & Wallstam, M., (2015). Event evaluation: Definitions, concepts and a state of the art review. *International Journal of Event and Festival Management*, 6 (2), 135-157. DOI: 10.1108/IJEFM-03-2015-0014
- Chau, N., O'Byrne-Prior, J., & O'Connor, N., (2013). *An Analysis of the Social Impact of Festivals and Events in Limerick City*. Ireland, Limerick Institute of Technology: Ireland
- Chiang, L., Xu, A., Kim, J., Tang, Liang R., & Manthiou, A., (2017). Investigating festivals and events as social gatherings: the application of social identity theory. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 34 (6), 779-792. DOI: 10.1080/10548408.2016.1233927
- Coalter, F. (2001). *Realising the Potential of Cultural Services: The Case for Sport*. London: Local Government Association
- Colin, M. (1989). The Definition and Analysis of Hallmark Tourist Events. *GeoJournal*, 19, 263-268
- Colombo, A. (2016). How to evaluate cultural impacts of events? A model and methodology proposal. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 16 (4), 500-511. DOI: 10.1080/15022250.2015.1114900
- Compendium of recommendations from expost evaluations of European Capitals of Culture 2007-2016. Research Paper. Author: European Commission. Brussels (2018)
- Crespi-Vallbona, M., & Richards, G., (2007). The meaning of cultural festivals. *International Journal of Cultural Policy*, 13 (1), 103-122, DOI:10.1080/10286630701201830
- De Bres, K., & Davis, J., (2001). Celebrating group and place identity: A case study of a new regional festival. *Tourism Geographies*, 3, 326-337, DOI: 10.1080/14616680110055439

- Deery, M., & Jago, L., (2010). Social impacts of events and the role of anti-social behaviour. *International Journal of Event and Festival Management*, 1, 8-28. DOI: 10.1108/17852951011029289
- Delamere, T. A., & Hinch, T. D. (1996). *Development of a scale to measure the social impact of community festivals. Presentation at the Eighth Canadian Congress on Leisure Research*. Ottawa: Canadian Association of Leisure Studies.
- Delamere, T., & Hinch, T., (1994). Community festivals: Celebration or sellout. *Recreation Canada*, 52 (1), 26–29.
- Delamere, T., Wankel, L. M. & Hinch, T. D., (2001). Measuring resident attitudes toward the social impacts of community festivals. Pretesting and purification of the measure. *Festival Management and Event Tourism*, 7, 11–24.
- Delamere, T.A. (2014). Measure Resident Attitudes Toward the Social Impacts of Community Festivals, Part II. Verification of the Scale. *Event Management*, 7, 25-38. DOI: 10.3727/152599501108751452
- Delamere, T.A., Wankel, L.M. & Hinch, T.D., (2014). Development of a Scale to Measure Resident Attitudes Toward the Social Impacts of Community Festivals, Part I: Item Generation and Purification of the Measure. *Event Management*, 7, 11-24. DOI: 10.3727/152599501108751443
- Delbosc, A. R. (2008). Social identity as a motivator in cultural festivals. *Visitor Studies*, 11, 3-15. DOI: 10.1080/10645570801938368
- Ekman, A. K. (1999) The revival of cultural celebrations in regional Sweden: aspects of tradition and transition, *Sociologia Ruralis*, 39 (3), 280–293.
- Falassi, A. (1987). Festival: Definition and morphology. Στο Α. Falassi (επιμ.), *Time out of time*. Albuquerque. NM: University of New Mexico Press.
- Faulkner, B. (1994). Evaluating the impact of hallmark events: Occasional Paper No. 16. Canberra: Bureau of Tourism Research.

- Finsterbusch, K. (1985). State of the art in social impact assessment. *Environment and Behavior*, 17, 193-221. DOI: 10.1177/0013916585172002
- Fredline, L., Jago, L., & Deery, M., (2003). The development of a generic scale to measure the social impacts of events. *Event Management*, 8, 23–37.
- Freudenburg, W.R. (1986). Social Impact Assesment. *Annual Review of Sociology*, 12, 451-478.
- Frey, B. S. (1994). The economics of music festivals. *Journal of Cultural Economics*, 18, 29–39.
- García, B., & Campbell, P., (2007). Impacts 08 - Baseline Report 2006/0. Impacts 08 is a joint programme of the University of Liverpool and Liverpool John Moores University Commissioned by Liverpool City Council
- Getz, D., & Frisby, W., (1988). Evaluating management effectiveness in community-run festivals. *Journal of Travel Research*, 27(1), 22–27.
- Getz, D. (2008). Event tourism: Definition, evolution, and research. *Tourism Management*, 29, 403-428. DOI: 10.1016/j.tourman.2007.07.017
- Getz, D. (2010). THE NATURE AND SCOPE OF FESTIVAL STUDIES. *International Journal of Event Management Research*, 5, 1-47.
- Getz, D. (2012). Event studies: Discourses and future directions. *Event Management*, 16, 171-187. DOI: 10.3727/152599512X13343565268456
- Getz, D., Andersson, T., & Carlsen, J., (2010). Festival management studies: Developing a framework and priorities for comparative and cross-cultural research. *International Journal of Event and Festival Management*, 1, 29-59. DOI: 10.1108/17852951011029298
- Getz, D., Andersson, T., & Larson, M., (2007). Managing festival stakeholders: Concepts and case studies. *Event Management*, 10, 103–122.

- Getz, D., O'Neill, M., & Carlsen, J., (2001). Service quality evaluation at events through service mapping. *Journal of Travel Research*, 39, 380-390. DOI: 10.1177/004728750103900404
- Gibson, C. & Stewart, A. (2009). *Reinventing Rural places technical assistance: The extent and impact of festivals in rural and regional Australia*. Wollongong, Australia: University of Wollongong.
- Gorney, S. M., & Busser, J. A., (1995). The Effect of Participation in a Special Event on Importance and Satisfaction with Community Life. *Festival Management and Event Tourism*, 3 (3), 139-148. DOI:
- Guetzkow, J. (2002). *How the Arts Impact Communities*. Working Paper 20
- Hall, C.M. (1989). The definition and analysis of hallmark tourist events. *GeoJournal*, 19, 263-268. DOI: 10.1007/BF00454570
- Hall, M. (1992). *Hallmark tourist events: Impacts, management and planning*. London: Belhaven Press
- Hansen, T.B. (1995). Measuring the value of culture. *European journal of cultural policy*, 2 (1), 87–103.
- Langen, & Garcia., (2009). Impacts 08 – Measuring Impacts of Cultural Event
- Isar, R. F. (1976). Culture and the arts festival of the twentieth century. *Cultures*, 3, 125–145.
- Jackson, P. (1988) Street life: the politics of carnival. *Environment and Planning D*, 6, 213–227.
- Jago, Leo K., & Shaw, Robin N., (2011). Special Events: A Conceptual and Definitional Framework. *Festival Management and Event Tourism*, 5, 21-32. DOI: 10.3727/106527098792186775
- Jermyn, H. (2001). The Arts and Social Exclusion: a review prepared for the Arts Council of England

- Jermyn, H. (2001). *The Arts and Social Exclusion: a review prepared for the Arts Council of England*. Arts Council of England.
- Karavatzis, M. (2005). City branding: An effective assertion of identity or a transitory marketing trick? . *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 96 (5), 506-514. DOI:10.1057/palgrave.pb.5990056 Kavaratzis kai Astowrth
- Kay, A. (2000). Art and community development: The role the arts have in regenerating communities. *Community Development Journal*, 35, 414-424. DOI: 10.1093/cdj/35.4.414
- Kerr, G. (2006). From destination brand to location brand. *Journal of Brand Management*, 13, 276-283. DOI: 10.1057/palgrave.bm.2540271
- Laing, J., & Mair, J., (2015). Music Festivals and Social Inclusion – The Festival Organizers’ Perspective. *Leisure Sciences*, 37, 252-268. DOI: 10.1080/01490400.2014.991009
- Landry, C., Bianchini, F., Maguire, M., & Worpole, K., (1995). *The Social Impact of the Arts A Discussion Document*. Comedia, Stroud.
- Landry, C., Greene, L., Matarasso, F., & Bianchini, F., (1996). *THE ART OF REGENERATION Urban Renewal through Cultural Activity*. Comedia, The Round, Bournes Green, Stroud, Glos GL6 7NL
- Langen, F., & Garcia, B., (2009). Measuring the impacts of large scale cultural events: A literature review.
- Lingayah, S., McGillivray, A. & Raynard, P. (1997) Creative Accounting: Beyond the bottom line, The Social Impact of the Arts, Working Paper 2, New Economics Foundation. Comedia: Stroud
- Linko, M., & Silvanto, S., (2011). Infected by arts festivals: Festival policy and audience experiences in the helsinki metropolitan area. *Journal of Arts Management Law and Society*, 41, 224-239. DOI: 10.1080/10632921.2011.624971

- Liu, Y.D. (2014). Cultural Events and Cultural Tourism Development: Lessons from the European Capitals of Culture. *European Planning Studies*, 22, 498-214. DOI: 10.1080/09654313.2012.752442
- Mackellar MBus, J. (2006). Conventions, Festivals, and Tourism. *Journal of Convention & Event Tourism*, 8, 45-56. DOI: 10.1300/J452v08n02
- Matarasso, F. (1997) Use or Ornament? The social impact of participation in the arts, Stroud: Comedia.
- Matarasso, F. (1996). *Defining Values; Evaluating Arts Programmes*. Comedia
- Matarasso, F. (1998a). *Poverty & Oysters; The Social Impact of Local Arts Development in Portsmouth*. Comedia
- Matarasso, F. (1998b). *Vital Signs; Mapping Community Arts in Belfast*. Comedia
- Matarasso, F. (1999). *Magic, Myth and Money; The Impact of English National Ballet on Tour*. Comedia
- Mayfield, T. L., & Crompton, John L., (1995), Development of an Instrument for Identifying Community Reasons for Staging a Festival. *Journal of Travel Research*, 33, 37-44. DOI: 10.1177/00472875950330030
- Metaxas, T., & Liapis, A., (2017). "Rebranding Syngrou: Changing the image of Syngrou Avenue, in Greece," MPRA Paper 77989, University Library of Munich, Germany
- Mewett, P. (1988). Darwin's beer can regatta: Masculinity, frontier and festival in North Australia. *Social Analysis*, 23, 3-37.
- Montserrat, C.V., & Richards, G., (2007). THE MEANING OF CULTURAL FESTIVALS: Stakeholder perspectives in Catalunya. *International Journal of Cultural Policy*, 13, 103-122. DOI: 10.1080/10286630701201830
- Moriarty, G. (1997). *Taliruni's Travellers: An Arts Worker's View of Evaluation*. Comedia: Stroud

- Murphy, P. (1985). *Tourism: A community approach*. New York: Methuen
- Myerscough, J. (1988). *The Economic Importance of the Arts in Britain*. Policy Studies Institute
- Myerscough, J. (1988). The economic importance of the Arts in Britain. Policy Studies Institute, London.
- O'Sullivan, D., Pickernell, D. & Senyard, J., (2009). Public sector evaluation of festivals and special events. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1, 19-36. DOI: 10.1080/19407960802703482
- Merli, P. (2002) Evaluating the social impact of participation in arts activities, *International Journal of Cultural Policy*, 8, 107-118, DOI: 10.1080/10286630290032477
- Perry, N. (1999). Creating Community, Art for community development. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 9, 183-205. DOI: 10.1177/07399863870092005
- Peterson, R. A. (2005). Problems in comparative research: The example of omnivorousness, *Poetics*, 33, 257-282
- Prentice, R., & Andersen, V., (2003). Festival as creative destination. *Annals of Tourism Research*, 30, 7-30. DOI: 10.1016/S0160-7383(02)00034-8
- Quin, B. (2009). *Festivals, events and tourism*. Dublin Institute of Technology: School of Hospitality Management and Tourism
- Quinn, B. (2005). Arts festivals and the city. *Urban Studies*, 42, 927-943
- Quinn, B. (2003). Symbols, practices and myth-making: Cultural perspectives on the Wexford Festival Opera. *Tourism Geographies*, 5, 329-349. DOI: 10.1080/14616680309710
- Reeves, M. (2002). *Measuring the economic and social impact of the arts: a review*.

- Richards, G., & Wilson, J., (2004). The impact of cultural events on city image: Rotterdam, cultural capital of Europe 2001. *Urban Studies*, 41, 1931-1951. DOI: 10.1080/0042098042000256323
- Robertson, M., Rogers, P., & Leask, A., (2009). Progressing socio-cultural impact evaluation for festivals. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 1, 156-169. DOI: 10.1080/19407960902992233
- Rolfe, H. (1992). *Arts Festivals in the UK*. London: Policy Studies Institute
- Saayman, M., & Saayman, A., (2004). Economic impact of cultural events. *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 7 (4), 629-642. DOI: 10.4102/sajems.v7i4.1294
- Saayman, M., & Saayman, A., (2006). Does the location of arts festivals matter for the economic impact?. *Papers in Regional Science*, 85, 569-584. DOI: 10.1111/j.1435-5957.2006.00094.x
- Small, K. (2007). Social dimensions of community festivals: An application of factor analysis in the development of the social impact perception (SIP) scale. *Event Management*, 11, 45-55. DOI: 10.3727/152599508783943219
- Small, K., & Edwards, D. (2003). *Evaluating the socio-cultural impacts of a festival on a host community: A case study of the Australian Festival of the Book*. Στο: T. Griffin & R. Harris (Eds.), *Proceedings of the 9th Annual Conference of the Asia Pacific Tourism Association* (σ. 580–593). Sydney: School of Leisure, Sport and Tourism, University of Technology Sydney
- Smith, B., & Ritchie, J.R., (1991). The Impact Of A Mega-Event On Host Region Awareness: A Longitudinal Study. *Journal of Travel Research*, 30, 3-10. DOI: 10.1177/004728759103000102
- Smith, S. J. (1996). Bounding the Borders: claim- ing space and making place in rural Scotland, Transactions. *Institute of British Geographers*, 18, 291–308. DOI:

- Snowball, J. D., & Willis, K. G., (2006). Estimating the Marginal Utility of Different Sections of an Arts Festival: the Case of Visitors to the South African National Arts Festival. *Leisure Studies*, 25, 43-56. DOI: 10.1080/0261436052000330410
- Snowball, J. D. (2005). Art for the masses? Justification for the public support of the arts in developing countries - Two arts festivals in South Africa. *Journal of Cultural Economics*, 29, 107-125. DOI: 10.1007/s10824-005-5064-5
- Soutar, G. N., & McLeod, P. B., (1993). Resident's perceptions on impact of the America's Cup. *Annals of Tourism*, 20, 571-582.
- Stern, Mark J., & Seifert, Susan C., (2000). Cultural Participation and Communities: The Role of Individual and Neighborhood Effects. *Culture Builds Community*, 12, 1-14
- Stern, Mark J., & Seifert, Susan C., (2016). *Understanding the value of arts & culture: the AHRC cultural value project* (2016) by Geoffrey Crossick & Patrycja Kaszynska, *Cultural Trends*, 25, 277-279, DOI: 10.1080/09548963.2016.1241468
- Stern, S., & Seiferd, S., (2010). Cultural Clusters: The Implications of Cultural Assets Agglomeration for Neighborhood Revitalization. *Journal of Planning Education and Research*, 29 (3), 261-279
- Thorsby, D. (2001). The economics of cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 17(5), 645-647. DOI: 10.1111/1468-0335.00005
- Throsby, D. (1999). Cultural Capital. *Journal of Cultural Economics*, 23 (1-2), 3-12
- Turner, V. (1982). Introduction. Στο V. Turner (επιμ.) *Celebration: Studies in Festivity and Ritual* (σ.11-29). Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press
- Upright, C. B. (2004). Social capital and cultural participation: Spousal influences on attendance at arts events. *Poetics*, 32, 129-143. DOI: 10.1016/j.poetic.2004.02.002
- Uysal, M., Gahan, L., & Martin, B., (1993). An examination of event motivations: A case study. *Festival Management and Event Tourism*, 1, 5-10

- White, T. R., & Rentschler, R. (2005). *Toward a New Understanding of the Social Impact of the Arts*. (Διδακτορική διατριβή). University of South Australia. Australia
- Wilks, L. (2011). Bridging and bonding: Social capital at music festivals. *Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events*, 3, 281-297. DOI: 10.1080/19407963.2011.576870
- Williams, M., & Bowdin, G.A.J., (2007). Festival evaluation: An exploration of seven UK arts festivals. *Managing Leisure*, 12, 187-203. DOI: 10.1080/13606710701339520
- Winkle, V., Christine M., & Woosnam, K.M. (2014). Sense of community and perceptions of festival social impacts. *International Journal of Event and Festival Management*, 5, 22-38. DOI: 10.1108/IJEFM-01-2013-0002
- Wolf, C. P. (1982). SOCIAL IMPACT ASSESSMENT. *Impact Assessment*, 1, 9-19. DOI: 10.1080/07349165.1982.9725924 To
- Wood, E.H. (2005). Measuring the economic and social impacts of local authority events. *International Journal of Public Sector Management*, 18, 37-53. DOI: 10.1108/09513550510576143
- Zenker, S., & Braun, E., (2010). Branding a City: A Conceptual Approach for Place Branding and Place Brand Management. Paper presented at The 39th EMAC Annual Conference 2010, Frederiksberg, Denmark.
- Zorba, M. (2009). Conceptualizing Greek cultural policy: the non-democratization of public culture. *International Journal of Cultural Policy*, 15, 245-259. DOI: 10.1080/10286630802621522

Παραρτήματα

Παράρτημα Α: Οδηγός συνέντευξης

1. Background (Ιστορικότητα): Πώς προέκυψε η πρωτοβουλία για τη διοργάνωση του Φ.Α.Ε.; Ποιά είναι τα θεμελιώδη στοιχεία της διοργάνωσης; Ποιοί είναι οι σκοποί και οι στόχοι; Ποιές αλλαγές παρατηρούνται στο πέρασμα του χρόνου και γιατί; Από τί εξαρτώνται; Ποιές μετατοπίσεις έχουν γίνει; Ποιό είναι το βασικό όραμα; Πώς προσπαθεί να ισορροπήσει διεθνείς, εθνικές και τοπικές τάσεις και γνωρίσματα; Τάσεις και κοινά μοτίβα με αντίστοιχες διοργανώσεις του εξωτερικού και πως αξιοποιούνται; (Φεστιβάλ)
2. Με ποιούς τρόπους γίνεται προσπάθεια διεύρυνσης του καλλιτεχνικού προγράμματος ώστε να συμβαδίζει με τις τάσεις της σύγχρονης εποχής και της καλλιτεχνικής δημιουργίας και παράλληλα να διατηρεί τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με το αρχαίο θέατρο. Πώς προωθείται προς την κοινότητα; Πώς γίνεται αντιληπτό και ποιες είναι οι επιπτώσεις του στη συνείδηση των πολιτών; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
3. Ποιός ήταν ο λόγος που άλλαξε το λογότυπο του φεστιβάλ; Πώς αυτό μπορεί να επηρεάσει την εικόνα της διοργάνωσης αλλά και των κοινοτήτων υποδοχής και ποιος ο σκοπός; (Φεστιβάλ)
4. Πόσο συχνά γίνονται έρευνες κοινού από το Φεστιβάλ και τι εξετάζουν; (Φεστιβάλ)
5. Bottom- up ή top-down προσέγγιση του Φεστιβάλ; (Φεστιβάλ)
6. Η ενεργή εμπλοκή των πολιτών στη διοργάνωση που κατατάσσεται στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων τόσο για το δήμο όσο και για το Φεστιβάλ; ; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
7. Πώς προσελκύεται το κοινό; Προγράμματα; (Φεστιβάλ)
8. Εκπαιδευτικές δράσεις και απήχηση στην τοπική κοινωνία; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
9. Γενικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τόπου και της κοινότητας της Επιδάου; (Δήμος-Κοινότητα)
10. Ρόλος τοπικής αυτοδιοίκησης στη διοργάνωση, πώς επηρεάζει, υπάρχει συνεργασία, ποιές αρχές τη διέπουν, ποιοί είναι οι κοινοί στόχοι και ποιά τα προσδοκώμενα αποτελέσματα ; Ποιά τα οφέλη για την κοινότητα από τη συνεργασία; (Δήμος-Κοινότητα)
11. Η κοινότητα της Επιδάου εντάσσεται σε ευρύτερα δίκτυα; Αν ναι ποάα είναι αυτά και που αποσκοπεί αυτή η σύνδεση; (Δήμος-Κοινότητα)
12. Μακροπρόθεσμοι στόχοι και κατευθύνσεις της τοπικής πολιτιστικής και κοινωνικής πολιτικής; Πώς θα περιγράφατε το κοινωνικό και πολιτιστικό προφίλ της περιοχής; (Δήμος-Κοινότητα)
13. Γίνεται προσπάθεια εμπλοκής των πολιτών στη διοργάνωση; Γιατί, με ποιο τρόπο, ποια τα αποτελέσματα, τι στοιχεία υπάρχουν; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)

14. Ποιές είναι οι διαφορές που εντοπίζονται στην προσέλκυση του πληθυσμού της κοινότητας και σε αυτή των τουριστών; Υπάρχει διαχωρισμός ανάμεσα στις δύο ομάδες και διαφορά στις δράσεις που απευθύνονται σε αυτές; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
15. Ευκαιρίες ενεργούς κοινωνικής συμμετοχής; Από ποιές δράσεις πλαισιώνονται; Με ποιές δράσεις πλαισιώνεται το Φεστιβάλ από το δήμο; Με ποιά κριτήρια επιλέγονται αυτές; Ποιά τα οφέλη τους για την τοπική κοινωνία ; Πως εξελίσσονται σε βάθος χρόνου; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
16. Στρατηγικές συν-δημιουργίας, επέκταση προγράμματος, επίτευξη συμπεριληπτικότητας, με ποιους τρόπους , στοιχεία σε βάθος χρόνου; (Φεστιβάλ-Δήμος)
17. Παρατηρείται αύξηση μέσα στα χρόνια στη συμμετοχή των πολιτών στον πολιτισμό, στην αίσθηση της ταυτότητας του «ανήκειν» στην κοινότητα και στην αφοσίωση τους σε αυτή; (Φεστιβάλ-Δήμος)
18. Ποιά είναι η χρηματοδότηση του δήμου για την πολιτιστική πολιτική; Πόσο πιστεύει ότι ο πολιτισμός συμβάλλει στην ευημερία της κοινωνίας, τί μέριμνα υπάρχει γι' αυτό και πως αποτυπώνεται; (Δήμος)
19. Ποιές είναι οι επιπτώσεις του Φεστιβάλ στην εικόνα του τόπου; Πώς αξιοποιείται το φεστιβαλ για τη διαμόρφωσή της; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
20. Ποιές συνεργασίες γίνονται για την ανάδειξη και την ανάπτυξη του τόπου; Οι συνεργασίες γίνονται σε περιφερειακό, εθνικό ή και ευρωπαϊκό επίπεδο; Τί ρόλο παίζει ο πολιτισμός σε αυτές; Παραδείγματα; (Δήμος)
21. Αντλούνται στοιχεία κάθε σεζόν ώστε να γίνεται ανάλυση; Γίνονται έρευνες γίνονται από το δήμο; (Φεστιβάλ-Δήμος)
22. Επενδύσεις λόγω φεστιβαλ; οφέλη και κόστη; (Δήμος)
23. Πώς συνδιαλέγεται ο δήμος με τις διεθνείς τάσεις. Παραδείγματα; (Δήμος)
24. Υπάρχουν προγράμματα εθελοντισμού για τα μέλη της κοινότητας; Πώς επιδιώκεται η προώθηση της συμμετοχής τους και πώς μπορεί να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας καλύτερης εικόνας για τον τόπο; (Δήμος)
25. Πώς προωθείται και πως γίνεται αντιληπτή η συνύπαρξη της αρχαίας πολιτιστικής κληρονομιάς και της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας, σε έναν χώρο όπως είναι το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, αντιπροσωπευτικό παράδειγμα της αρχαίας ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς και άρρηκτα συνδεδεμένο με το αρχαίο δράμα; (Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)
26. Πόσο ικανοποιημένοι είναι οι κάτοικοι από την παρουσία του πολιτισμού στον τόπο; (Κοινότητα)
27. Πώς νιώθουν ως μέλη της κοινότητας της Επιδαύρου; Ποιά εντοπίζουν ως βασικά χαρακτηριστικά της; (Κοινότητα)
28. Πόσο ενεργή θα χαρακτήριζαν τη συμμετοχή τους στο Φ.Α.Ε.; Τί πιστεύουν ότι τους προσφέρει; (Κοινότητα)
29. Πόσο, πώς και ποιούς τομείς της καθημερινότητάς τους θεωρούν ότι επηρεάζει το Φ.Α.Ε.; (Κοινότητα)

30. Πώς αντιλαμβάνονται την εθνική και διεθνή αναγνώριση του τόπου;
(Κοινότητα)
31. Ποιά είναι η σχέση τους με τον πολιτισμό και τις τέχνες; Τί ρόλο πιστεύουν
ότι έχει διαδραματίσει το Φ.Α.Ε. σε αυτή; (Κοινότητα)
32. Θεωρούν αρκετές τις πολιτιστικές εκδηλώσεις του τόπου εκτός από το
Φ.Α.Ε.; Πώς συμμετέχουν σε αυτές; Περιγραφή τους; (Κοινότητα)
33. Ποιές διαφορές εντοπίζονται στις απόψεις των ντόπιων και των επισκεπτών;
(Φεστιβάλ-Δήμος-Κοινότητα)